
alternatif politika

Özel Sayı, Kasım 2010

**Shia and the State in Bahrain: Integration and
Tension**

Mansoor Al-JAMRI

**A Political History of Civil-Military Relations in
Yemen**

Khaled FATTAH

**Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi
Anlayışı ve Sisteme Etkisi**

Mehmet DALAR

**Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut:
1918-1975 Arası Dönemin Analizi**

Ogün DURU

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

alternatif politika

Özel Sayı, Kasım 2010

*Shia and the State in Bahrain: Integration and Tension-
Mansoor Al-JAMRI, 1-24.*

*A Political History of Civil-Military Relations in Yemen-
Khaled FATTAH, 25-47.*

*Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi
Anlayışı ve Sisteme Etkisi-Mehmet DALAR, 48-73.*

*Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-
1975 Arası Dönemin Analizi-Ogün DURU, 74-112.*

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ, 113-117.

SHIA AND THE STATE IN BAHRAIN: INTEGRATION AND TENSION

Mansoor AL-JAMRI*

Introduction

Up until recently, Bahrain was an archipelago of 33 islands, positioned in the middle south of the Gulf. However, figures published in 2008 by Bahrain's "Survey and Land Registration Bureau (SLRB)", said Bahrain is now an archipelago consisting 84 islands, which is a result of the on-going reclamations.

The total area of Bahrain had jumped from 695 square kilometres in the 1980s to 756 square kilometres, and this figure will also change in the coming years.

Bahrain is linked - since 1986 - to Saudi Arabia by a 25-kilometres causeway, and a planned 40-kilometers causeway had been put on hold. Reuters said in a report on 6 June 2010 "a long-planned \$3 billion (BD1.13bn) bridge linking Bahrain and Qatar has been put on hold... The 40km causeway was set to play a key role in improving infrastructure connections between members of the GCC. The project, first announced in 2001, had already been delayed in 2008 to change the project scope to include trains, and late last year the countries said work would start in the first quarter and be completed by 2015."

Bahrain either represents a special case in the Arab Gulf political arena, or it is nothing more than a microcosm of a bigger political scene that will be unfolding in other Gulf countries in the future. In either case, it is an interesting subject matter for political scientists and observers, not least the size of the country and the many issues and characteristics that have deep history and rich variety.

Bahrain is presently a cosmopolitan society with mixed communities. The Financial Times (FT) supplement on Bahrain (31 May 1983) described Bahrain as "a polyglot state, both religiously and racially." Furthermore, FT said "Leaving aside the temporary immigrants of the past 10 years, there are at least eight or nine communities on the island".

Since 1983, Bahrain's society changed further in line with political as well as economic considerations. Politically, the Government of Bahrain, led by Al-Khalifa family which ruled Bahrain since 1783, embarked on the formation and enlargement of military sector since 1968 depending on people from outside Bahrain, and these were naturalized in the past decade.

Economically, Bahrain needed many Arabs in the education sector, and needed many foreigners, mainly from the Indian subcontinent, for the construction sector, and quite a good number of these had also been naturalized in the past decade.

Currently, when Bahrain is mentioned in the political news it is usually depicted as a country whose majority Shia population is subjected to discrimination, on-going protests some of which ends up with low-level violence, naturalization of large number of people from Syrian desert, Jordan, Yemen, Baluchistan and other places in a bid to change the demography of the country, etc.

All these news, whether exaggerated or not, shed lights on the peculiar aspects of Bahrain, whose current population is around 1.3 million, 48.3 % are nationals and 51.7 % are foreigners, majority of whom are cheap labour from the Indian sub-continent.

Within the segment of nationals, the Shia make-up the largest percentage of citizens, and though a mass naturalization programme has been going on for many years, the Shia remain a solid community sharing a common history and suffering from similar adverse political conditions. This paper focuses on historical and current aspects relating to the indigenous Arab Shia population of Bahrain, known as "Baharnah", and looks at their aspirations to be integrated in the national political process and the tensions resulting from a troubled relationship with the State.

Present Bahrain Society

Present communities in Bahrain may be classified in terms of religion and sects, and may also be classified in terms of their origin. Religiously, the vast majority of Bahrainis are Muslims.

While there is no accurate statistics for number of Shia and Sunnis, a closer look at the 2006 election results indicates that around 62 % are Shia Muslims. The government holds the official line of dealing with all citizens as equals and hence no official figures are provided in this respect. However, the Shia complain that they are subjected to systematic discrimination and are denied from assuming jobs in all military-oriented functions as well as in virtually all strategically important positions in public administration and in major institutions controlled by the State.

Bahrain's social structure may fundamentally change further in the next 20 years. According to a report by "Euromonitor" - see report by Andy Sambidge in "Arabian Business" dated 10 June 2010 – "Bahrain's population is projected to double by 2030, driven by immigration and a growth in expat workforce,". The report said "the Gulf state's population will hit 2.6 million, an increase of 102 percent compared to this year".

The report added that "Asians will make up nearly half of all the country's residents in 20 years time," highlighting that "the number of Asians living in Bahrain overtook that of the local population for the first time this year (2010) and the gap would grow up to 2030".

Bahrain and the Shia

Historically, Bahrain comprised the bigger region of Ahsa, Qatif (both are now in the eastern province of Saudi Arabia), as well as Awal (now Bahrain). In 1521, the Portuguese separated Awal (now Bahrain) from the rest, and since then the name of Bahrain specifically referred to today's Bahrain.

The name "Bahrain" means "Two Seas" referring to the fact that the islands had in the past two sources of water; Sweet water springs and salty water in the surrounding seas.

When opening any book on Islamic history as well as archaeological evidence, it is clear that Shia had been in existence in Bahrain for a very long time, dating back to the early years of Isla - see Al-Jamri (2008) – and the chronology of rulers may give indications on this aspect, as follows.

4 *Mansoor AL-JAMRI*

Bahrain came under the control of the Qarametah (Carmatians) who were associated with Ismaili Shia between 894 to 1006, and when the Abbasid Caliphate regained control of Bahrain in 1006, Baghdad was then under the control of the Shia Buyid dynasty.

Later in 1076 , a local Twelver Shia Al-Aioneon dynasty took control of Bahrain and the coins at that time carried Shia inscriptions , to be followed by Atabeg-Zengi dynasty in the period between 1239 and 1308.

Many Shia philosophers and jurists were known in this period., including Sheikh Maitham Al-Bahrani (died either in 1280 or 1299).

Al-Asfour Shia dynasty controlled Bahrain between 1308 to 1388. According to Al-Watheeqah (1983), the Al-Asfour ruled the bigger region of Bahrain (including eastern Arabia) for a period stretching to 150 years, but their rule in Bahrain had been disrupted, and some historians associate “Al-Jarwan”, a branch or cousin of Al-Asfour, with the sharing in the governorship of Awal (modern day Bahrain).

After 1388, turbulent periods brought Bahrain under the control of the rulers of Hormuz, and in 1475 a local ruler, Ajwad bin Zamil Al-Jabri from Al-Jabour / Jabrid), signed an agreement turning himself as a vassal for the king of Hormuz , up until 1521.

Portuguese occupation of Bahrain started in 1521 and ended in 1602. And between 1602 till 1717, Bahrain came under the control of the Safavid Persians. Oman invaded Bahrain between 1717 and 1725, and following a short spell of instability, the Persia Shah Nader took control of Bahrain in 1737. Persia then controlled Bahrain until 1783 when the present rulers, Al-Khalifa dynasty came to power.

In 1820, Britain guaranteed the protection of Bahrain as part of the “General Treaty of Peace” that established British hegemony in the Gulf and to put an end to piracy that threatened trading routes to India. In 1861 Bahrain signed another protection agreement with the British.

Wilson (2010) explained that between 1870 and 1874, the Ottomans put forth claims to Bahrain and to counter these moves, further treaties were signed with the British in 1880

and in 1892. The then ruler of Bahrain, Sheikh Isa bin Ali Al-Khalifa, agreed not to dispose of Bahraini holdings without British consent nor to establish relations with any foreign power without British consent. A British Political Agent was assigned to Bahrain in 1902 (replacing earlier local commercial agents who represented the East India Company in the past) and the British signed a convention with the Ottomans in 1913 ensuring Bahrain's independence from the Ottoman empire. In 1916, the British signed another agreement with Abdul Aziz Al-Saud (future king of Saudi Arabia) protecting the independence of Bahrain.

During all these periods, the Shia of Bahrain experienced self-governance, invasions, occupations and rule by others, but nonetheless their social and religious characteristics remained strong with a sense of deep roots in the history of the country. This is specifically true for the Shia indigenous Arab population (Baharnah).

Farah (1985) – amongst others- refers to the “Baharina” (Baharnah) as the “indigenous inhabitants”, who were “of mixed Arab origins and constituted the largest distinguishable group within the total population”.

Farah (1985) also refers to British documents that estimated the population of Bahrain in the year 1829 as 60,000, with the Baharnah constituting 45,000.

It is not surprising therefore to find that historical references had always associated Bahrain with the Baharnah. Kamal-u-Din (2009), Al-Nuweidri (2004) and others indicate that this group of people trace their ancestors to Arabian tribes such as “Bakr bin Wa’el”, “Tamim bin Morr”, and “Abdul Qais bin Ofsi”.

Historical records agree that the “Baharnah” had adhered to the Shia sect of Islam for more than one thousand years.

An Historic Location for the Pearl Industry

Bahrain is located in a strategic position in the Gulf, and historically this location linked the places from Iraq to India. Historical documents associate Bahrain with fertile lands, fresh water, and pearls diving and all these had made Bahrain a centre of urban settlements throughout history. Some 2300 years BC, Bahrain was a centre of one of the ancient empires

trading between Mesopotamia and the Indus Valley. This was the civilization of Delmon that linked Bahrain to the Sumerian Civilization in the third millennium BC. Bahrain also became part of the Babylon empire about 600 BC. Historical records referred to Bahrain the “Life of Eternity”, “Paradise”, etc., and in before the discovery of oil in 1932, Bahrain used to be labelled as “Pearl of the Gulf”.

Bahrain was historically considered the most important island in the Gulf. According to Sinclair (1967), Bahrain’s capital, Manama, was a strategic city that had been mentioned as an important trade centre in the fifteenth century

Moreover, Bahrain was an important transit point between Hormuz and Basra, as well as the bridgehead for trade between Hormuz and Hejaz on the Red Sea coast.

Bahrain was also the centre of the pearl industry in the Gulf, and for this reason the island often attracted the attention of its strongest neighbours. Khesro (1989) points out that at the beginning of the sixteenth century the most important element of commerce in the eastern world was pearl fishing, which explains the historical importance of Bahrain.

Khesro (1989) indicates that the pearl divers throughout the Gulf were Arabs who lived on the coast, and it has been suggested that during the pearling seasons about 4,500 ships / boats were active, with more than 30,000 people working in this industry . According to Al-Qasimi (1999), the pearl seasons of Bahrain used to start in mid-May and last until the end of September every year. The pearls were then sold on board the ships, in Bahrain, Qatîf and other towns on the Arabian coast.

Many sources spoke highly of Bahraini pearls, see Barros (1946) and Chamber’s Edinburgh Journal (1853), as the pearls of Bahrain were associated with strength, purity, and clarity of colours, giving them natural beauty that fascinated many explorers and writers who visited the Gulf in different times.

A new research by Al-Salman (to be published) refers to documents stating that at the beginning of twentieth century, about 65 % of the Bahraini pearl dealers were Baharnah (singular: Bahrani). Onley (2007) cites that many of these Shia Arabs farmed the land in winter and dived for pearls in summer.

Bahraini Shia: Akhbarism vs. Usulism

Shia jurisprudence is traditionally divided between two schools, Akhbarism and Usulism.

Cole (2002) says it has long been held that the eighteenth century was pivotal in the history Shia thought and jurisprudence in Iraq and Iran (and of course in Bahrain as well), when the previously dominant Usuli school declined and the conservative Akhbari school came to the fore.

Although the Usuli school recovered and became dominant again in other Shia-dominated countries, the story in Bahrain was different. The schools differed on several key issues, primarily on the sources for Islamic law (Sharia). The Usuli school accepts four sources: Quran, Sunnah of the Prophet and Imams, independent reasoning by jurists, and consensus of the jurists. However, the Akhbari school limits the sources of law to the first two, i.e. Quran and Sunnah. Akhbaris are so called because they depend on “Akhbar”, meaning news and narrations relating to the Prophet Mohammed and the twelve Shia Imams.

Gleave (2001) analyzed the Akhbari school through the works of the Bahraini scholar Sheikh Yousif bin Ahmed Al-Asfoor (Al-Bahrani), who was born in 1695 and died in 1772, pointing out that this school of Shia jurisprudence took an anti-hierarchical stance, rejecting “interpretative practices” and manifested itself in a limitation of the role of jurists (religious scholars) in the collection and distribution of religious taxes, such as “khums” and “zakat”, as well as in the leading of Friday prayers and the demonstration of justice.

However, according to Al-Sitri (2010), that Al-Bahrani school can’t be described as a traditional Akhbari school, rather it is a moderate version that started with Al-Bahrani (died 1772) and this heritage continued through other Bahraini jurists, namely Sheikh Hussein Al-Asfoor (died 1802), Sheikh Abdullah Al-Sitri (died 1853) and Sheikh Mohammed Amin Zain-u-Din (died 1998).

Al- Sitri (2010) said that the four Bahraini scholars represented “one school of jurisprudence, that can be considered distinct and different from other schools of Shia jurisprudence”.

This moderate school accepted a lower political role for Shia scholars, and this has been reflected in the fact that Friday prayers continued in Bahrain under the Akhbari scholars up until these days. Leading Friday prayers represents one of the major differences amongst Shia scholars.

Traditionally, the Usuli-dominated Shia circles refuse to allow jurisprudents to lead Friday prayers, saying that the leader of this category of prayers must also wield practical authority. Iranian Shia scholars lead Friday prayers since the success of the Islamic revolution in 1979, but this is because the scholars assume political powers.

The Usuli tradition of abstaining from leading Friday prayers continued to prevail in the Shia world (other than Iran) up until the 1990s when Ayatullah Mohammed Al-Sadr (father of the young religious Iraqi leader Moqtada Al-Sadr) led Friday prayers and established a wide influence in Iraq that persisted well after his death. Later on, another Usuli Shia jurisprudent, Ayatullah Seyyed Mohammed Hussain Fadlallah also established Friday prayers in Lebanon.

However, in the case of Bahrain, Friday prayers had continued for centuries uninterrupted, due to the fact that these prayers were led by Akhbari Shia scholars who allowed the establishment of Friday prayers even if the religious scholars wield no political power.

Being an Akhbari-oriented Shia society, Bahrain religious scholars played a different role in public life generally characterized by a “quietist approach” that preferred to dampen conflicts and to focus on religious affairs and moral issues. However, as in other Muslim societies, religious scholars are to be found in all major events, either participating in leading movements, or in expressing their opposition views, whenever the scholars deem their silence to be threatening deeply held religious and / or social values.

Presently, the boundaries between Usuli and Akhbari schools are blurred, but the roots of the polemic between the two schools are manifested in the orientations of religious scholars. There are several reasons for the blurring of boundaries.

To start with, the last heavy-weight jurisprudent, Sheikh Mohammed Amin Zain-u-Din, died in 1998, leaving a vacuum that had not yet been filled. The senior Bahraini Shia clerics who received religious permissions from Zain-u-Din resorted to other jurisprudents in the holy cities of Najaf (Iraq) and Qum (Iran) to continue providing services for their community.

Moreover, senior Bahraini clerics who followed the Akhbari school couldn't be replenished by younger ones and as they aged or died, the younger clerics who studied in the holy cities of Najaf and Qum followed – by default – the Usuli school that dominate the Shia religious circles.

Impact of British-imposed reforms of 1923

The year 1923 represents a turning point in the politics of Bahrain, for in this year Britain intervened to re-arrange the political system and introduce a central local administration.

However, Britain's involvement in Bahraini affairs goes back to the early part of the nineteenth century. Wilson (2010) affirms that "British activity in the Gulf goes back to the time of the East India Company in seventeenth century when early trading links were established as the Company built up its activity in India. Britain was keen to forestall increased Ottoman activity in this region as well as Russian and French expansion/influence that would threaten India". He also reiterates that "direct relations between Britain and Bahrain go back to about 1814 when Britain gave promises to the Al-Khalifa that the British would remain neutral in Bahrain's disputes with Oman. Omanis had made various attempts to take Bahrain, and continued to do so up until 1828. Egyptian forces withdrew from the area in 1819 and this paved the way for our first treaty with Bahrain and other Gulf sheikdoms in 1820".

Various additional maritime truces were put in place and the British Indian navy enforced this “trucial system”.

For more than a century before 1923, as Farah (1985) explains “Tribal traditions and usages contributed a certain continuity to the operation of government in Bahrain; but at the same time, dependence upon the personal element made the system very fragile”.

Farah quotes “A. B. Kemball” who wrote a “memorandum in the Resources, Localities and Relations of the Tribes inhabiting the Arabian Shores of the Persian Gulf”, dated 6 January 1845 (Selections from the Records of the Bombay Government), in which Kemball describes the situation in Bahrain as follows:

“Since 1839, owing to increased dissensions, and subsequent hostilities between the members and relatives of the ruling family, the population, prosperity and commerce of the island have gradually declined. Numbers of the principal and most wealthy inhabitants, to avoid the effects of increased anarchy and confusion, fled upon the commencement of actual hostilities, to Koweit on the Arabian, and to Lingah and other places on the Persian Coast, where they have since temporarily located themselves, in order to watch the course of events, and return with the first signs of peace and established government, and consequent security to life and property”.

Farah (1985) describes the society during the early decades of the nineteenth century by saying that the “Baharnah”, were at “the bottom of social strata”. Furthermore, these indigenous inhabitants were turned into “virtually serfs”, who “supplied the agricultural work-force for the Shaikh (ruler) and his retinue, held the land they worked usually only in return for unpaid labour (sukhra) and were also assessed for service based on their possessions (e.g. boats and animals). There was little incentive for them to improve their lot and those who did manage to purchase their own gardens, lived in fear that any day a local magnet, including the Al-Khalifa shaikhs themselves, might take it upon himself to appropriate the holding”.

Moreover, Farah explains that if the Bedouin tribesmen stole the property of the Baharnah, the latter could not rely on the political chiefs to obtain reparations on their behalf.

Britain reacted in 1869 to the continued infightings and conflicts amongst the ruling elite by blockading the islands of Bahrain, taking all the rebel leaders into custody and imposing conditions that resulted in the changing the ruler. Hence, the reign Sheikh Isa bin Ali Al-Khalifa was guaranteed and protected for more than five decades up until 1923.

Wilson (2010) says that the resultant relative peace prevailing over the area saw a great resurgence in Bahrain's trade with India, and refers to the British Resident at Bushehr who observed in 1899 "Over the last two decades British trade has flourished in Bahrain and more British companies are turning to Bahrain".

In the 1920s, the political situation in Bahrain deteriorated, and this led to the British intervention to enforce administrative reforms in 1923. The then Political Agent Major Daly forced Sheikh Isa bin Ali Al-Khalifa to pass over the day-to-day running of a newly formed central and modern administration to his eldest son, Sheikh Hamad bin Isa Al-Khalifa.

Prior to the British intervention of 1923, the Baharnah had erupted in an uprising in 1922 protesting at the ill-treatment and discrimination they were suffering. Al-Tajir (1987) describes the events leading to the uprising, and refers to a decision that "a deputation of Baharnah, accompanied by a number of leading Sunni personalities", sought an audience with the Ruler. During the meeting, the Baharnah submitted eight demands calling for an end to ill-treatment, paying extra taxes specifically imposed on the Baharnah only, ending forced labour "sukhra", etc.

Disturbances and procrastination in responding to basic demands led to instability when other groups in Bahrain clashed on other matters. The British intervened in 1923 and reorganized the affairs of the state. Out of these reforms, there were losers and winners, and the Shia (Baharnah) were considered to be relative winners, as they were no longer officially discriminated against.

However, several influential groups within the ruling circle considered themselves to have lost their privileges and never accepted the changes of 1923. The strength of adversarial reaction can be further understood by the action undertaken by the British Advisor to Bahrain's Government Sir Charles Belgrave between 1926 till 1957 who monitored these

groups and individuals; some of whom had received punishments of imprisonment or banning from receiving any fund from the Privy Purse.

Understandably, these groups and individuals, some of whom were members of the ruling family, hated the new administration and policies introduced by the British Political Agent Major Daily in 1923 and later maintained by the British Advisor Sir Charles Belgrave. When Britain's influence started to decline in Bahrain in the early 1960s (after the departure of Belgrave in 1957) some of those who resisted the changes of 1923 started to reappear on the political stage, and steadily gained back their influence, reaching their peak in recent years.

Shia and Modern Movements

Introduction of modern education and discovery of oil in 1932 led to the initiation of nationalist movements in 1930s and 1950s. In all these movements, the Baharnah (Shia) participated shoulders-to-shoulder with other principal constituents of Bahrain's modern society.

According to Al-Salman (to be published), a group of Baharnah dignitaries were at the forefront of the modern national movement in the 1930s demanding political and judiciary reforms. After discovery and commercial production of oil in 1932 there began a group of eight notable Baharnah to engage with other sections of Bahrain society seeking genuine reforms to lay the foundations for modern democracy in Bahrain. In December 1934 the eight dignitaries (Mansoor Al-Arrayedh, Mohsin Al-Tajir, Abd Ali Al-Ulawait, Abdul Rasool bin Rajab, Haj Abdul Aziz bin Hujair Al-Bori, Ahmed bin Naser, Hussain Al-Madhoob, and Haj Ali bin Abbas Al-Aali) submitted a petition to the then ruler Sheik Hamad bin Isa Al-Khalifa, reminding him that it was due to the backing of the Baharnah that his position as crown prince and then ruler made it possible for the country's stability under his reign, and called for key reforms, namely: reforming the courts of law, and the codification of the provisions adopted by the judges; introducing proportional representation so that the Baharnah's representatives in municipal and "Tijarah" councils are increased, and to provide schools for the Baharnah.

Rush (1991) points out that the reports exchanged between the British Political Agent in Bahrain and the British Political Resident in Bushehr (Iran) stated that these demands represented a shock to the political establishment especially as it became clear that these eight notables enjoyed the support of the Baharnah population.

Al-Salman (to be published) refers to the British “India Office Records”, see (I. O. R/15/2/176), which says that the Sunni and Shia (Baharnah) notables joined forces in 1938 when a Sunni dignitary, Yousif Fakhro, called for a meeting with some elders of the Baharnah, namely Mohsin Al-Tajir, Seyed Saeed Sehed Khalaf, Mohammed Ali Al-Tajir, Seyed Ahmed Al-Alawi, to come to an agreement regarding the issue of who should be crown prince. The meeting was supported by Sheikh Salman bin Hamad Al-Khalifa, whose position needed re-confirmation and support in the light of differing trends within the ruling family. The Baharnah notables used this opportunity to press for modern political reforms.

At that time, a modern working class in the oil industry agitated for democratic / political reforms to augment administrative reforms of 1923. Sport, social and cultural clubs proliferated in the 1930s helping to bring Bahrain’s new intelligencia with the latest developments in the world.

Hence in parallel with other events in 1938, a new class of leaders, primarily from Sunni and Shia merchant families, led a national movement and labour strikes in the oil company (BAPCO) calling for the formation of an elected legislature, legalizing labour unions, reforming judiciary and police force, amongst others. The 1938 movement was crushed and three of its leaders were exiled to India.

In the years 1954 to 1956, a more serious and larger movement surfaced in Bahrain, led by intellectuals, merchants and religious men, from both the Shia and Sunni sects. Again, the movement was crushed and a state of emergency was declared by the end of 1956. Furthermore, three of the leaders were exiled to St. Helena island and placed in the same jail used for the imprisonment of Napoleon Bonaparte.

The 1938 and 1954-56 movements were nationalist / patriotic movements inspired by the events and political developments of the time. These movements managed to bring together both Shia and Sunni people of Bahrain under one umbrella calling for democratic reforms.

The Shia After Bahrain's Independence

Bahrain gained its independence from Britain in 1971, and as explained by Wilson (2010), “Britain was going through an earlier financial crisis in the late 1960s and Prime Minister Harold Wilson made the surprising announcement in 1968 that Britain would be withdrawing East of Suez – in effect closing military bases in the Middle East and Asia and paving the way for Gulf countries to gain their independence”.

Wilson (2010) goes on to say “prior to independence, the UN had undertaken a referendum in Bahrain, at British request, to quash once and for all Iran's claim to the territory. The UN found overwhelmingly that Bahrainis wanted full independence and Iran's claim was soundly rejected. The earlier treaties with UK were replaced by a treaty of friendship and cooperation with the Political Agency becoming the British Embassy”.

A key element in the success of UN referendum on the status of Bahrain was the fact that the Shia had favoured the outcome. The then ruler of Bahrain, Sheikh Isa bin Salman Al-Khalifa, visited top Shia leader – based in the holy city of Najaf in Iraq – Ayatullah Mohsin Al-Hakim in 1968 and expressed his keenness to consolidate relationships with the Shia.

In 1972, a Constituent Assembly was elected to draft the first constitution of the State of Bahrain, to be followed by the 1973 election of a National Assembly. The Shia participated in both elections, in the National Assembly they were to be found in the three main parliamentary blocs; “People (leftist) Bloc”, “Religious (Shia) Bloc” and “Middle (merchants and liberal) Bloc”.

It is to be noted that Britain controlled the civil service up until 1971, and the top bureaucrats at that time were about equally shared by both Shia and Sunni communities. However, according to the author's assessment, the share of top positions between Shia and Sunni bureaucrats declined from about 50 % Shia in 1971, to 17 % Shia in 2000, to less than 10 % in 2010, indicating a persistent trend in removing Shia from top positions.

Moreover, the military service was created in 1968, around the time when the British announced their intention to withdraw from the Gulf region, and although the Shia had stood firmly to ensure the success of the UN resolution to quash Iranian demands in 1970, the Shia were generally not allowed to join the military service. One explanation might be that those

anti-Shia forces who opposed the 1923 reforms became more influential in this new national service.

Impact of Iran's Islamic Revolution

The 1979 Islamic Revolution in Iran attracted many people around the Muslim world, and particularly the Shia. A new phase in Bahrain politics began when the authorities announced in 1981 that it had foiled an Iranian-backed attempt to topple the regime, and thenceforward started long years of oppression directed against the Shia.

It is the view of the author that the Islamic revolution in Iran has merely amplified an already existing problem, particularly in relation to the indigenous Shia Arab population (Baharnah). This is not to belittle the sufferings undergone by other Shia, such as the "Ajam", who originally descended from Iran. The fact of the matter is that most Baharnah were subjected to an official policy of discrimination up until 1923, and the dramatic changes in that year made some influential groups unhappy. Therefore, a golden opportunity was made available to bring back as many of the pre-1923 policies and practices, though they might need different dressing.

Iran's negative relations with the West made it easier to link any Shia to Iran, and hence win Western powers' support for crackdowns and oppressive measures.

This is not to deny that some youths may have been attracted to anti-State activities that could be associated with violence. It is also possible that some of the claims levelled by the Bahraini authorities against certain individuals and small groups might be true, in that there were some links with Iranian elements in 1981, and possibly on another occasion some years later. But the fact of the matter remains that the vast majority of the Shia in Bahrain had raised basic demands pertaining to social justice, more democratization and in some cases more Islamization. These demands were not specific to Shia groups, for the Sunni and liberal forces shared many of the often declared demands for restoring the parliament that had been dissolved in 1975, freeing political prisoners, restoring constitutional rights and addressing mundane issues such as housing and unemployment.

Confrontations between Shia youths and the security forces began in 1979 following the arrest of some clerics, and in April 1980 two youths were killed while in detention, signalling the beginning of a very long conflict that continued up until 2001, when several political reforms were initiated.

During the 1980s, the Iran-Iraq war cast its shadow on most local and regional issues. And hence when Iraq was progressing triumphantly, the Bahraini authorities were tightening their grip on the Shia population, and when the war turned in favour of Iran, the Bahraini authorities would send conciliatory signals.

One of the “side-effects” of the war is the Shia religious institution in the holy city of Najaf in Iraq was restricted under the ex-Iraqi president Saddam Hussein, and hence Bahraini Shia wishing to study religion headed towards the holy city of Qum. Obviously the environment of Qum had influenced many Bahrainis who studied there. But it must be noted that the government of Bahrain banned the vast majority of those who studied in Qum from returning to Bahrain. Some of these student managed to return home in the early 1990s, but the majority had to wait until 2001 when political exiles were allowed to return.

Between 1994 and 1999, Bahrain witnessed a Shia uprising (intifada), that won the support of Bahraini intellectuals of all types, and received wide coverage in the international media. During these years, some 40 Shia were killed, as well as possibly a dozen policemen and a score of foreigners. Some ten thousand people were interned (in and out of prisons) during this period, and many people lost their jobs or education as a result of the clampdown. London became an important centre for the Bahraini opposition to conduct political and media campaigns. During this period, the author was a spokesperson for the opposition.

The Shia and the National Charter of 2001

The situation in 2001 changed upon the announcement of a series of reforms aimed at redressing key issues pertaining to democratic demands. Several changes were taking place since 1999 when the late Emir, Sheikh Isa bin Salman Al-Khalifa died and his son, Sheikh Hamad bin Isa Al-Khalifa assumed power.

By the end of 2000, a committee was created to draft a “National Action Charter”, which explained the intentions of the new Emir (ruler) to introduce two fundamental changes

in Bahrain's constitution before restoring the dissolved parliament. Firstly, Bahrain's political system was to change from an "emirate" to a "kingdom", hence the name of the country would need changing from "State of Bahrain" to "Kingdom of Bahrain", and the title of the ruler would need changing from "Emir of Bahrain" to "King of Bahrain".

The second change introduced a bi-cameral parliament, an elected lower house and an appointed upper house.

The opposition presented several counter arguments, and in response some changes were made. Firstly, the introduction of the first draft was considered unacceptable representation of Bahrain's history. Several members appointed in the committee to discuss the draft resigned. This introduction was later modified.

Secondly, the "National Charter" was initially going to be presented to a selected assembly of around 1000 people who would approve the new changes. Due to criticism by the opposition it was decided to hold a referendum on the draft charter.

The 46-member appointed committee started meeting on 2 December 2000 and on 23 December 2000 (after three weeks) they decided to present a final draft to the Emir (later King). However, since a referendum was to take place within few weeks after the completion of the draft (referendum took place on 14 February 2001), Bahrainis entered a new phase. The new Emir (later King) Hamad bin Isa Al-Khalifa visited, for the first time, three public places, in the Shia district of Nuaim in Manama (where he met with senior Shia leaders) on 10 February 2001, the Sunni-dominated city of Muharraq on 10 February 2001, and the Shia-populated island of Sitra on 11 February 2001. In all these places, there were warm receptions from the people.

During the Nuaim meeting, one senior Shia religious leader presented the criticisms of the opposition on the National Charter, and requested assurances. In response, Emir (later King) Hamad added his memento on the written page of criticisms. In Sitra, Emir Hamad's car was surrounded by people who chanted slogans of support. This very area witnessed the deaths of citizens, policemen and foreigners during the uprising (intifada) that started in 1994 and continued until the end of the 1990s.

To gain more support, the authorities permitted two prestigious clubs, “Alumni Club” and “Uruba (Arabism) Club”, to organise public seminars (on 14 January 2001 and 4 February 2001 respectively) allowing speakers and audience to call for an end to the emergency “State Security Law”, to free political prisoners and allow exiles to return home.

Earlier, the house arrest imposed on the Shia leader, Sheikh Abdul Amir Al –Jamri was lifted on 23 January 2001, the release of political prisoners started, and political exiles were later told they could return home without fear of persecution.

The released political leaders demanded a meeting with the Emir (later King) Hamad to clarify key issues, and as a result of this meeting the then-Minister of Justice and Islamic Affairs, Sheikh Abdulla bin Khaled Al-Khalifa (who also headed the National Charter Committee) issued a statement (published in local newspapers on 9 February 2001) confirming that the new political arrangements will not invalidate the 1973 constitution and that the upper appointed house will be for consultation only.

Following on from that clarification, the Shia leaders led prayers and spoke in all public places calling on their supporters to vote “yes” for the National Charter. As a result of this campaign, the National Charter received 98.4 % approval on 14 February 2001. On 16 February 2001, the Emir issued decrees suspending the “State Security Law” and dissolving the “State Security Courts”.

The Shia and the ruling Al-Khalifa family entered a “honeymoon” period, and many have believed that at last the strained relations had become part of a troubled history, especially as the Shia had proven yet again that they had no problem in legitimizing the political system (as they did in 1923 and in 1970), and hence the year 2001 was supposed to herald a new and long-lasing era for all parties involved.

The Shia After 2001

The Shia’s positive participation in the referendum on the National Charter in 2001 ensured its success. In return, all political prisoners were released and exiles were allowed to return. Moreover, restrictions on public meetings were lifted, the State Security Law was repealed, and emergency courts were dissolved.

Bahrain at that time was also awaiting the verdict of the International Court of Justice to rule on the sovereignty of Hawar islands which Qatar had submitted a counter claim. The international court ruled on 18 March 2001 that these islands belonged to Bahrain, but took away some small islands and reefs from the sovereignty of Bahrain in favour of Qatar. The maritime borders were finally settled between the two neighbouring countries. The Bahrain-Qatar dispute underwent many awkward periods and at one time it was thought that a military conflict might be ignited following an intensive propaganda war. This border dispute was one of the factors for speeding up the reforms witnessed at the beginning of 2001.

Now that the dispute with Qatar had been settled, and the internal political environment was becoming tranquil, the mood changed dramatically. Following the release of political prisoners, political exiles started returning home, and the virtually all the months of 2001 witnessed a series of continuous celebrations all over the country.

This period also witnessed the formation of what were later called “political societies”. The government refused the naming of groups as “parties”, since a party’s main aim is to run a government. The then-minister of cabinet affairs, Mohammed Al-Motawa, explained at a later stage the government’s view at that time, saying “we do not mind that these societies concern themselves with political issues, but they are not allowed to practice organized political action” (See Bahrain News Agency 14 July 2002).

The honeymoon period came to an end exactly one year after voting on the referendum, on 14 February 2002. On this day a new constitution was issued, the name of the country was changed to “Kingdom of Bahrain”, and the title of the ruler became from then onwards “King of Bahrain”.

The issuing of the 2002 Constitution came as a surprise for several reasons. Firstly, a confidential (appointed) committee met and agreed everything without the involvement of anybody representing the people (through election). Secondly, an Egyptian advisor, Dr. Ramzi Al-Shaer had the greatest influence on formulating the articles of the new constitution, and these articles indicated a direction contrary to the pledges publicly made by the Justice and Islamic Affairs Minister on 9 February 2001.

The issuance of the 2002 Constitution resurrected many of the doubts raised by the opposition in an earlier period. A principal difference in the 2002 Constitution is the emphasis that the King is the source of all powers, which is contrary to 1973 Constitution that stipulated a shared responsibility between the ruler (Emir) and the National Assembly (parliament). And because the King is considered the principal cornerstone in the political system, it was deemed satisfactory (by the authorities and their advisors) to issue a unilateral constitution without the need for approval by an elected or partially-elected body. The 2002 Constitution gave legislative powers to the appointed upper house (Majlis al-Shura), and indeed it has more powers in this regard than the elected lower house (Majlis al-Nuwwab).

The Shia leader, Sheikh Abdul Amir Al-Jamri, said in a public gathering after the issuance of 2002 Constitution on 14 February 2002 that “this is not the type of parliament we had demanded”. However, the health of Al-Jamri deteriorated in May 2002, and he suffered from a series of strokes which incapacitated him until his death on 18 December 2006.

It is worth noting that Al-Jamri had been jailed between April 1995 till September 1995, then from January 1996 till July 1999, and later placed under house arrest between July 1999 till January 2001.

Al-Jamri, a graduate of the Najaf religious institute in Iraq, was an elected member of the 1973 parliament (National Assembly) and he was also one of the chief architects of two national petitions in 1992 and 1994, sponsored by virtually all sections (Shia and Sunni) and trends (Islamists and liberals) of Bahrain’s society. The petitions called for the restoration of the dissolved parliament and to free political detainees, allowing exiles to return and establishing a dialogue for political reconciliation. His leadership of the Shia population since the early 1990s provided the basis for moderate and pluralistic approach that had been adopted by the Shia opposition groups alongside others.

The departure of Sheikh Al-Jamri from the scene in May 2002 paved the way for the resurgence of another prominent Shia leader, Sheikh Isa Ahmed Qassim, who carries a heavy-weight history of involvement in politics. To start with, Qassim was a member of both the 1972 Constituent Assembly that ratified the 1973 Constitution and was also a member of the 1973 parliament (National Assembly). Qassim was at that time the head of the Shia “Islamic

Enlightenment Society” formed in 1972 to oversee the religious and cultural activities in Shia areas.

More importantly, Qassim was also head of the clandestine “Islamic Da’awa Party” of Bahrain between 1978 and its dissolution in 1984 following a massive security crackdown on its activists. This clandestine party was a branch of the “Islamic Da’awa Party” of Iraq, and had been established in Bahrain in the mid 1960s by Shia clerics and university graduates who completed their studies in Iraq.

Qassim left Bahrain in 1991 to continue further religious studies in the holy city of Qum (Iran), and only returned in Bahrain after the voting on the National Charter in February 2001. While Sheikh Abdul Amir Al-Jamri led the political movement in Bahrain in the 1990s, Qassem generally kept silent. Although he disagreed with the 1992 and 1994 petitions, he nonetheless kept his opposing views to himself, partly as a sign of respect for Al-Jamri, who was his life-long friend since the youth days when they both studied in the holy city of Najaf (Iraq) in the 1960s.

When Al-Jamri was incapacitated in May 2002, Qassim became the most influential religious-political personality amongst the Shia of Bahrain. His decade-long “further studies” in Iran upgraded his level in the religious circles and some assign the title “Ayatullah” to his name, although he did not offer himself as a source of religious imitation. It is also believed that Qassim, unlike Al-Jamri, is not enthusiastic about close cooperation with liberal and secular forces in the opposition. The fact that he spent a long time in Iran meant that eventually he sympathised with the prevailing idea of “Welayat al Faqih”, the cornerstone of the 1979 Iranian constitution which gave Shia jurists wide-ranging powers over public life.

However, before the incapacitation of Al-Jamri, the Shia political society, “Al-Wefaq” had been formed in November 2001, bringing together conservatives and technocrats, for the purpose of campaigning and winning municipal and parliamentary elections as and when it is decided to enter into this field. The “Al-Wefaq Society” is led – since its formation - by a young cleric, Sheikh Ali Salman, who is considered to be a disciple of Sheikh Isa Ahmed Qassim.

From a practical point of view, Al-Wefaq Society coordinated alliances and conducted a moderate and patriotic agenda that manifested itself on many occasions. The society participated in the municipal elections in May 2002, but boycotted the parliamentary elections in October 2002, protesting against the way the 2002 Constitution had been formulated and issued. Nonetheless, they changed their views In 2006 and decided to participate in both municipal and parliamentary elections, winning virtually all seats in the Shia-dominated constituencies. All along, Al-Wefaq Society coordinated its actions with opposition societies of liberal and secular leanings.

However, the underlying factors that characterized the politics of Bahrain remained largely unchanged. In fact, a new development has taken place since 2005/2006 when a new class of “State officials” started to emerge. These are young university degree holders, who are linked together by a network of relationships. Many of them are characterised either as tribally-oriented or religiously-oriented, but all share common features. They don’t feel associated with what happened in 2001 or the years before 2001, more driven by a hard-line Sunni (usually anti-Shia) agenda, and are supported by very influential people in the political establishment. This in part explains the ongoing tension between the Shia and the State nowadays.

END NOTES

*Editor, in-Chief Al Wasat Newspaper, Bahrain.

REFERENCES

AL-JAMRI, S. A. A. (2008), Histroical Profile of Bani Jamra Village (in Arabic), See Alwasat Newspaper Supplement 19 December, (<http://www.alwasatnews.com/pdf/index.php?issue=2296&cat=ktb>).

AL-NUWEIDRI, S. (2004), Bahrain's Scholars in the Seventh Hijri Cenntury (in Arabic), Delmon magazine, Published by Bahraini History Society, Issue 22, (the quote came from a private discussion with the author).

AL-QASIMI, S. M. (1999), Power Struggles and Trade in the Gulf 1620-1820 , Exeter.

AL-SALMAN, M. H. (2000), Portuguese Invasion of South Arabia and the Gulf between 1507 and 1525 (in Arabic), Zayed Centre for Heritage and History (UAE).

AL-SETRI, M. A. M. (2010), Bahrain's Jurisprudence School (in Arabic), Sheikh Hussain Al-Asfoor's Conference: The Message and the Situation, (organized at Dana Hall, Maqaba, Bahrain), 14 - 16 March.

AL-TAJIR, M. A. (1987), Bahrain 1920 - 1945, Britain, the Shaikh and the Administration, ISBN 0-7099-5122-1, Croom Helm.

AL-WATHEEQAHAH (1983), (in Arabic), a magazine published by the Government of Bahrain, Issue 3.

BARROS, J. (1946), Ásia, Terceira Década, ed. H. Cidade, Lisbon.

CHAMBER'S EDINBURGH JOURNAL (1853), Pearl and Pearl fishery in the Arabian Gulf, No: 470, January.

COLE, J. R. I. (2002), Sacred Space and Holy War, The Politics, Culture and History of Shi'ite Islam, ISBN 186064 736 7, I. B, Tauris & Co Ltd.

EUROMONITOR (2010), See (Bahrain's population set to double by 2030, By Andy Sambidge, Thursday, 10 June, <http://www.arabianbusiness.com>).

FARAH, T. T. (1985), Protection and Politics in Bahrain (1869 - 1915), American University of Beirut.

GLEAVE, G. & KERMELI, E. (2001), Islamic Law, Theory and Practice, ISBN 1 86064 652 2, I. B. Tauris & Co Ltd.

KAMAL-U-DIN, M. H. (2009) (Ed.), History of Bahrain Encyclopedia (in Arabic), Volume 4, ISBN 99901 91 00 4.

KHESRO, N. & SAFAR, N. (1989), (Cairo, n.d.), p. 144; D. Potache, 'The Commercial Relations between Basrah and Goa in the Sixteenth Century', (trans. Y. Al-Khashab), Stvdia, no. 48, Lisbon, 1989.

ONLEY, J. (2007), The Arabian Frontier of the British Raj, New York.

RUSH, A. (1991) (Ed.), *Ruling Families of Arabia*, Oxford, 1991.

SINCLAIR, W. F. (1967), *The Travels of Pedro Teixeira*, (trans. Nendeln/ Liechstenstein).

WILSON, S. (2010), *Bahrain's Historical Friendship & Diplomatic Relationship with the British*, A lecture delivered at the Bahrain Historical & Archaeological Society, Manama, Bahrain, 4 April.

A POLITICAL HISTORY OF CIVIL-MILITARY RELATIONS IN YEMEN

Khaled FATTAH*

ABSTRACT

Civil-military relations are power relations that encompass not only the relations between the military and political elite, but further all relations between the military and society at all levels. In the case of Yemen, the poorest, least developed and weakest political entity in the Middle East, such relations are articulated on the basis and within the context of a tribal state. This article analyzes the complex role played by tribal-military networks in shaping the current state-society relations in Yemen. The article highlights how, throughout its modern history, the central authority in Yemen has seen its power limited by its military weakness, in comparison to the armed strength of the tribes. The article argues that politics of survival and regional structural factors are at the heart of the failure of Yemen's military to perform its task as a modernizing agent. To achieve its objectives, the article traces the historical roots of the establishment of Yemen's modern army, marks the interventions of Yemen's military in politics, identifies the ideological currents within its officer corps, and analyzes the patterns of cooperation and control between the military, tribal elites and the political administration.

As an army officer I can be sacked, just like any government employee can be sacked. As a member of my tribe, however, I remain forever (Ali Abdullah Saleh, President of Yemen).

In July 2009, the Yemeni President, Ali Abdullah Saleh, celebrated 31 years in power, as the leader of North Yemen since 1978, and of unified Yemen since its inception in May 1990. This is indeed an impressive record in a country where governing is like dancing on the heads of snakes, and climbing the political ladder often leads to assassination and exile. Yet, in spite of the impressive durability of Saleh's regime, the Weberian notion of a state that enjoys a monopoly on violence is nothing more than a fantasy. The loss of the Yemeni state's infrastructural power is evident in the absence of the state in many parts of the country, in the inability of state institutions to counter lawlessness and social disorder in many 'ungoverned dark spaces', and in

the very limited impact of state controls. Unsurprisingly, Yemen today is one of best examples of political entities where the state is forced to perform the role of a 'self-cancelling state' (Fattah, 2009). What explains, then, the durability of Saleh's regime despite such severe state fragility? This article attempts to find an answer to this question through a histo-political inquiry into the complex state-tribe-military relations in Yemen. In what follows, I trace the roots of such relations.

The Formation of the Northern Yemeni Military: the Turks and the Infiltration of Political Ideologies

Prior to the Northern revolution of September 1962, which brought an end to the ten centuries of the Zaydi¹ Imamate system, the Yemeni military establishment passed through two main phases of formation. The first was during the reign of Imam Yahya (1905-48), and the second during the time of Imam Ahmed, Yahya's son (1948-62). The first phase began when in 1918 Imam Yahya entered Sana'a to announce the independence of Yemen from the Ottoman rule (1870-1918), and to proclaim himself as the ruler and the 'Commander of the Faithful'. Locked in his isolated theocratic kingdom, and surrounded by decentralized tribal forces in the highlands, the British forces in the South, and the expansionist Saudis in the North, Imam Yahya realized the importance of a central army capable of confronting these internal and external threats. At the time, Imam Yahya's poorly organized and poorly trained army of tribesmen was in no position to carry out tasks beyond collecting taxes and maintaining a degree of peace among the Zaydi tribes of the northern regions.

From Sana'a, Imam Yahya announced the opening of a door for Yemeni men to join a regular army. A few thousands were recruited and they became the core of Yemen's new army. Most of them were tribesmen who fought with the Imam against the Ottomans (Nagi, 2004; Daghr, 2008), and a few hundred Turkish officers and soldiers who accepted the offer of the Imam to remain in Yemen to train the newly established regular army. One of the interesting descriptions of the new Turkish-trained army was provided by the Moroccan traveler, Mohamed Al-Basiqui, who published his travel experiences of Yemen in the Egyptian Al-Ahram newspaper in the mid-1920s. In his column, "The Moroccan Tourist", he notes that the prime reason for the educational backwardness of Yemen was the Imam's total preoccupation with creating "an army

trained in military tactics”. He continues, “To the advantage of the Imam in this regard were a copious number of men ...with the famed Yemeni stamina and the ability to endure hardship and subsist on little food.” Al-Basiqi notes that the Imam’s soldiers wore no uniforms, but ordinary native costumes, and were a frightening sight. “Should you encounter a band of them you will find them armed to the teeth, their chests and backs weighed down with ammunition belts. Their heads are bare and their black hair is shoulder-length, such an astounding blend of savagery and order” (Rezk, 2001). It was dire poverty that drove many people to join the army of the Imam, which secured at least their daily food rations.

Under the leadership of Turkish officers, this core of a regular Yemeni army received its first primary military training. The Turkish officers convinced the Imam to shift from reliance on occasional armed forces, quartered in residences as they moved or living in their own homes, to a standing professional army housed in specific, dedicated facilities (Messick, 1993). It is worth noting that these Turkish officers and military trainers were heavily influenced by German military techniques. The book of the senior German military instructor of the dying Ottoman Empire, Colmar von der Goltz, had a considerable influence in the Turkish military academy. The book highlighted that the military is the most superior institution in society, and called for a strong national army that should intervene in politics when necessary (Hashim, 2003).

The fear of the military ideas of the Turkish officers might be one of the main reasons why the Imam established a new army parallel to the one trained by the Turkish officers, the so called *Jaysh alDifa*, or the Army of Defence. A Syrian military officer, named Tahseen Pasha, the man behind the idea of having a new army, was appointed by the Imam as the head of the army of Defence. The idea was to establish an army based on a compulsory military service for all physically able men. It was a successful move, and thousands of Yemenis received basic military training. Most of those who were enlisted were poor landless farmers. Wealthy and influential families were exempted. This army carried out not only security-related duties but also tax collection and governmental post delivery.

The Imam had a third army, the so-called *Jaysh al-Barani*, the tribal or desert army, which was a non-regular military force, comprised of tribesmen from the Zaydi highlands. It was

a kind of paramilitary force made up of tribal levies. This tribal army was divided into groups, each under the leadership of a sheikh. The latter was given the Turkish military title *a'reef*. From the viewpoint of the Imam, the Barani army, unlike the other two armies, was a pure traditional tribal army that could act as a buffer against the regular and defence armies, and create a balance in the newly established military institutions. The tribal army had a system different to that of the two new military institutions. For example, every soldier in the *Barani* army should stay in service for one or two years, and be replaced by one of his family members. All members of this army were obliged to always be in a state of war, ready for action any time. Each tribesman in this army was paid four Riyals a month, out of which one Riyal went to the Sheikh in charge of his group (Dagher, 2008).

In addition to the three mentioned armies, the Imam had about two battalions of guards. They were charged with providing personal protection to the Imam, and carrying out military expeditions and weekly parades. They were the elite of the Imam's army. This historical review of the first phase in the formation of the military in Yemen reveals that the politically-motivated creation of overlapping chains of military institutions in the Middle East is not a new tradition introduced by post- independence military elites.

The repeated defeats of the Imam's regular army in the border conflicts with the British in the South, and over the Najran and Asir provinces with the Saudis in the North, made the Imam think about sending some of his military officers abroad to acquire new military knowledge. For help, he looked to Iraq, the country with which he signed, in 1931, a brotherhood and friendship treaty (Al-Amry, 1997). In 1935, the Imam sent the first group of cadets to the Baghdad Military Academy. Those sent for training were selected personally by the Imam. They were Zaydis, mostly in their teens, urban, non-Sayyid, of lowly birth, and with no roots in big tribal families. In fact, many of them studied at the orphan's school. The selection criteria reflect the Imam's concern to choose a group of harmless and loyal youth who would pose no threat to him (Ingrams, 1963). The Imam's calculations proved wrong, for among those who joined the first mission (1935-37) was Abdullah al-Sallal, the son of a blacksmith, who in 1962 led the revolution that brought an end to the Imamate system. Among the members of the second group sent to Baghdad (1936-39), was al-Thulaya, the leader of the 1955 failed coup.

In Baghdad, these Yemeni cadets learned not only new military ideas in terms of technology and organization, but also new political ideas about constitutions and republican governments. They also noted the extreme underdevelopment of their country, and the backwardness of the Imamate system. In recalling the conversations that he had with his fellow Iraqi cadets during his two-year training mission in Baghdad, Abdullah al-Sallal was quoted saying:

We talked about Arabism and the future of the Arab struggle. And I was thinking while listening to these discussions about my country...which was ruled by despotism, in ignorance, backwardness and underdevelopment. Hope began to stir in my chest...Why don't we spread the call for progress when we return to Yemen? (Luqman, 2006).

On the 7th of September 1937, the first group returned to Yemen. They were received by the Imam and a big crowd of people. The Imam's insecurity and suspicion, however, made him avoid appointing any of the trained cadets in sensitive or important positions within the military. The 1936 military coup of General Bakr Sedqi in Iraq, which was the first military coup in the Arab world, increased the Imam's fear of any subversive influence on the Yemeni cadets during their stay in Baghdad. As a preventive measure, he ordered the termination of sending further cadets to Iraq, and requested that the Iraqi government send a military training mission to Yemen, so that the activities of the trainers and the cadets could be under his eyes supervision. Again, the Imam's calculations were wrong. Among the Iraqi military instructors was Jamal Jamil, one of the leading figures in the 1948 failed coup, known as the Coup of Constitutional Movement. In this coup, which was a civil-military coordinated action, Imam Yahya was assassinated, and one of the Sayyids, Abdullah bin Ahmed al Wazir was proclaimed as the leader of the country. The son of Imam Yahya, Prince Ahmed escaped to Hajja, from where he and his loyal tribal *Barani* army organized a successful counter coup. On the 14th of March 1948, Ahmed entered Sana'a, and all the revolutionaries were executed, including the Iraqi military officer, Jamal Jamil. As a token of reward to his loyal tribal soldiers, the Imam allowed them to loot and pillage Sana'a.

Observers of Yemen's modern history attributed the failure of the 1948 coup to the following two main factors. The first is the weak tribal support for the coup. The plotters, who were led by urban individuals and groups, collectively known as the Free Yemeni Movement, did not place very much importance on the need to attract the support of the highland Zaydi tribal confederations. Second were the weak and disorganized military units that were involved in the coup. Regular army troops who were mobilized by the Iraqi military instructor, Jamal Jamil, were reduced in number during the conflict by desertions of the tribal components of the army to their kinsmen beyond the walls of Sana'a (Stookkey, 1978).

The fact that one of the leading figures in the 1948 coup was an Iraqi military instructor, plus the memory of the 1941 military coup in Iraq by nationalist military officers who set up pan-Arab nationalist Rashid al-Gailani as prime minister, made Imam Ahmed turn his attention to non-Arab powers. Italy, the country to which he made trips for medical treatment and with which his father signed a friendship treaty in 1926, was the first country that he asked for assistance in improving the limited equipment capacity of his army. The construction of a small Italian factory for producing ammunitions and for repairing small arms was Italy's only major response to the Imam's request.

In 1955, another coup attempt took place, led by yet another cadet trained in Iraq, Colonel al-Thulaya. Although it initiated a massive military protest against the Imam, the coup was drawn to an unsuccessful conclusion², and military schools were closed down. The 1952 Egyptian revolution, and the post-1956 rise of Nasserism in the region, however had reshaped the Imam-military relations. In 1957, Egypt responded to the Imam's request to send a military mission to revitalize Yemen's deteriorated military institutions. By approaching Nasser, the Imam thought to give the impression to his people that he is inclined towards reforms, and at the same time protect himself from being engulfed by the strong wave of Nasserism. The Egyptian military mission arrived to Yemen carrying a gift from Nasser- a cargo of weapons (Al-Bidani, 2008). In a period of months, the mission established a number of training centres and military schools. But the marriage of suspicion and fear from outside military trainers in the mind of the Imam has hampered the efforts of the Egyptian instructors. However, it did not take long for the Yemeni cadets trained at the hands of Egyptian officers to be influenced by the spirit of Nasser's

revolution, and by the rising ideology of pan Arabism. Secret cells started to flourish inside the Yemeni military, among them a group called itself the Yemeni Free Officers. Three of these officers plotted the assassination of Imam Ahmed in Hodeida. The officers were later executed, and Imam Ahmed died of his wounds, on the 19th of September 1962, eighteen months after the assassination attempt. The influence of political ideologies of the Egyptian officers on Yemeni officers reached an apex seven days after the death of Imam Ahmed, when army tanks rumbled into Sana'a to bring an end to the ten-century-old Imamate system. The Iraqi trained cadet, and Nasser admirer, Abdullah al-Sallal was installed as the president of the new republic.

September Revolution: Officers and the Creation of a Tribal Republic

The onset, escalation and de-escalation of the long post-revolution civil war (1962-70) determined that modern Yemen would be a tribal republic. The incubator of such a republic, known as the Yemen Arab Republic (YAR), is Yemen's domestic political arena, which is dominated by powerful tribal leaders, and an arrested state. The latter refers to a state that is severely limited in terms of its ability to exercise power and authority. According to Burrowes (2008), this condition of arrested statehood in Yemen is both "cause and effect of the predominantly tribal-military regime that remains firmly in place today". This arrested statehood made it easy for external powers, mainly Saudi Arabia, to penetrate the socio-political structure of post-revolution Yemen, and to turn Yemen into a neo-tribal state.

Most observers of modern Yemen agree that without the heavy Egyptian military support to the republican officers, Yemen's revolution could have ended as a failed military coup similar to the ones that took place in 1948 and 1955. The failure of these coup attempts, despite the assassination of the Imam, is a testimony to the fact that traditional tribal forces were stronger than modern forces in the military. From the beginning of the republican revolution, it was clear that the military was weak and disorganized, and that there is a wide gap between the political ideas espoused by the republican officers and the particularities of Yemen's society, which is fiercely tribal, decentralized and deeply steeped in tradition. Reading the first communiqué and the objectives of the revolution reflects such a gap. The communiqué and the objectives of the Yemeni military-led revolution were clearly an extension of the principals of the Egyptian Free Officers. In other words, the republican officers attempted to literally duplicate Egypt's

revolution, without taking into consideration the vast socio-cultural, historical, geographical, economic, demographic and political differences between Egypt and Yemen. On the economic front, for example, the communiqué stressed the firm commitment of the new revolution to the promotion of national capital, and the prevention of the monopoly of capital. These economic principals were completely out of place in Yemen. They were issues of concern to Egypt and Egyptians, not to Yemen and Yemenis. Yemen at the time of the revolution had nothing called “national capital” and “monopoly of capital”.

Unlike other Free Officers in the Arab world, the Yemeni ones had neither a powerful military institution to rely upon, social classes to mobilize, nor grand national projects of land reform, industrialization or political mobilization. Following the departure of the Egyptian forces in 1967, a coup led by sheikhs and the military took place, on the 5th of November, which ousted al-Sallal, and replaced him with Qadi al-Iryani, the only non-military ruler of Yemen since the revolution. According to a longstanding western observer of Yemen, this coup marked the end of Egyptian influence on the events in North Yemen (Halliday, 2000). During the period of President al-Iryani’s government (1967-74), tribal penetration of all state structure, including the military, reached to an apex, hence the name given to that period: the ‘republic of sheikhs’ (Al Zeeb, 2005). However, the conciliatory nature of al-Iryani’s government which, according to Peterson (1984), was seeking to reconstruct the Imamate system without the figure of the Imam, was doomed to failure. On the 13th of June 1974, Colonel Ibrahim al-Hamdi led a successful coup, which announced not only the direct re-entry of Yemen’s military into the political arena, but also a new vision of political and social modernization.

Colonel al-Hamdi was a populist military modernizer, who advocated for the centralization of state power, marginalization of tribal and feudal forces, and strengthening of Yemen’s independence and sovereignty. Under al-Hamdi, the centralizing momentum appeared, for a while, stronger than ever before in the modern history of Yemen. Al-Hamdi believed that the military was the only national body that was capable of weakening the tribal institution and its sheikhly symbols. Reorganizing and equipping the military, as well as weakening Saudi political influence on the northern tribes, were Hamdi’s top priority. Thus, he began removing influential tribal elements inside the army and state structure, including paramount sheikh

Abdullah Al-Ahmar, and forming closer relations with the Marxist republic of South Yemen, known as the People Democratic Republic of Yemen (PDRY). However, in his pursuit to build a strong central state in the YAR, al-Hamdi was constrained by the heavy dependence on Saudi financial aid, which in particular included helping out Sana'a government to pay the armed forces personnel. The YAR's financial reliance on Saudi Arabia forced Al-Hamdi, therefore, to waver between a Saudi orientation and a rapprochement with the PDRY. For example, in exchange for the continuity of the Saudi aid and a freer hand in dealing with northern tribal forces, Colonel al-Hamdi dismissed a number of ministers in his government of whom Saudi Arabia disapproved, and announced the freezing of relations with the Soviet Union and the Communist camp (Walt, 1990; Lapidoth, 1982). However, at the height of his good relations with the Saudis, al-Hamdi, in 1976, paid a visit to Peking and signed an agreement for technical and economic development cooperation (Safran, 1988), and he continued to maintain a dialogue on unity with the leadership in the PDRY. In light of increasing Soviet military support to the PDRY and in an attempt to break the Saudi control over the YAR military dealings³, al-Hamdi called for a new friendship between Sana'a and Washington. The Americans responded to his call by advising the Saudis that a weak central government in the YAR could be disastrous for the security of the region and that, therefore, the Saudi government should provide their support to al-Hamdi's regime, and swiftly act to bolster his armed forces. In February 1976, the YAR, the US, and Saudi Arabia signed a trilateral agreement in Riyadh to provide al-Hamdi with a large military package of modern US arms to counterbalance the growing Soviet military support to the PDRY. However, on the basis of the traditional Saudi policy that north Yemen should never be too strong, the Saudis feared that strengthening the military of the charismatic al-Hamdi might pose a future threat, and they were reluctant, therefore, to implement the agreement. Instead, the Saudis opted to tame the PDRY. On the 10th of March 1976, Aden and Riyadh announced their intention to normalize their relations, and to create an environment of mutual understanding to serve the causes of both countries and those of the region. The broadcasted Aden-Riyadh communiqué emphasized the desire of the two entities to cooperate on the basis of 'good neighbourliness', 'unity of destiny' and 'non-interference' in the internal affairs of each other.

In addition to acute domestic economic and political problems, the leadership in the PDRY was pushed towards cooperation with the Saudi kingdom because of its concern over the

growing activities of the Iranian navy in the Arabian Sea, and the military presence of Iranian troops in Oman (Al-Madhagi, 1996; Safran, 1988). The positive change in the Riyadh-Aden relationship provided the Saudis with the excuse to argue with Washington that the tension between the YAR and the PDRY has been diffused, and thus that the US military package to Sana'a was not needed. These developments made it clear to al-Hamdi that the Saudis were not willing to support him in his efforts to reorganize and equip his military to establish his central authority over the tribes armed to the teeth in the highlands. During the night of 12 October 1977, al-Hamdi was killed, few hours before he was scheduled to visit the PDRY to announce a new step towards the unification of the two Yemens.

Following the announcement of al-Hamdi's murder, army units took control of strategic buildings and main streets of Sana'a while political power passed to yet another colonel, al-Ghashmi. The three years of Colonel al-Hamdi reflected in a very clear manner how the Saudis used the YAR to undermine the PDRY, and used the PDRY and northern tribes to prevent the consolidation of a strong central authority in the YAR. In this sense, the Saudi royal family has acted in each of the Yemens through the other Yemen.

Despite the pro-tribal and pro-Saudi policies of al-Hamdi's successors, Colonel al-Ghashmi (1977-78) and Saleh (1978-today), the Saudi policy toward the reorganization of Yemen's military did not change. In fact, Yemen's army became even weaker than it was during al-Hamdi's presidency (Al-Madhagi, 1996). Since the birth of the revolution, the Saudis have been determined to keep Yemen as a tribal republic with a weak military that lacks an institutional face, and a strong tribal structure that dominates the political system and the military. Robert Burrowes (1987) concludes that one of most important outcomes of this Saudi-sponsored policy after al-Hamdi is the extensive tribalization of the military, which made north Yemen's armed forces "the linchpin of the system of tribal power".

In short, in post-revolutionary north Yemen, the military at its top levels has turned into a base for tribal power, while at its lower levels, it has turned into a wide arena for recruiting tribesmen as a part of the regime's politics of survival and co-optation. Compared to all state institutions, the military in former north Yemen was the major employer. Even in today's united

Yemen, the military continues to keep the title of the largest employer in a country where the unemployment rate exceeds 40 percent.

The Formation and Role of the Military in Marxist South Yemen

While the officers in the north carried out a fragile military coup that was saved only by the 70,000 Egyptian troops, in South Yemen, however, the post-independence regime replaced the old army established by the British with a new national military. The objective of this move was the destruction of the old British colonial state structure before building a new socialist state. One of the distinguishing features of the political system in former South Yemen, or the People's Democratic Republic of Yemen (PDRY), is the absence not only of structural continuity within any section of the state apparatus but also of personal continuity in the pre and post independence state. This is due to the fact that in addition to colonial and pro-colonial officials and administrators, western companies and foreign civil servants, many top military officers fled the country after independence. Compared to all Arab republics, the ideological foundations of the new state went beyond nationalist revolution to a social revolution, and thus the state's political, economic and social skeletons were designed in such a way that they represent the interests of the oppressed classes within the South Yemeni society. What was the impact of such foundations on civil-military relations in the PDRY?

In February 1978, Ali al-Baidh, the minister of defence in Socialist South Yemen, upon his return from his first official visit to Moscow, ordered the dismissal of the British technicians serving with the armed forces (Halliday, 2002). One month later, the first Soviet military delegation paid a visit to the PDRY. In the years to follow, South Yemen turned into a Soviet satellite on the Red Sea. The harbour of Aden, for example, became a submarine facility for the Soviets, and received regular Russian military shipments to the army of the PDRY. In addition to the 800 to 1,000 Soviet advisers, there were also about 600 Cuban advisers, and more than one hundred East Germans. The latter were mainly recruited inside the internal security intelligence (Dresch, 2000). By the year 1983, the size of the armed forces in the PDRY was estimated to be 25,500, in addition to a popular militia of 30,000 (McNaugherr, 1985). Both the armed forces and the militia were led by the veterans of the anti-British guerrilla struggle. About 60% of the members of the popular militia were peasants, and 30% workers. They were all trained for 20

days a year, and were paid for this period (Halliday, 1979). The organizational structure of the army and the PDRY's political elites' interest in socialism made the military play a less important role in political life than in other Arab political entities. However, civil-military relations in South Yemen were negatively affected by factional disputes within the civilian political apparatuses. These factions have their roots in the four groups involved in the anti-colonial struggle: the Popular Socialist Party, the Sons of Southern Arabia, the National Union Party, and the Nationalist Front.

Disputes between these four groups were continuously reflected inside the armed forces. For instance, one of the explosive issues in the 1969 and 1978 intra-ruling party disputes was regarding the demotion and promotion of military officers (Halliday, 1979). The new progressive Arab Marxist-Leninist republic of South Yemen was beset by factional strife, although, from a traditional Marxist perspective, such strife should not exist in socialist states. The most fatal of the incidents of factional infighting in the Arab world's lone 'proletarian' revolution was the horrific events of the 13th of January 1986, in which President Ali Nasser's bodyguards opened fire on a rival faction in the politburo, prompting a bloody coup d'état of civil-war proportions in which thousands of people, including 55 senior party figures, were killed. Ali Nasser prepared for the murder of his opponents by issuing leaflets in advance of the politburo meeting, claiming success in defeating an alleged attempted coup. The *Ahdath Jana'yir*, or January Events, exposed the cross-cutting regional cleavages and tribal rivalries, which members of the ruling elite had injected inside the military. During the events, different military units took different sides. For example, the navy backed Ismail's group, and started firing into the streets of Aden and government buildings. The Soviet military advisors, on the other hand, refused to provide either side with weapons or munitions (Cordesman, 1993). As a result, Ali Nasser flew to Ethiopia and asked Mengistu to rush in supplying arms and troops, but his request was denied. He was forced, therefore, to flee to the YAR requesting asylum.

The roots of the January Events are traced in the divided leadership after the 1967 British withdrawal from Aden. One year before the withdrawal, the Front for the Liberation of Occupied South Yemen looked for a time as the most likely anti-colonial movement to establish itself as successor to the British. It was, however, the National Liberation Front (NLF), that took over in

November 1967. In less than a year, splits within the NLF prompted a 'corrective movement', which led to the exile of the PDRY's first president to Egypt. Conflicts within the NLF⁴ continued, resulting in the killing of the second PDRY head of state President Salmayn in 1978, and the exile to Moscow of the third head of state, Abdul Fattah Ismail, in April 1980. Power struggles expanded when the pragmatic Ali Nasr Muhammad replaced Ismail. His pragmatism regarding, for example, the relations with neighbouring countries, economic affairs, his performing of the *umra* in Mecca, and attending an Islamic summit, made him clash with a group of hard-liners in the party. The clash was intensified when hard-liners succeeded in engineering the return of Ismail in February 1985, to be appointed as the secretary of the ruling party. The January Events were, therefore, the culmination of a long and complex factional strife inside the PDRY. Despite the claim of the ruling party that their Socialism and Communism-based mode of governance prevents military interference in civil politics, and that politics are superior to military action, the role of the military in January events exposed the politicization of the PDRY's armed forces. Although the history of Marxist-Leninist systems illustrates that their militaries were also politicized institutions, there has never been, however, a case in these systems where the military has overthrown the party by coup d'état. The bloody factional strife in South Yemen resulted in the weakening of the PDRY's army and the ruling elite, which subsequently paved the road for the unification of the PDRY and the YAR, and consequently to the northerners' victory over the south, militarily, politically and ideologically.

The Military of Unified Yemen

How was a unified Yemen to merge the two separate and very different military apparatuses of the YAR and PDRY? This was one of the most critical questions that the leaders of North and South Yemen had to find an answer to in order to make the North-South unity come true. At the time of unification, in May 1990, the northern army had the advantage of having a larger number of troops and tanks, with more than 37,000 troops and 664 tanks. The southern army had 27,000 men and 480 tanks, but it had a superior air force, both in terms of skills and number of air fighters.

As a symbol of their unity, southern military units moved into the northern governorates, and northern units moved into the southern ones, and the first minister of defence in united

Yemen was Haithem Taher, a southerner who had served as chief of armed forces in the PDRY. This appointment was meant to reduce the worries of the southerners. On the ground, however, suspicion and mutual distrust were such that both sides were reluctant to cede their control over their armies. For example, the artillery unit, which was positioned in Sana'a, was put under the leadership of one of Saleh's relatives. The 5,000 Iraq-trained republican guards and the air force remained under the direct control of Saleh and his close relatives. Since 1991, the republican guards were among the disputed issues between the Northern and Southern ruling parties. The northern ruling party, the GPC, demanded that the republican guards be directly linked to the president, while the southern ruling party, the YSP, demanded that these units be under the direct responsibility of the minister of defence, in order to avoid the split of the army into multiple forces.

In the first three years after unification (1990-93), political disputes between the northern and southern political elites continued to be reflected in the military of united Yemen, resulting in the creation of multiple command structures and loyalties, and hostility between northern and southern officers. In July 1993, General al-Bashiri, a northerner and the Chief of Armed Staff, submitted his resignation in protest at the minister of defence who was a southerner. The resigned general cited the promotion of thousands of southern officers based on nepotism and the authoritarian leadership style of the southern minister as the motivating factors behind his resignation. The situation inside the military of united Yemen gave the impression that elite-promoted political pluralism has turned into armed pluralism, which increased the possibility of a violent northern-southern conflict.

In an attempt to diffuse the conflict over the military, leaders of North and South Yemen signed in Amman, on the 20th of January 1994, in the presence of the late King Hussein of Jordan and the Secretary General of the Arab League, the so-called 'The Document of Promise and Agreement' (DPA). According to the agreement, the military should best reflect Yemen's unification. The document limited the political role of the military, brought the armed forces under the direct control of a central unified government, and banned the formation of any organized armed forces or militia outside the scope of government control. It called for the re-organization of the military of united Yemen into only three forces -infantry, navy and air force,

and the prohibition of the establishment of any armed unit outside these three forces. Furthermore, senior officers in the military and security apparatus were not to remain in their positions for a period more than 5 years, and the army was to distance itself from partisan, political, regional sectarian or familial affiliations. The Amman agreement reflected the concerns of the southern leadership about Saleh's influence in the army, through his family and tribal links.

The agreement also prohibits the presence of more than one senior military officer with family relations to the president, vice president, prime minister, deputies of the prime minister, minister of defence, minister of interior, and chief of armed staff. If more than one head of a military unit had family relations with any of the former, then the others should be sent to early retirement, given a civilian post, or retire before the re-organization of the military took place. The agreement had a short life, as a few months later, on the 5th of May 1994, the war of secession took place. In the war, the northern and southern armed forces, positioned in each other's governorates, hit many of each other's most important economic cornerstones- airports, ports, power stations and oil facilities. The latter were vital to the country's economy, bruised after the Gulf War.

In the war of succession, Saleh's tightly sealed family-tribal based military commanding structure proved to be one of the major factors behind the victory of the northern army. Other suggested that factors behind the northern victory include the following: 1) legitimacy: North Yemen forces were highly mobilized because they were fighting to protect and keep the gained benefits of unification. 2) Popular support: unlike in the south, where people have lost the trust of their leadership, the northern forces enjoyed massive popular support. 3) The low morale of the southern troops. For example, during the war, and in one single day, the 56th Infantry, the 122nd Mechanized, the 22nd Infantry, the 4th Artillery camps, as well as the rocket base in Shabwa, all defected and joined the northern forces. In *al-Daleh* and *Al-Eend* regions, however, southern army units fought as local militia not as a national army, as they put up much resistance simply because most of the troops were originally from these areas. 4) Buying allegiance. According to al-Saqqaf (1994), millions were paid out to unit commanders and officers in the southern army to facilitate the advance of the northern forces. 5) The divided leadership in the YSP. 6) The lack of

support from the tribes in the south, which is an expected reaction from a segment that has been mocked and suppressed by the southern political elites. 7) Finally, President Saleh's utilization of Islamist fighters, known as the Arab Afghans. These experienced Islamist fighters carried out many successful insurgency-based operations. It is worth noting here that, a few months before the war, Sheikh Abdel Majeed al-Zindani, an influential Salafist leader, was granted a permission to preach inside north Yemeni military compounds. In a number of his speeches to the northern troops, al-Zindani attacked the government in the south, accusing it of representing 'infidel communist separatists'. In one of his speeches inside a northern military unit, al-Zindani considered fighting for Yemen's unity to be a *jihad* against those who divide and break the cohesion of the Islamic community.

If the war of succession reflected the violent consequences of the inherent tensions in wedding a socialist system with a tribal-dominated one, the northern victory in the war, on the other hand, reflected the regime's orchestrated power of growing tribal-Islamist orientations inside the military of united Yemen.

Sheikhs and Officers in United Yemen

The Yemeni contest between a weak state centre and a fragmented heavily armed tribal periphery produces a situation that allows tribal sheikhs to acquire political power far beyond the boundaries of their tribes (Peterson, 1984). Since the 1970s, the political role of tribal sheikhs in Yemen has been institutionalized. Instead of being representatives of their tribes to the state, tribal sheikhs of Yemen have become representatives of the state to their tribes. Worth noting here is that there are two types of tribal sheikhs who are currently integrated into the regime's web of patronage. The first, and most influential in the political-military scene are the so-called blood tie and lineage-based sheikhs, or *Shuyukh al-Dam*. This type is dominant in the Zaydi dominated mountainous regions of north Yemen, and differs from territorial-based sheikhs, or *Shuyukh al-Ard*. The latter are feudal lords, found in the agricultural plains of Yemen, and who have their tribesmen work in their lands as farmers in return of food, shelter and protection.

Comparing the role of these sheikhs during the Imamate system with their role since the establishment of the republic reveals how Yemen's tribal sheikhs have been transformed from the

armed wings of the political system to a professional political elite supporting politicians in office in return for benefits. As mediators between the central government and their tribesmen, sheikhs were absorbed into Yemen's post-revolution tribal state, which is founded on personal and kinship relations, and the loyalties that these inform. In this regard, Phillips (2008) correctly argues that sheikhs are "easily targeted points of co-optation", which gives the opportunity to the weak Yemeni state to push its agenda outside Sana'a without carrying out state-building efforts in the rural areas.

The current regime of Saleh is one of the most active post-revolution regimes in institutionalizing the political authority of sheikhs, and in linking them to the center through a patronage system. The form of the patronage varies from monthly payment distributed by the Department of Tribal Affairs, to gifts such as business deals, vehicles and houses. In his *Yemen Chronicle*, anthropologist Steven Caton (2005), records his observations about the changes that took place, after his twenty-year absence from Yemen, regarding the status of tribal sheikhs: "The charisma of these sheikhs was apparent in their faces, in their bearing, in the circumspect way their followers approached them or disengaged from them, all of which I had noticed about them twenty years before; what was different was their newfound wealth, resulting from government subsidy and capital accumulation, evident in their big cars, expensive guns, and many retainers". The socio-political reality of today's Yemen teaches us that tribal elites draw their power from two sources. First, from being a 'veto group' that is capable of blocking plans and decisions of central government. The second source of power has been established as a result of the sheikhly infiltration of the military structure. In united Yemen, the gaps between state and non-state power are filled by a military-tribal complex of patron-client relationships. From this complex, politically relevant sheikhs and high-ranking officers draw considerable benefits. In fact, the complexity of united Yemen's reality defies the separation of the military, tribal, political and economic elites in all trajectories. In united Yemen, one may find a tribal sheikh who is a party persona and a businessman, or a high ranking military officer who is a tribal sheikh and a merchant, all at the same time. The al-Ahmar family is the most obvious example. Hamid al-Ahmar, for instance, who is one of the sons of the late Sheikh Abdullah al-Ahmar, the most powerful tribal sheikh in the modern political history of Yemen, is an influential tribal leader, a member of the parliament, and the chairman of the Al-Ahmar Commercial Group,

which has commercial activities that cover, among others, the import of military, police and air force equipments, crude oil and natural gas, telecommunications, investment, and the import of food products and construction materials⁵. It must be noted, however, that merchants are not terribly influential in the Yemeni government unless they are bolstered by tribal and/or military status. In other words, the influence they derive from their business activities is usually a function of the influence that they derive from their tribal or military status. For instance, many urban businessmen without tribal backing or military background often add to their business cards the title of “sheikh” to gain prestige and influence. According to al-Zahri (2009), this new Sheikhly phenomenon is encouraged by the regime’s attempt to breed and hatch sheikhs. Such breeding and hatching has the objective of fomenting disputes between the real sheikhs and the manufactured ones.

In fact, the social background and political profile of President Saleh clearly reflect the dialectical and complex socio-political interactions between military officers and tribal sheikhs in united Yemen. President Saleh was born on the 21st of March 1942 into a family within the Sanhan section of Bayt al-Ahmar of the Hashid tribal confederation. At the age of 18, Saleh left his place of birth to join the Sana’a Officers Training School. Two years later, he participated, as a sergeant, in the anti-theocratic imamate revolution of 1962. He was promoted to adjutant military officer. During the civil war (1962-1970), he joined the School for Armoured Troops, where he was trained at the hands of Egyptian military trainers, and later promoted to the position of the commanding officer of an armoured battalion in the Bab al-Mandab sector. Saleh’s military career profited from the post civil war climate, which secured him, through the influential Hashid patrons, a commission as the commanding officer of the important Ta’izz military battalion. One of Saleh’s most important tribal patrons during his military service in Ta’izz was Colonel Ahmad Husayn al-Ghashmi, who was destined, because of the Hashid tribal confederation’s support, to become the army’s chief-of-staff and, briefly in 1977-1978, the president of North Yemen. Ali Abdullah Saleh al-Ahmar was a protégé of al-Ghashmi, and as such his military and political stars rose steadily. In 1978, following the assassination of President al-Ghashmi, Saleh was appointed as a Member of the Provisional Presidential Council and the Vice-General Commander and Chief of Staff of the Armoured Forces, and later took over the presidential office. It is worth noting here that before and after the assassination of al-Hamdi,

al-Ghashmi paid his attention to diminishing the influence of al-Hamdi and his reformist colleagues in the military. To achieve this, he adopted the policy of enlisting and promoting soldiers and officers from sections in the Hashid tribal confederation.

In Yemen's civil-military relations, there is a clear paradox: strengthening the military so that it can protect and enforce the will of the weak polity, but at the same time preventing the military from becoming a threat to the weak polity. Some observers of Yemen argue that the military-tribal structure of Yemen resembles in many ways the Iraqi fashion of control put into practice during Saddam's era. Such an argument, however, can be strongly refuted. To begin with, the Yemeni tribes are far more powerful than the Iraqi ones, and have always played a crucial political role. Furthermore, unlike in Iraq of Saddam, Yemen's military is composed mainly of tribesmen. This means that the feeling of tribal allegiance inside Yemen's military is, at least, as equal to their military allegiance. Unlike the hyper-authoritarian Iraqi government of Saddam, the central government of Saleh does not and can not exert ultimate authority and control across the country. In addition to Yemen's harsh topographical factors and the very poor and fragile national economy, the inability of Yemen's central government to exercise ultimate authority is related to the fragmented and autonomous tribal nature of Yemen's society. This fragmentation at society level is compounded by the weakness of institutions at state level. As a result, Saleh and Yemen's political administration cannot enforce their will without the participation of tribal forces. Another major difference between Iraq and Yemen's civil-military relations is the absence in Yemen of a strong ideological party like the Iraqi Baath party. As Saddam Hussein once put it "With party methods, there is no chance for anyone who disagrees with us to jump on a couple of tanks and overthrow the government"(Hirst, 1971). Finally, unlike in Iraq, the military in Yemen is not a vehicle for a new middle class, which, according to the classic view of modernization, can substitute a weak bourgeoisie. Yemen has the lowest urbanization rate in the Middle East, and lacks, therefore, the large urban middle class found in other Arab republics.

Conclusion

For many centuries, religious institutions and theocratic authority produced the ruling elites of Yemen, who adopted conservatism and isolationism. However, Imam Yahya's efforts in

building a military establishment in the north and the colonial British-made army in the south have created the first nucleus of a new type of ruling elite - the military officers who joined tribal institutions in the process of manufacturing elites. Tracing and analysing the roots of civil-military relations in Yemen illustrate the following:

First, a tribal-military mind-set dominated the modern political history of the Yemeni state. At the heart of this mindset lies the Zaydi principal that there could be many claimants to the seat of the Imam. As a result, oaths of tribal allegiance were withdrawn from one claimant and given to another. Throughout the modern political history of Yemen, tribes and groups frequently contested the very nature of the Imam's moral authority. As a result, the Imam had to depend on troops to keep his domain of spiritual and political obedience.

Second, the principle limitation to the power of any central authority in Yemen throughout its modern history has been its military weakness in comparison to the armed strength of the tribes. Yemeni leaders have traditionally relied on the tribes to provide them with the forces required to impose and maintain their authority over the country. As a consequence, the process of mobilising military support has necessitated the development of an important element of consent in the relationship between the tribe and state. Today, the military in Yemen continues to lack an institutional face and the coherent ideology to legitimize its rule and attract support from the masses.

Third, tribal leaders and their men penetrated the military and occupied strategic positions inside, cementing the tribe and military links.

Fourth, the penetration of political ideologies into the military of Yemen was very different from the typical political penetration model in other Arab tribal republics- Iraq of Saddam and Libya of al-Qaddafi. In these two republics, regimes created politicized and ideological armies in order to ensure the military's non-involvement in the political process. This approach follows Mao-Tse-Tung's assertion that "the party controls the gun and the gun shall never be allowed to command the party", and Michel Aflaq's belief that "there is no real

revolutionary party in the world whose leaders are military men continuing to command army units” (Hashim, 2003).

Fifth, the military in Yemen is not the production of the tribe. Instead, it is a reflection of the complexity and hegemony of clans and tribes coalitions in the Zaydi high mountains. All the five presidents of North Yemen were Zaydis, four of them with military backgrounds, two of them assassinated, and two forced to abdicate and seek asylum abroad.

Sixth, studying civil-military relations in Yemen provides a window not only into the paramount importance of the Saudi role in shaping such relations, but also into Yemen’s unstable political life, and how such instability has, as Lisa Wedeen (2008) put it, “compromised whatever loyalty might have existed for either fledgling nation-state”. For example, the participation of the military in the bloody internal fighting among party officials in former South Yemen sapped many Yemenis’ confidence about the possibilities for a successful Marxist-Leninist nation-state there. In the North, on the other hand, the civil wars, political assassinations, prolonged absence of law enforcement and order, severe economic hardships, and the overall political instability have undercut the potential allegiances of many segments of the society to the Yemeni nation-state. The Yemeni case of civil-military relations demonstrates clearly that, in addition to regime’s overwhelming politics of survival, structural, economic and geo-strategic regional factors are at the heart of the failure of Yemen’s military in performing its task as a modernizing agent.

END NOTES

* PhD, School of International Relations, University of St. Andrews, UK.

¹ Zaydism is an offshoot of Shia Islam, founded more than one thousand years ago, and it is unique to Yemen.

² For a lengthy discussion of the coup, see. Douglas, J. (1987)

³ Military equipments to the YAR were channelled through the Saudis. In 1974, for instance, the Saudis forwarded to the US the YAR's list of new weapon requirements. In these dealings, the Saudis have often played political football, mostly in the form of delaying either the payments or the delivery.

⁴ The NLF was transformed into the current Yemeni Socialist Party, the YSP.

⁵ See the Website of Al Ahmar Group at: http://alsalamest.com/Ahmar_profile.pdf

BIBLIOGRAPHY

AL-AMRY, H. (1997), In Arabic, *Tareekh al-Yaman al-Hadees wa Moua'ser* (Modern and Contemporary History of Yemen), Da'ar al-Fekr for Publication and Distribution.

AL-BIDANI, A. (2008), In Arabic, *Seerah Z'ateyah: Was'aeq al-Thaworah wa Ka'reset Yonyo 1967* (Curriculum Vita: Documents of the Revolution and the Catastrophe of June 1967). Memoirs published by Al Khaleej.

AL-MADHAGI, A. (1996), Yemen and the United States, I.B. Tauris.

AL-SAQQAF, A. (1994), A Politico-Military Analysis of Why Sanaa won the War, Yemen Update, Issue no.35, pp. 12-13.

AL-ZEEB, H. (2005), In Arabic, *al-Noukhbah fi al Yaman*, The Elites in Yemen, Shouon al-A'aser, 18th of Jan., Yemen Center for Strategic Studies.

BURROWES, R. (1987), The Yemen Arab Republic: The Politics of Development, 1962-1986, Westview.

BURROWES, R. (2008), Saleh Regime and the Need for Reform, Yemen Times, Vol.15, Issue 1125. Jan.28.

CATON, S. (2005), Yemen Chronicle: An Anthropology of War and Mediation, Hill and Wang.

CORESMAN, A. (1993), The Military Balance and Arms Sales in Yemen and the Red Sea States, CSIS Middle East Dynamic Net Assessment

DAGHR, A. (2008), In Arabic, *Tahta Hukim al-Imam, 1948-1962* (Under the Rulership of the Imam:1948-1962), Al-Gomhuryah Newspaper, Tuesday, 9th of September, 2008, No. 14192.

-
- DOUGLAS, J. (1978), *The Free Yemeni Movement, 1935-1963*, American University of Beirut.
- FATTAH, K. (2009), *The Nightmare of State Failure in Yemen*, *The Yemen Times*, Issue.1277, July 16, 2009.
- HALLIDAY, F. (1979), *Yemen's Unfinished Revolution: Socialism in the South*, *MERIP Reports*, No.81, Oct., Pp:3-20.
- HALLIDAY, F. (2000), *Revolution and Foreign Policy: The Case of South Yemen, 1967-1987*, Cambridge University Press.
- HASHIM, A. (2003), *Saddam Husayn and Civil-Military Relations in Iraq: The Quest for Legitimacy and Power*, *Middle East Journal*, Vol.57, No.1, Winter, Pp: 9-41.
- HIRST, D. (1971), *The Terror from Tikrit*, *The Guardian*, November 26, 1971, p.15.
- INGRAMS, H. (1963), *The Yemen: Imams, Rulers and Revolutions*, John Murray.
- LAPIDOTH, R. (1982), *The Red Sea and the Gulf of Aden*, Hotei Publishing.
- LUQMAN, M. (2006), In Arabic, *Qissat al-Thawra al-Yamaniyyah* (The Story of the Yemeni Revolution), In *Selected works of Mohamed Ali Luqman*, Al-Ayam.
- MCNAUGHER, T. (1985) *Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf*, Brookings Institution Press.
- MESSICK, B. (1993), *The Calligraphic State: Textual Domination and History in a Muslim Society*, University of California Press.
- NAGI, S. (2004), In Arabic, *Al-Tareekh Al-Askari lil Yaman, 1839-1967* (The Military History of Yemen), Published by the Mobilization Division in Yemen Armed Forces.
- PETERSON, J. (1984), *Legitimacy and Political Change in Yemen and Oman*, *Orbis*, No.4, Winter, Pp: 971-998.
- PHILLIPS, S., (2008), *Yemen's Democratic Experiment in Regional Perspective: Patronage and Politicized Authoritarianism*, Palgrave Macmillan.
- RIZK, Y. (2001), *Blissful, Verdant Yemen*, *Al-Ahram Weekly*, 17-23 May, Issue.534.
- SAFRAN, N. (1988), *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*, Cornell University Press.
- STOOKKEY, R. (1978), *Yemen: The Politics of the Yemen Arab Republic*, Westview.
- WALT, S. (1990), *The Origins of Alliances*, Cornell University Press.
- WEDEEN, L. (2008), *Peripheral Visions: Publics, Power, and Performance in Yemen*, University of Chicago.

MISIR'DA MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİNİN DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE SİSTEME ETKİSİ

Mehmet DALAR*

ÖZET

ABD gibi küresel güçlerin ve İsrail gibi bölgesel güçlerin Ortadoğu bölgesinde önem verdiği Mısır, İsrail Filistin anlaşmazlığının çözümü, Kuzey Afrika'daki stratejik konumu ve Süveyş Kanalı gibi üzerinde bulunduğu önemli ticaret yolları gibi faktörler bakımından Ortadoğu bölgesinde kilit role sahip olan bir ülke niteliğindedir. Köklü tarihsel ve kültürel mirasa sahip olan bu ülkenin siyasi yönetimindeki değişiklik, ülkenin iç politikası üzerinde getireceği değişikliğin ötesinde bu ülkeye önem veren küresel ve bölgesel aktörleri önemli ölçüde etkileyecektir. Mısır rejimini İslami esaslara göre değiştireceği düşünülen Müslüman Kardeşler (MK) hareketinin iktidara geçmesi durumunda Mısır'ın dış siyaseti üzerinde küresel ve bölgesel güçlerin istemediği radikal değişikliğe yol açacağı tahmin edilmektedir. Mısır'da İslami eğilimli önemli muhalefet hareketi olarak değerlendirilen MK'nin Mısır'ın siyasal ve sosyal yapısı üzerindeki etkisini inceleyerek, bu hareketin Mısır siyasi süreçte katılımıyla ilgili karşılaştığı sorunları tespit eden bu çalışma, MK'nin siyasi düşüncesini analiz ederek, kurulduğu tarihten zamanımıza kadar geçirdiği değişimleri, demokrasiye olan yaklaşımını, siyasi iktidarla olan ilişkisini, ülkenin sosyal ve kültürel yapısı üzerindeki etkisini, ülkede yaşayan gayri Müslimlere olan yaklaşımını ve El kaide gibi radikal örgütlerle ilişkisini incelemekte ve iktidara geçmesi durumunda ne ölçüde etkili olabileceğini araştırarak değerlendirmede bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: İslam, Demokrasi, İktidar, Değişim, Siyasi hareket.

THE DEMOCRACY PERCEPTION OF THE MUSLIM BROTHERHOOD MOVEMENT IN EGYPT AND IT'S EFFECT ON THE SYSTEM

ABSTRACT

Egypt, seen by global powers like the United States and regional power like Israel as important State in the Middle East region, is a country having a key role position in respect of factors such as solving the Palestinian Israeli dispute, its strategic situation in North Africa region and its location on the major trade routes such as Suez Canal. Any alteration taken place in the political administration of this State having deep rooted historical and cultural

heritage, will lead to significant change affecting the global and regional powers beyond to effect in the internal politics. It is estimated that the fundamental alteration, which global and regional powers don't accept, will occur in the foreign policy of Egypt in the case that Society of Muslim Brothers (Muslim Brotherhood-MB-) movement gain the power in the country. This study analyzes the effects of MB movement, evaluated as important pro Islamic opposition movement, on the Egypt's political and social structure, and determines its problems concerning participation in political process of Egypt. Also the study analyzes the political thought of MB, its changing activations from date of establishment to present day, its approach to democracy, its relations with the government, its effect in the social and cultural structure of country, its perception towards non Muslim population, its relations with the radical organizations such as Al-Qaeda. How much extend the movement may be effective is evaluated in the study, in the event of case that MB movement become government.

Key words: Islam, Democracy, Power, Change, Political movement.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde oluşturulan devletlerde siyasal ve ekonomik sorunlar eksik olmamıştır. Küresel güçlerin bu devletler üzerinde hegemonya kurma çalışmaları sorunları derinleştirmekte ve istikrarsızlığı arttırmaktadır. Küresel güçlerin yanında İsrail gibi bölgesel güçlerin bu devletlerin üzerindeki nüfuzları, bu devletlerdeki otoriter yönetimlerin oluşmasına yol açmalarının yanında bölge halkının ekonomik, sosyal ve siyasal yönden geri kalmalarını da beraberinde getirmektedir. Yönetimlere alternatif muhalefet hareketlerinin katı bir şekilde bastırılması bu ülkelerdeki iç dinamiklerin belirleyici olması şansını da ortadan kaldırmaktadır. Bu ülkelerde pro İslami muhalefetin yönetime geçme çabalarının sonuç vermesini önlemek için iktidardaki siyasi otoritelerin yasaklayıcı ve baskıcı tutumları bu hareketlerin kendilerini anlatma ve sorunlara nasıl çözüm getirecekleri konusunda fırsat alanları ortadan kaldırmaktadır. İktidarların yasaklayıcı tutumları nedeniyle bu hareketler yanlış da olsalar cazip hale gelmekte ve yönetim karşısında alternatif olarak kendilerini hissettirmektedirler. Mısır bunun en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. 11 Eylül sonrası dönemde ABD ve batı dünyasının İslam ülkelerine karşı artan ön yargılı yaklaşımları, Mısır özelinde İslam'a dayanan muhalefet hareketleri üzerinde ciddi baskıların oluşmasının yanında demokratik ortamda bu hareketlerin kendilerini ifade etme imkanlarını oldukça kısıtlamıştır.

Bu çalışmamızda İslami referanslardan hareket eden Müslüman Kardeşler (MK) hareketinin ortaya çıkışıyla ilgili gelişmelere ve niteliklerine değinildikten sonra Mısır'da

kendisini iktidara alternatif gören bu hareketin geçirdiği değişim ve dönüşümlerini etkileyen faktörler ile bu faktörlerde göre ne ölçüde değişim kaydedildiği araştırılmıştır. Mısır halkı üzerinde önemli etkinliği olan MK'nin demokrasi anlayışı ve beraberinde getirdiği politik yaklaşımlarıyla Mısır siyaseti üzerindeki etkinliğinin nasıl şekillendiğini inceleyen çalışma, uzun süreden beri yasaklı olan MK'nin demokratik yöntemlerden biri olan seçimlere katılması ve sistem içinde kendisini ne ölçüde yenilediğini araştırmaktadır. Siyasi iktidarın getirdiği yasaklama ve kısıtlamalara rağmen MK'nin bağımsız adaylar statüsünde de olsa parlamentoda temsilci bulundurması çabaları siyasal iktidara şiddet yöntemiyle değil de seçimler yoluyla geçmeyi hedeflediğini göstermektedir. MK'nin seçimler aracılığıyla hedefini gerçekleştireceği, pragmatist davrandığı, iktidara geçmesi durumunda dine dayalı bir rejim kuracağı yönündeki düşüncelerin Mısır'ın toplumsal ve siyasal yapısı bakımından ne kadar gerçeği yansıttığını araştıran bu çalışmamız, MK'nin fikri alt yapısıyla beraber demokrasiye, toplumsal ve ekonomik sorunlara yaklaşımıyla ilgili geçirdiği değişim sürecini değerlendirmekte ve MK'nin toplumsal sorunlara çözüm getirme yeteneğinin olup olmadığını irdelemektedir.

1. Kuruluş ve Canlanma Süreci

1920'lerde eğitim görmek için Kahire'ye gelen Hasan El Benna, o dönemde İngilizlerin dolaylı kontrolünde krallıkla yönetilen Mısır'daki siyasal tartışmalarla yakından ilgilenmiştir. Mısır'ın siyasi geleceğinin İslam'da olacağından hareket eden Benna, okul döneminde Ezher Üniversitesi'nden ve okuduğu Darul Ulum yüksek okulundan vaaz ve irşad için bir grup öğrenciyi organize etmiştir. Bu öğrenciler Kahire'deki eğitimden sonra, görev aldıkları ülkenin çeşitli yerlerinde sadece İslam mesajına çağrıyla değil, aynı zamanda MK cemaatinin düşüncesini yaymakla görevlendirilmişler. 1927 yılında okuldan mezun olan Benna, Kanal Bölgesi'nin İsmailiye kentindeki ilköğrenim okuluna Arapça öğretmeni olarak atanmış ve istifa ettiği 1946 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür (Mitchell, 1993, 5-6). 1928 yılında kanal şirketinde çalışan 6 işçiyle beraber cemaatin temelini atmıştır (Mitchell, 1993, 8).

MK'nin lideri Benna, hareketin daha fazla genişlemesi için merkezinin Kahire'ye taşınmasını kaçınılmaz görmüştür. Bu nedenle 1932 yılında Kahire'ye taşınmış ve burada faaliyetlerine ağırlık vermiştir. 1940 yılına gelindiğinde MK ciddi anlamda üye potansiyelini elde etmiş ve siyasal iktidar üzerinde etkinliğini hissettirmiştir. 1940'lı yıllarda İsrail'in kuruluş süreciyle birlikte ortaya çıkan Filistin sorunu, MK'nin etkinliğinin genişlemesine önemli fırsat alanları sunmuştur. MK'nin Filistin davasına yoğun ilgi göstermesi Mısır

toplumunda saygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu arada cemaatin çıkardığı haftalık dergi aracılığıyla o dönemde hem İngilizlere hem de İngilizlerin etkisinde bulunan Mısır yönetimine karşı MK ciddi anlamda muhalefet hareketi olarak kendisini göstermeye başlamıştır (Munson, 2001, 488). Şüphesiz ki MK'nin hızla gelişme göstermesinin en önemli nedenlerinden biri, karşı çıktığı ve emperyalist olarak nitelediği İngilizlerin Mısır hükümeti üzerinde ağırlığından kaynaklanmaktadır. 1922 yılında ilan edilen sözde bağımsızlıkla beraber, ülkenin hükümdarı için sultan yerine kral unvanı kullanılmıştır. Yayınlanan kraliyet fermanıyla hem kralın hem parlamentonun olacağı meşruti bir yönetimin kurulduğu duyurulmuştur. Halk üzerindeki ağır ekonomik yük ile birlikte Mısır siyasal yaşamı üzerinde açık ve sınırsız İngiliz müdahalesi, 2. Dünya Savaşı boyunca İngiliz işgalinin halk tarafından hissedilmeye başlamasıyla birlikte İngilizlere karşı ciddi tepki ve hoşnutsuzlukların oluşmasına yol açmıştır (Osman, 1991, 41). Bu dış etkenin yanında hareketin başarısında Benna'nın liderliğinin etkisi de yadsınamaz. Konuşmalarında ve yazılarında, Allah'a ve peygamberine derin iman ile bağlılık ve Allah'ın mütevazı bir kulu olmak için çalıştığını, bunun dışında herhangi bir servet veya başkanlık peşinde koşmadığını belirtmesi, halkın üzerinde etki uyandırmıştır (Osman, 1991, 51). Bu dönemde Benna, verdiği vaaz ve konferanslarla MK'nin hedef ve stratejilerini açıklayarak yönetime karşı önemli bir güç olacak şekilde çalışmalarını hızlandırmıştır. Benna'nın kurduğu bu organizasyon sadece tebliğ ve irşat faaliyetlerine dayanmakla yetinmeyip, bünyesinde silahlı bir grup da oluşturmuştur. Silahlı eğitimden geçen ve savaşçılar olarak adlandırılan bu grup, MK'nin hem içteki politikası hem de özellikle Filistin davasına olan yaklaşımı üzerinde önemli rolü olmuştur (Hüseyin, 1990, 194).

MK, 1941 yılında parlamento seçimleri için aday göstermekle etkin olarak siyasal arenaya girmiş oldu. Bu yılda büyük çaplı halk gösterileri ve yürüyüşleri organize ederek, sosyal reform ile İngiliz askerlerinin bir an önce ülkeden ayrılması çağrısını yapmıştır. Ortaya çıkan olayların sorumlusunun Benna olduğunu ileri süren İngilizler, Benna'nın Kahire'den ayrılmasını talep etmişler. Aynı yılın Ekim ayında Benna ve diğer MK yetkilileri cezaevine konularak cemaatin gösterileri yasaklanmıştır. O dönemde hükümet, 2. Dünya Savaşıyla meşgul olması nedeniyle içte fazla güç kaybetmemek gayesiyle bu hareketle fazla uğraşmak istememiş, liderlerini serbest bırakmıştır. Bu da MK'nin daha fazla güçlenmesine yol açmış ve içindeki gizli askeri güçle hükümet için ciddi tehlike unsurunu taşımıştır (Munson, 2001, 489). MK, kurduğu özel ve gizli paramiliter askeri gücüyle 1948 yılında kurulan İsrail'e karşı Filistin topraklarını kurtarma savaşını vermiştir (Hüseyin, 1990, 194). 1947 yılında MK'ye ait

çeşitli yerlerde gizlenmiş cephanelikler Mısır polisi tarafından bulunmuştur. 1948 yılında MK'nin Filistin savaşından sonra yönetim için arz ettikleri tehlikenin bertaraf edilmesi için MK'nin cephaneliklerine el konulmuş ve bir çok üyesi tutuklanmıştır (Munson, 2001, 489). 8 Kasım 1948 tarihinde Başbakan Mahmud Fehmi En Nakraşı, liderlerinin tutuklanmasının yanında feshedilmesi ve mal varlığının müsaderesi emrini vermiştir. MK'nin güç kaybetmesine yol açan hükümetin bu girişiminden sonra Aralık 1948'de Nakraşı öldürülünce sorumlu olarak MK gösterilmiştir. Nakraşı'nın intikamını alma düşüncesinden hareket ettikleri iddia edilen taraftarlarının 12 Şubat 1949 tarihinde düzenledikleri bir suikast girişimi sonucunda MK lideri Hasan El Benna hayatını kaybetmiştir. Benna'dan sonra Mısır Yüksek Mahkemesinin eski üyesi Hasan El Hudeybi MK'nin başkanlığına geçmiştir. Bu arada Yüksek Mahkeme, MK'nin feshini hukuka uygun bulmadığına dair karar vermiştir. 1950 yılında hükümetin başına geçen başbakan Mustafa Nahhas Paşa, MK'nin kapatılmasının yanlış olduğu yolundaki Yüksek Mahkeme kararını yürürlüğe koyarak MK'ye serbestlik tanımıştır (WAMY, 1990, 118).

2. Cumhuriyet Devrimi Sonrası Mısır ve MK Hareketi

1952 yılında Hür Subaylar öncülüğünde devrim gerçekleşmiş ve Krallık rejimine son verilerek cumhuriyet kurulmuştur. Ana hedeflerinin ülkeyi yabancı boyunduruktan kurtararak müreffeh bir ülke oluşturmak olan Hür Subayların düşüncesi, Müslüman Kardeşlerin düşüncesiyle örtüşmekteydi (Ateş, 1998, 14). Emperyalizmin tüm boyutlarıyla kökünün kazınması, feodalizmin ortadan kaldırılması, tekellerin yok edilmesi, hükümetin üzerinde kapitalist sistemin inşa etmiş olduğu etkinin yok edilemesi, güçlü ulusal ordunun kurulması, sosyal adaletin sağlanması ve nihai olarak sağlıklı demokratik bir toplumun oluşturulmasını hedefleyen Hür Subayların liderlerinden Cemal Abdunnasır (Nasır)'ın düşüncesi ile MK'nin bu konulardaki yaklaşımı arasında pek fazla fark bulunmamakla beraber MK'nin İslami düşünceden, Nasır'ın ise Sosyalist düşünceden hareket etmesi sorunlara bakış açılarını farklılaştırmaktaydı. Bu da iki hareket arasında gelecekte kaçınılmaz olarak iktidar mücadelesine zemin hazırlamaktaydı (Hüseyin, 1990, 196). Aslında cemaatle Hür Subayların ilişkileri devrimden önceye dayanmaktaydı. Bunlardan Enver Sedat 1941 yılında Hasan El-Benna ile buluşmuş ve devrim sürecinde iki grubun rolü üzerinde anlaşma yapmıştır. Müslüman kardeşler devrime sosyal destek sağlarken Hür Subaylar da darbe girişimini sonuçlandırmışlar. Devrimden sonra iki grubun yolları ayrılmış MK bazı alanlarda İslamileştirme isterken Devrim Komuta Konseyi bu taleplere karşı direnmiş ve bu Konsey MK'li olmayan kişiler tarafından kontrol edilmiştir. Aslında MK'ye hükümete girme teklifi

yapılmış olup MK, hükümet halkalarında popülarlığı ve etkinliğini yitireceğı düşüncesiyle bu teklifi reddetmiştir (Ateş, 1998, 15). Gerçekten de Nasır, MK'nin ileri gelenlerinden bazılarının Devrim Komuta Konseyi'nde görev almalarını istemesi üzerine üç kişı bu talebe olumlu cevap vermiştir. Bu politikayla Nasır'ın asıl niyeti MK'den devrime karşı gelebilecek tepkileri azaltmaktır. Konsey tarafından 10 Eylül 1952 yılında tüm siyasi partilerin resmi bir nitelik kazanmasını öngören bir yasa çıkarılması üzerine MK tüm tüm belgelerini resmi mercilere sunarak siyasi bir parti olduğunu ilan etmiştir. Bu durum MK'nin bir siyasi parti mi yoksa dini bir topluluk mu olduğu tartışmaları da beraberinde getirmiştir. MK'nin rejimi devirmek için faaliyette bulunduğu gerekçesiyle 13 Ocak 1954 tarihinde MK'nin tüm faaliyetleri yasaklanmıştır. 10 Ekim 1954 tarihinde Nasır'a karşı düzenlenen başarısız suikast girişiminin sorumlusu olarak MK gösterilmiş ve üyeleri tutuklanmıştır. Lideri Hudeybi'ye müebbet hapis cezası verilirken MK üzerinde önemli ağırlığı olan altı üye ise idam edilmiştir (Hüseyin, 1990, 199-200).

Bu olaylardan sonra MK'nin düşünce, hareket ve yöntemleri değişmeye başlamıştır. Hudeybi'den sonra başkanlığa geçen Ömer Et-Tilmisani 'Çağı hikmetle yapılır, şiddet ve aşırılıktan kaçınmak gerekir' diyerek yumuşama sinyalleri vermiştir. Silahlı ve etkili siyasal mücadelenin yerini alt düzeyde bir siyasal mücadele almıştır. Bu haliyle hareket, muhalif tavrını korumakla beraber etkili bir hayır kurumu niteliğinin ötesine geçmemiştir. MK siyasal mücadelesini bağımsız adaylarla devam ettirme eğilimine girmiştir. Gerek Nasır döneminde gerek Enver Sedat zamanında ve gerekse Mübarek rejimi dönemlerinde etkili bir muhalafet yapmasının önu kapatılmıştır. Sedat döneminde birçok üyesi serbest bırakılmış ancak illegal olmakla birlikte tolere edilmişlerdir. 1970'lerden itibaren yalnızca tolere edilmiş bir siyasal ve etkin bir sosyal kurum olarak faaliyet göstermesine imkan tanınmıştır. Bütün bunlara rağmen Mısır'da en etkili muhalif hareket, halen MK hareketidir. Çünkü halka benimseyecekleri alternatifi onların sunduğı ve en organize olmuş yapıya da onların sahip olduğu kabul edilmektedir. Siyasal anlamda yasaklı olmalarına rağmen bu olumsuzluğu, sahip oldukları sosyal yardım kuruluşlarını etkin bir şekilde kullanıp gidermeye çalışarak başarılı olabildikleri düşünülmektedir. MK'nin ülkede başarısını etkileyen diğerkonu da sosyal konulardır. Mısır'da mevcut yasal 5000'e yakın sivil toplum kuruluşlarının yaklaşık %20 si MK tarafından yönetilmekte ya da finanse edilmekte olup, bütün bu kuruluşlar Sosyal İşler Bakanlığının onayı ile çalışmaktadır. MK'nin sözcülerinden Ebu Fatuh durumu bu şekilde ifade etmekte ve yapılan bütün bu faaliyetlerin yardım olmadığını İslami bir yaşamın gereğı olduğu için yapıldığını dile getirmektedir. Yasaklı konuma getirildikleri yıldan bugüne en

fazla tutuklanan ve baskılara en fazla maruz kalan kesimin MK üyeleri olduğu ileri sürülmüştür. Yapılan son seçimlere bağımsız adaylarla girmelerine rağmen etkili bir başarı elde etmişlerdir. MK'nin bu başarısının nedeni, yıllardır baskı ve demokrasiden gittikçe uzak yaşayan insanların artık Mübarek rejiminden sıkılmış olmaları olarak gösterilmiştir (Dinçer, 2006).

3. MK'nin Düşüncesi ve Demokrasiye Yaklaşımı

Kur'an ve İslam'ın diğer nakli kaynaklarına sıkı sıkıya bağlanan islamın Hanbelî mezhebinin düşüncesine yakın olan MK, öncelikli olarak Mısır üzerindeki yabancı hegemonyası, halkın yoksulluğu gibi hem devlet yönetiminde hem de bireysel yaşamda ahlaki değerlerin azalması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu problemlerin çözümünün ise İslami öğreti ve anlayışının benimsenmesiyle mümkün olacağına inanan MK, Mısır'ın ancak İslami çizgiyi kabul etmesiyle sömürgeci batı hegemonyasından kurtulacağını düşünmektedir. MK, aynı zamanda büyük sorunlar ile halkın yaşam biçimi arasında da bağlantı kurmaktadır. Halkın İslamdan uzaklaşarak seküler yaşam biçimine daha fazla eğilim gösterdiğini, bu da onları ahlaki çöküntüye götürmesinin yanı sıra onları yoksulluğa götürdüğünü ifade eden MK, devletin televizyon, radyo, basın gibi kitle iletişim araçları ve okullarda eğitim yoluyla bu sorunlara müdahale etmesi gerektiğini, devletin İslam tarihi araştırmaları, Arapçanın kullanımını, Kur'an'ın öğretilmesini teşvik ederek bu doğrultuda kamu görevlilerini kontrol etmesi gerektiğini, ayrıca alkol, zina, kumar ve dans gibi davranışların yasaklanmasını öngörmektedir (Munson, 2001, 489). İslam ülkelerinin başlangıçta İslam'ın kendilerine emrettiği şekilde hareket etmiş olsalardı batının ekonomik sömürüsüne ve askeri işgaline maruz kalmayacağını ileri süren MK, İslamın öngördüğü şekilde yaşanması gerektiğini önermektedir. Başından beri MK lideri Benna tarafından takipçileri için şu ilkeler belirlenmiştir: Allah'ın rızasının nihai gaye olması, Peygamberin önder, Kur'an'ın anayasa olarak kabul edilmesi, yol olarak cihadın seçilmesi, şehitliğin en büyük ideal olarak görülmesi. Bu ilkelerle birlikte “Doğruluk, adalet ve iktidar” sloganlarını sık sık kullanan MK, davasını başarıya erdirmesi için “derin iman, mükemmel teşkilat ve sürekli çalışma” anlayışından hareket edilmesi gerektiğini öngörmekteydi (Osman, 1991, 43).

MK'nin demokrasiye yaklaşımı, yukarıdaki bu ilkelerden soyutlanmış değildir. MK lideri Benna, 1923 tarihli Mısır Anayasası ve sistemiyle ilgili düşüncelerini açıklamıştır. Çeşitli boyutlarıyla kişi özgürlüğünün korunması, şura ve egemenliğin kaynağının halk olması, yöneticilerin halka karşı sorumlu olması, devlet otoritelerinin sınırlarının belirlenmesi

gibi ilkelerin İslam'ın öğreti ve kurallarıyla uyduğunu ileri süren Benna, bu şekilde oluşacak anayasal hükümet sisteminin İslama en yakın sistem olacağını ve başka bir sistemi buna tercih etmeyeceklerini açıklamıştır. Bununla birlikte bu sistemin İslamın dayandığı Kur'an ve Sünnet kurallarına aykırı olmaması gerektiğini vurgulayan Benna, Mısır hukuk sisteminde İslamın yasakladığı içki ve zina gibi eylem ve davranışlara izin veren durumların olduğunu, İslama aykırı kanunların bulunduğunu, bunların değiştirilmesi gerektiğini ve hayatın her alanında İslami kanunları yürürlüğe sokmak için çalışacaklarını belirtmiştir (Osman, 1991, 19-21). Anayasacılığı ve temsili sistemi açıkça desteklemediğini söylemesine rağmen Benna, çok partili sistemden hoşlanmadığını defalarca ifade etmiştir. Anayasal hükümetin ve temsili sistemin mutlak şekilde düşmanlıkları besleyen ve halkın birliğini bozan çeşitli partilerin kurulması anlamına gelmediğini verdiği konferanslarda dile getirmiştir. Bu düşüncesini, partilerin rakiplerini iktidardan düşürerek kendilerini iktidara getirirken halkı düşünmediklerine ve fırsatçı davrandıklarına bağlamıştır (Osman, 1991, 24). MK'ye göre İslam topluluğu oy sandığında doğal olarak İslamcı liderlerini seçecek ve bu yolla kendi yönetimini kuracaktır. Demokrasinin kaynağının halk olduğunu ileri süren MK, İslam'da iktidarın kaynağının Müslümanlar olduğunu ve bu yönüyle demokrasinin İslama uygun olduğunu düşünmektedir (Leiken and Brooke, 2007, 110).

İslami Cihad, Tekfir ve Hicret gibi şiddet uygulayan İslamcı örgütlerin eylemleri, MK üzerinde etki uyandırması sonucunda MK'nin İslamın şiddet yöntemiyle değil, tebliğ ve irşad faaliyetleriyle yayılması politikasını benimsemesinde etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda MK, liderlerince yakın olduğu düşünülen dini ve sivil değerleri beraberinde sağlayan demokrasinin Mısır siyasal sisteminde uygulanmasına dönük politikalara ağırlık vermeye başlamıştır. İktidara gelmenin ancak demokrasinin araçlarından olan seçimlerle mümkün olabileceğini düşünen MK, 1991 yılında ülkenin diğer dokuz muhalefet partileriyle birlikte on konuda konsensüs sağlayarak demokratik ilkeleri yerine getireceklerine dair taahhütte bulunmuştur. Bu konsensüse göre Mısır'da siyasal reformun şu esaslar üzerinde olacağı öngörülmüştür:

İslam hukukunda ve uluslararası hukukta öngörülen insan hakları ve kamusal özgürlüklerin sağlanması, olağanüstü hal ile sıkıyönetim uygulamalarına son verilmesi, siyasi partilerin kurulmasına getirilen kısıtlamaların kaldırılması, yargı organlarının bağımsızlığı ve tarafsızlığı denetlenen seçimlerin yapılması, yürütme gücünün kabine şeklinde faaliyetini sürdürecektir parlamenter sistemin benimsenmesi, Halk Meclisine bütçe konusunda tam yetki tanınması ve Şura Konseyine yasama ve denetim yetkisinin getirilmesi, iki dönemi aşmamak şartıyla cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, Müslüman

olmayanların kendi dinsel kurallarına uyma haklarını da dikkate alacak şekilde çıkarılacak yasaların İslama uygunluğunun denetlenmesi, yargı oranlarının bağımsızlığı, basın yayın araçlarının hükümetin kontrolünden çıkarılarak özgürleştirilmeleri ile resmi yayınlarda tüm siyasal partilere eşit bir şekilde yer verilmesi (Harnisch and Mecham, 2009, 192).

MK'nin de içinde bulunduğu hemen hemen ülkedeki tüm parti ve grupların yukarıdaki ilkelere bağlı olarak siyasal reformlara destek vermekle birlikte, uzlaşma beyanatları, dini özgürlük ve bireysel ifade özgürlüğü gibi liberal siyasi düşüncenin İslam hukukuyla gerginlik yaşadığı alanların nasıl doldurulacağı konusunda doyurucu çözümler getirebilmiş değildir. MK, siyasi iktidarın kendisine karşı sergilediği uygulamalardan kaynaklanan boykotlar hariç tutulursa, seçimlere her zaman girme taraftarı olmuştur. MK yetkilileri, hükümet tarafından demokratik olmayan yöntemler empoze edildiği için seçimleri boykot ettiklerini, serbest ve müdahalesiz demokratik seçimleri her zaman desteklediklerini çeşitli vesilelerle dile getirmişler (Harnisch and Mecham, 2009, 192-193).

MK'ye karşı iktidarın tutumu bir yana uluslararası alanda MK'nin kendisini demokratikleşme konusunda ikna edici bir şekilde yansıtamaması da sorun oluşturmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerikan ikiz kulelerine yapılan saldırılardan beri uluslararası toplum, İslami grupların siyasal iktidarı paylaşması ve dini reform konuları olmak üzere Arap Dünyasının içinde bulunduğu durumla ilgilenmektedir. Bu grupların sistemle bütünleşip Türkiye, Fas örneğindeki gibi ılımlaşacak mı yoksa Afganistan ve İran örneğindeki gibi radikal bir tutumla rejimi değiştirme eğilimine mi girecek? İslami eğilimli partilerin siyasal sisteme entegre edilerek bunun bir parçası olarak yerini alacağı ve eski misyonundan uzaklaşacağı beklentileri olmakla beraber MK'nin 1984 yılında Wafd Partisiyle ittifak kurarak kısmen de olsa seçimlere katılması, mecliste üye bulundurması hareketin sistemle entegre olması beklentilerini arttırmıştır. MK, Mısır sivil toplumu üzerinde bu şekilde etkiye bulunma gibi sistem içinde faaliyetlerini yürütmekle beraber, 2004 yılında "İslami devlet"le ilgili öneriler içeren bir siyasal platform yayınlamıştır (Khalil, 2006b, 46). "Allah'ın hükmünü laik ve diğer dini konularda uygulamak için kapsamlı bir reform, dine tabi olmak ve İslam hukukunu uygulamak" olan MK'nin misyonunun İslami bir devlet yapısını önermekte olduğu yönündeki düşüncelerin yaygınlık kazanmasını beraberinde getirmiştir. Bu İslami kimliğin medya, ekonomi, siyaset, eğitim, sosyal refah ve kadın üzerinde nasıl bir etki doğuracağı konusunda ise MK'nin öncelikleri şu başlıklarda özetlenebilir (Khalil, 2006b, 46):

Medyanın İslam'ın hükümlerine uymayan konulardan temizlenmesi, ekonomik sistemin İslam hükümlerinden oluşturulması, devletin İslam'a uygun bir demokratik yapıya kavuşması, medrese ve çocuk eğitim kurumlarının artırılarak Kuran'ın kavranılmasına odaklanan bir eğitimin benimsenmesi, zekat kurumunun geliri ve serveti dağıtma işlevinde olacak şekilde düzenlenmesi, kadınların ancak İslami değer ölçülerine göre istihdam edilmeleri, kültürün İslami kaynaklardan türetilmesi ve buna uymayan tv. gibi medya kuruluşlarına yasaklama getirilmesi...

MK'nin etkinliğini arttıran diğer faktör de bazı Mısırlı kuruluşlar üzerinde sıkı kontrolünün bulunmasıdır. MK'nin bu kuruluşların fonlarını ve kaynaklarını dünya çapındaki İslami hareketleri finanse etmek için kullandığı ileri sürülmektedir. Cemaatin içyapısındaki karar alma sürecinin gizli olması, tolerans ve farklılık içermemesi demokratik özelliklere aykırı olmasıyla dikkat çekmektedir (Khalil, 2006b, 47). MK'nin içinde bulunduğu en önemli problem siyasal yasaklı olmasının yanında etkili bir yönetim programının olmayışıdır. Yönetime iyi bir alternatif olarak görülmektedirler ancak seçim propagandaları bile İslam'a vurgu yapmanın ötesine gidememektedir. 2005 yılında yapılan seçimler boyunca bile tek söylemleri “Çözüm İslam'dadır” sloganının (Dinçer, 2006) ötesine geçememişlerdir. Bu nedenle bazı sosyal konulara muhafazakâr anlayıştan kaynaklanan bakış açısı, cemaatin demokratikleşmesine engel oluşturmaktadır. Yoksulluk, yoksullarla varoşların sorunlarını “ihşan” ve “dayanışma” yoluyla çözmeye çalışan MK hareketinin geçmişinde işçi sorunları fazla yer tutmamaktadır. MK siyasi ve sosyal bir konu olması nedeniyle işçilerin sorunlarına ve sıkıntılarına daha oturaklı bir vizyonla yaklaşmak yerine bu tür sorunlara daha çok vaaz ve dini yükümlülükleri hatırlatma bakımından yaklaşmıştır. Mısır toplumunun her kesiminden olduğu gibi işçi kesiminden de harekete azımsanmayacak oranda katılım olmasına, MK içinde işçi kesiminden aktif üyeler bulunmasına rağmen, MK kendi içerisinde işçi hareketine önderlik edecek ve işçilerin sosyal sorunlarını ve taleplerini dile getirecek sembol kişilikler çıkaramamıştır. Üyelerinin çıkış noktası davet ve ahlak olduğu için işçi hareketinde de aynı referans görülmektedir. MK'nin işçi çevrelerde taraftar bulması yetmişli yıllarda MK projesinin gördüğü ilgi, bu ilginin beraberinde getirdiği İslamlaşma süreciyle daha önce var olmadığı çevrelere girme durumunun bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Temmam, 2008).

MK, her ne kadar Batı'dan alınmış ise de demokrasiyi Mısır siyasal sistemi için en uygun gördüklerini açıkça belirtmektedirler. MK'nin yetkililerinden Muhammed Abdülkuddüs, “Düşünce Mahkumları” adlı çalışmada; MK'nin yasal düzenlemeler yapacak seçilmiş parlamentoyu kullanarak batılı demokratik model çerçevesinde İslam'ı

uygulamak istediklerini açıklamıştır. Önceki liderlerinin de dahil olduğu bazı MK yöneticileri de ideolojik nedenlerden ziyade siyasal nedenlerle demokrasiyi desteklediklerini ifade etmektedirler (Harnisch and Mecham, 2009, 194).

Esasen MK, demokrasinin karakteristik özelliklerinden biri olan seçimlere pek çok kez katılmıştır. 1942 yılından 1990'lı yıllara kadar yapılan seçimlerde parlamentoda sandalye kazanmasına rağmen seçimlerde önemli başarı gösterebilmiş değildir. Mısır'daki seçim kampanyaları özellikle kırsal alanlarda ve okuma yazma bilmeyenlerin bulunduğu yerlerde aile bağlarına ve maddi çıkarlara bağlıdır. Ayrıca Mısırlı seçmen seçim zamanlarında genellikle hükümet baskısına maruz kalmaktadır. El Benna, 1944 yılında İsmailiye seçimini kaybettiğinde hayal kırıklığına uğramış olmasına rağmen seçimlerden yana umudunu kaybetmemiştir. MK'nin 1954 yılında yasaklanması ve taraflarının çeşitli cezalara çarptırılmaları hareketi kendi içine yöneltti ve toplumun geniş kesiminden soyutlanmasını beraberinde getirdi. Yasadışılaşan MK, faaliyetlerini gizli olarak sürdürmek durumunda oldu. Bu da bünyesinde gizli milislerin doğmasına yol açtığından hareketin radikalleşmesini önemli ölçüde etkilemiştir (Osman, 1991, 177).

MK son dönemde Mısır'ın siyasi sistemiyle bütünleşmesine hizmet etme anlamında henüz kendileri tarafından onaylanmamışsa da taslak MK cemaatinin parti platformuyla ilgili belgesi, cemaatin geçirdiği siyasal dönüşümü göstermesi açısından önemlidir. Bu belge birkaç yönden önemli belirsizlikler içermekte ve esas olarak Cemaatin düşüncesindeki gerilemeyi de yansıtmaktadır: Birincisi parti ile cemaat arasında gelecekte nasıl bir ilişki olacağını belirlemiştir. Cemaatin parlamentodaki üyelerince benimsenen parti ile Cemaat arasında fonksiyonel anlamda dini faaliyetler ile siyasal katılım arasında bir ayrılmanın olması cemaatin önceki düşüncesini önemli oranda aşındırmaktadır. İkincisi ise taslak platform belgesi, partinin ana amacının İslam hukukunun uygulanması olduğunu düzenlemektedir. Bu bir yönden Mısır Anayasasının 2. maddesinin "İslam devletin dinidir, İslam hukuku yasamanın esas kaynağıdır" hükmüyle örtüşmekteyse de şeriat sorununa daha az vurgu yapan Cemaatin 2004 yılındaki çeşitli açıklama ve beyanatlarından ayrılmaktadır. Belgedeki şeriata yeniden geri dönme açıklaması, dini eğilimi ne olursa olsun tüm vatandaşlık hakları ve devletin sivil doğasıyla temelde farklılık arz etmektedir (Hamzawi, 2007).

4. MK'nin Siyasi Sisteme Katılımı

2003 yılından itibaren siyasi sürece etkin bir şekilde katılan MK'nin 2005 yılındaki seçimlerde parlamentonun % 20'si oranında koltuk kazanması, bu partiyi Mübarek'in yarı otoriter rejimine karşı güçlü bir muhalefet konumuna yükseltmiştir. Faaliyetinin yasaklandığı ve yasadışı ilan edildiği 1954 yılından beri kendisine karşı konulan engelleri aşmış ve yasal bir parti haline gelmek için konumuyla siyasi katılımı hedefleyen bir duruma gelmiştir (Amr Hamzawy, Ottaway, and Brown, 2007, 4). Mübarek rejimi, yapılacak seçimlerde yasaklı olan MK'nin başarı kazanmasını engellemek için anayasanın 5. Maddesine değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu madde, Mısır'ın çok partili siyasi sisteme dayandığını, vatandaşların yasalara uygun olarak partileri kurup onlara üye olabileceklerini, fakat partilerin dini referansla kurulamayacağını, etnik, dinsel, cinsiyet ve ırk ayırımına dayanan partilerin yasa dışı olduğunu hükme bağlamaktadır (Özcan, 2008, 92; Dalar, 2010). Bu maddenin aynı anayasanın 2. Maddesiyle ne kadar bağdaştığı tartışmalıdır. 2. maddede “*İslam devletin dinidir. Arapça devletin resmi dilidir. Yasamanın kaynağı İslam hukukudur*” denilmektedir (Egypt Constitution, 1980). Anayasasına göre dini İslam olan devletin, siyasi partilerin dini (İslami) faaliyetlerine kısıtlama getirmesi birbiriyle çeliştiği açıktır. Bundan anlaşıldığı kadarıyla bu düzenlemeyle iktidarın siyasi İslamcıların eline geçmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. MK ise dini sembollerinin sadece kendilerince değil, rejimin ileri gelenleri tarafından da kullanıldığını bu konuda kendisinin suçlanmasının haksız olduğunu belirtmektedir (Özcan, 2008, 90; Dalar, 2010). Bazı yazarlar ise, 1981 yılında Enver Sedat tarafından konulan anayasadaki söz konusu 2. Maddenin amacı İslama uygun yasama faaliyetinin kolaylaştırılması amacıyla olmayıp daha çok o dönem itibarıyla sol muhalefetin etkisini yok etmek için İslamcıları rejim konusunda yatıştırma amacına yönelik olduğunu düşünmektedirler (Azarva and Tadros, 2007).

2005 yılında yapılan seçimlerde yasaklı olan MK tüzel kişiliğiyle değil, bağımsız adaylarla katılmış ve 454 kişilik Meclise 88 temsilcisinin gönderilmesinde başarı kazanmıştır. 2006 yılında yapılacak yerel seçimlerde de MK'nin başarı göstereceğinden çekinen Hükümetin bu seçimleri 2 yıl süreyle erteleme, Hükümetin MK'nin kaydettiği başarıdan endişe ettiği yorumlarına yol açmıştır (Gürseler, 2007).

2005 yılı seçimlerinin sonuçları hem MK'ye hem de Mübarek rejimine MK'nin ülkede önemli bir muhalefet gücü olarak halktan destek gördüğünü ve iktidara alternatif olduğunu göstermiştir. Mübarek, rejiminin garantiye alınması için 2007 yılında dine dayalı siyasi

faaliyetleri yasaklayan yukarıda değinilen anayasa değişikliğine dayanılarak MK destekçilerinin terörizm suçları bağlamında daha kolay tutuklanıp yargılanmaları sağlanmış ve seçimlerde yargı denetiminin alanını daraltmıştır. Rejimden kaynaklanan baskı ve hilelere rağmen Mısır seçim sistemindeki katılım, MK'yi birkaç yönden siyasal ve sosyal hedeflerine ulaşmasını yakınlıştırmıştır. *Birincisi*, seçim sürecindeki kampanyası mevcut sosyo ekonomik sorunlara dikkat çekerek "İslam'ın çözüm" olduğu yönündeki siyasal mesajının daha rahat yaygınlık kazandığı alanları yakalaması, *ikincisi*, MK'nin seçim süreci boyunca daha fazla demokrasi istediğini açıklaması toplumun geniş kesimlerinde yankı uyandırmış ve kitle partisi olabileceğinin sinyalini vermesi. *Üçüncüsü*, mübarek rejiminin baskısı MK'yi halk nezdinde mağdur konuma dönüştürmesi ve kendisine karşı sempati beslenmesine yol açması, *dördüncüsü*, ekonomik, sosyal ve adli sorunlara MK'nin getireceği çözüm yöntemlerinin denenmek istenmesi. Parlamentoda temsil edilecek İslamcıların yargı siteminde İslamın uygulanmasıyla nasıl adil bir sitemi getirecekleri ve ekonominin önemli sorunlarından biri olan faizciliğe alternatif nasıl bir çözüm getirecekleri konusunda halkın beklentileri MK'nin seçimleri kazanmasında etkili olmuştur (Harnisch and Mecham, 2009, 193-194).

2 yıl süreyle ertelenen yerel seçimler 2008 yılında yapıldı. Devlet başkanı Mübarek, MK'nin 2005 yılında olduğu gibi başarı göstermesinin engellenmesi için bazı önlemlere başvurmuştur. Kendisine karşı eleştirileri bertaraf etmek için bu önlemleri bizzat kendi eliyle değil, yargı organları tarafından yerine getirilmesini sağlamıştır. MK'ye mensup 800 aday seçimlerden önce tutuklanmak veya seçimlere aday olarak kaydedilmemek suretiyle engellenmiştir. Mısır kamuoyunda iktidarın en güçlü alternafi olan MK muhalefettinin tutuklama ve gözaltılarla bastırılmasını değerlendiren MK'nin ikinci başkanı Muhammed Habib, iktidar partisinin MK ile eşit şartlarda yarışmak istemediğini ve bu hareketlerinin demokrasiye aykırı olduğunu ileri sürmüştür. MK'nin siyasal hayattaki varlıklarını çeşitlendirmek amacıyla yeni siyasi parti kurma çalışmaları yaptıkları sırada tutuklanmaların gerçekleşmesi, Mısır demokrasisinin hayata geçirilmesine engel olarak değerlendirilmiştir. Nitekim gözaltına alınan MK lideri Mehdi Akif, insanlara kimin reform yapmak istediğini, kimin ülkeyi dolandırdığını, kimin hukuka saygılı olduğunu göstermek istediklerinden bahisle tutuklamalardan dolayı iktidardaki partiyi anti demokratik olmakla suçlamıştır. Bu gelişmelerden sonra MK, ülkedeki diğer sorunların yanında yükselen enflasyonun olumsuz etkisini de kullanmak suretiyle internet aracılığıyla yaptığı duyuruyla taraftarlarından seçimleri boykot etmelerini istemiştir. Bu çağrıya uyanların seçimde oy kullanmamaları sonucunda 8 Nisan 2008 tarihinde yapılan seçimler çok düşük bir katılımıla gerçekleşmiştir.

Bu da seçimlerin meşruluğunun sorgulanmasına yol açmıştır (Telci, 2009, 211-212). Ülke genelinde 4500 belediye başkanlığı ve 52 bin meclis üyeliği için yapılan seçimlerde MK başta olmak üzere diğer partilerin üyelerine aday olma fırsatı tanınmaması sonucunda iktidardaki Ulusal Demokratik Partisi sandalyelerin % 98'sini kazanmıştır. MK'nin 10 bin adayından sadece 20'sine aday olma imkanı tanınmıştır. Bağımsız gözlemcilerin de teyid ettiği gibi yapılan seçimlerin dürüst ve şeffaflıktan uzak olması, iktidardaki partinin kazanmasında etkili olmuştur (Morrow and al-Omrani, 2008). Ayrıca Parlamantonun üst kanadı olan Şura Konseyine 2007 yılında yapılan seçimlerde MK üyelerinin hariç tutulması sonucunda bu konseye MK üyelerinden seçilmemesi (Sullivan, 2009), iktidar partisinin MK'ye yönelik baskı politikalarının bir diğer göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

5. MK, İlmîlilik ve “İlmîli İslam”

Enver Sedat döneminde MK üzerinde bazı kısıtlamaların kaldırılması ve cezaevindeki liderlerinin serbest bırakılması MK'nin ılımlaşmasında önemli etkene sahip olmuştur. o dönemdeki lideleri Hasan El hudeybi'nin yönetimle ilgili ılımlı açıklamaları, örgüt içinde bazı eleştiriler yöneltmişse de MK'nin Mısır toplumu ve yönetimi üzerinde etkinliğinin artmasına yol açmıştır. Bununla birlikte MK'nin içinde radikal gruplar da oluşmaya devam etmiştir. Özellikle Tekfir ve Hicret cemaati olarak adlandırılan bu grup yönetime karşı radikal söylemler geliştirmiştir (Zuhur, 2007, 57-58). Şah'ın devrilmesini beraberinde getiren İran Devriminin gerçekleşmesinden sonra benzer yönetimin Mısır'da da olup olmayacağı sorusuna MK'nin o dönemdeki lideri Ömer El Tilmisani'nin verdiği cevapta, Mısır şahı olarak nitelendirdiği Nasır'ın 1970 yılında öldüğünü, bu nedenle İran benzeri bir devrim peşinde koşmadıklarını belirtmiştir (Dorsey, 2009). İlmîlilerin etkili olduğu MK yetkilileri kendilerinin Selefi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Selefeliğin ne olduğu konusunda ise farklı yaklaşımlar geliştirmişler. İslamın peygamber zamanındaki gibi saf haliyle yaşanması siyaset ve iktidara geçme aracı olarak kullanılmaması şeklinde anlaşılan gerektiği ileri sürülen Selefilikle MK arasında ilişki kurulursa, MK'nin İslama dayanmasıyla yönetime demokratik yöntemleri kullanarak geçme isteği arasında çelişki olduğu düşünülmektedir. Çünkü çoğu uzmana göre MK'nin siyasal amaçları ve stratejileri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak bazı eleştirmenler, MK'yi Ortadoğu'da radikalizmi yaygınlaştırmakla suçlamaktadırlar. Bu suçlamaları reddeden MK yetkilileri, kendilerinin şiddet eylemlerine karşı olduklarını, bilakis kendileri olmaması durumunda çoğu gencin şiddet eylemlerine karışacağını ve bu gençleri kendilerinin kurtardığını belirtmektedirler. Müslüman gençleri siyasete ve hayır hizmetlerine yönlendirdiklerini savunan MK yetkilileri, yasal zeminde siyaset yapmak istediklerini ve

kendilerinin arayış içindeki yoksul kimseler için sığınak olduklarına işaret etmektedirler (Leiken and Brooke, 2007, 112).

Esasen 11 Eylül sonrası dönemde İslam ülkeleri ile batı arasında terörizm ve İslam arasında ilişki arayan ABD'nin de etkisiyle problemler ortaya çıkmıştır. bu çerçevede terörizmle mücadelede karşıtlığını sağlamak ve radikal İslamcılar soyutlamak için “ılımlı İslam” terimi yaygın olarak kullanılmıştır. Şiddete ve radikalizme karşı olarak nitelendirilen ılımlı İslamı benimseyen Müslüman kesiminin, El kaide türü uluslararası İslamcı teröristlerle mücadele edeceği öngörülmüştür. 1979 yılında İran Devrimi sonrası “siyasal islam” kavramı yaygın olarak kullanılmış ve batılı yazarlarca “ılımlı İslamın” karşıtı olarak değerlendirilmiştir. İslamcıların aşırı ve şiddete eğilimli olduklarını ifade eden ABD'nin Ortadoğu kökenli yazarı Geneive Abdo, şiddeti benimsemeyen ve yaşadıkları devletin siyasi rejimi çerçevesinde Müslümanları İslamcılardan ayırmak amacıyla ilk defa “ılımlı İslam” kavramını kullanmıştır. 11 Eylül olaylarından sonra global cihadı reddeden seçim gibi bazı demokratik yöntemleri benimseyen siyasal İslam hareketlerini tanımlamada kullanılan “ılımlı İslam” kavramının kökeni, Muhammed Abduh ve Cemalettin Afgani'nin reformcu düşüncelerine dayanadırılmıştır. Avrupa ülkelerini dolaşan bu yazarlar, modern bilimlerin ışığında İslami düşüncenin yeniden yorumlanmasını desteklemişlerdi. 20 yüzyıyılın ilk dönemlerinde batı sömürgeciliğine ve yayılmacılığına karşı başlatılan İslami uyanış hareketi, fikir hareketi olarak islam ülkelerinde yaygınlık kazanmış ve batılı siyasal sistemlere karşı rakip konumuna gelmiştir (Mansour, 2009).

MK'nin yeni seçilen lideri Muhammed Badie'nin 17 Ocak 2010 tarihinde yaptığı konuşmada MK'nin hedefinin reform ve değişim yoluyla tüm yolsuzlukları ve olumsuzlukları ortadan kaldırmak olduğunu, halkı her türlü yabancı hegemonyasından, sömürsünden, kültürel, siyasal, ekonomik ve askeri bağımlılığından kurtarmak ve adaleti sağlamak için islamın sürekli cihadı önerdiğini, bu cihadın öncelikle insanın kendi nefsiyle mücadele ile başladığını ileri sürmüştür. Bu çerçevede Kur'an'ın belirlediği çerçevede MK'nin Selefî, Sünnî ve siyasal bir örgütlenme olduğunun yanı sıra bilimsel, kültürel ve ekonomik örgütlenme modeli olduğuna işaret ederek, MK'nin Kur'an ve Sünnetin hayatın tüm yönleriyle ilgili tüm kuralları içerdiğini sözlerine eklemiştir (Ikhwanweb 2010).

MK'nin yeni lideri, çeşitli konular hakkındaki MK'nin stratejilerini şöyle açıklamaktadır:

Zorlama olmadan ikna ve diyaloga dayalı anayasal mücadele ile barışçı sınırlar çerçevesinde MK, tedrici bir şekilde reformlara inanmakta ve şiddeti reddetmektedir. Her ne kadar Mısır rejimi MK konusunda çeşitli kısıtlamalar, ipotekler, tutuklama ve yasaklamalar uygulasa da MK rejim karşıtı bir hareket olmayıp, bilakis ülkenin içine düştüğü sıkıntıları ve bunalımları çözmeye çalışan bir harekettir. Siyasal iktidarın kişisel özgürlükleri ile demokrasiyi (istişareyi)sürdürmesini gerektiğine işaret eden MK, otoritenin halk tarafından tanınmasını, güçler ayrılığının sağlanmasını talep etmekte, zira İslama en yakın olan sistemin de bu sistem olduğunu belirtmektedir. MK, Bu anlayıştan hareketle komite çalışmaları ve parlamenter sistem gibi meşru ve barışçı yöntemler aracılığıyla siyasal alanda rol oynayarak sistemin reformasyonunu istemektedir. Arap ve İslam dünyasındaki Hristiyan kardeşlerle ilgili olarak, MK'nin "Allah, din için sizlerle savaşmayan, sizleri yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adaletli olmanızı yasaklamamaktadır. Çünkü Allah adaletli olanları sever. (Kur'an: 60.Sure,8.ayet)" şeklindeki Kur'an ayetinin referansı ile İslami bir yükümlülük olarak, ülkenin kalkınmasında ve gelişmesinde bu topluluklarla beraber hareket etme ve onları işbirliği ortağı olarak kabul etmektedir. MK, demokrasiyi (veya istişareyi) kendisi için temel yöntem olarak seçmekte, Halk Meclisinden Rehberlik Bürosuna kadar MK'nin tüm kuruluşlarının demokrasiye veya istişareye dayandığını belirtmektedir. ABD tarafından önderliği yapılan küresel sistemle ilgili olarak MK, batı ülkelerini düşman olarak görmediğini, fakat bunların kendi halkları için özgürlük isterken Mısır halkı için aynı şeyi istememelerine ve ülkeleri üzerinde ekonomik kontrol sağlama politikalarına ve Siyonist politikalarına karşı çıktığını, İslami kültürü, değeri ve kimliği yaşatmayı hedeflemektedir (Ikhwanweb 2010).

MK yüksek sesle serbest seçimleri desteklediğini belirtmektedir. Demokrasi ve insan hakları destekleyicileri ise, dürüst ve serbest seçimler demokratik devlet temellerinden birini oluşturduğuna işaret ederek MK'nin demokrasiye olan yaklaşımının eksik olduğunu dile getirerek din ile devlet arasında tam olarak bir ayrılığın gerçekleşmesi, anayasa maddelerinde geçen devletin dininin İslam olduğu düzenlemesinin kaldırılması, insan hakları evrensel bildirgesinde öngörülen her türlü inanç ve dini özgürlüklerin korunması, kadın erkek eşitliği, herhangi bir ayırım gözetilmeden herkese temel, siyasal, sosyal ve ekonomik hakların sağlanması gibi demokrasinin temel kriterleri üzerinde MK'nin daha fazla yoğunlaşması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Khalil, 2006b, 49-50).

6. MK ve El Kaide

ABD'nin New York kentinde 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kuleye yapılan saldırılardan sonra ABD yetkililerinin saldırılardan sorumlu tuttukları El Kaide örgütü konusunda MK'nin yaklaşımında zaman zaman değişiklikler olmuştur. Başlangıçta ABD'ye karşı olduğu için desteklediği El Kaide'nin sivillere yönelik intihar saldırıları eylemleri girişimlerine karşı MK eleştiriler yöneltmiştir. MK'nin ruhani liderlerinden Yusuf El Kardavi, El Kaide'nin intihar eylemlerini eleştirmiştir. 23 Mayıs 2008 tarihinde Elaph (İlaf) adlı Arap haber servisiyle yaptığı görüşmede MK'nin lideri Muhammed Mehdi Akif, El Kaide lideri Usame b. Ladin'in terörist mi İslam mücahidi mi şeklindeki soruya; şüphesiz ki kendisinin mücahid olduğu, işgale karşı olarak Allah'a bağlı biri olduğu şeklinde cevap vermiştir. El Kaide'nin işgale karşı olan faaliyetlerini desteklediğini fakat halka karşı olan faaliyetlerini desteklemediğini ifade eden Akif'in bu yöndeki düşüncesi, çeşitli İslami ve siyasi liderler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler karşısında Akif, Şarkul Awsat gazetesine verdiği demeçte El Kaide'yle ilgili düşüncelerine açıklık getirmiştir: El Kaide veya Bin Ladin'le herhangi bir ilişkilerinin olmadığını, Ladin'in işgalcilere karşı mücadelesi dışındaki eylemlerine karşı olduklarını, sivillere yönelik eylemlerini reddettiklerini, El Kaide teriminin ABD icadı ve illüzyonu olduğunu, şiddete yol açan her düşünceyi mahkûm ettiklerini ifade etmiştir (Investigative Project, 2008, 11).

Esasen El Kaide ile MK arasındaki tartışmanın odağında iki farklı cihad kavrayışı arasındaki çatışma ve çağdaş şartlar çerçevesinde cihadın amaçlarıyla ilgili ayrılıklar yatmaktadır. El Kaide liderlerinden Ayman El Zewahiri'nin ifadesine göre, Granada'dan Kaşgar'a kadar El Kaide, her müslüman ülkenin İslam dışı yönetimlerden "kurtarılması" gerektiği konusunda küresel bir gündem sunuyor. Zewahiri, cihadın, "Yahudilerin ve Haçlıların" temsilcilerine karşı ve "mürted müslüman hükümetlere" karşı tüm müslümanların söz ve amelle yerine getirmeleri gereken şahsi bir görev olduğunu iddia etmektedir. Bunun aksine, MK hem ideolojik hem de taktik nedenlerden dolayı tebliğ faaliyeti ve örgütlü siyasi mücadelenin bir bileşimi olan çok daha sınırlı bir cihad anlayışını benimsemiştir. MK, mevcut müslüman devletleri alaşağı etmek maksadıyla devrimci şiddete başvurmaktan resmen vazgeçmiştir. Bununla birlikte MK, Irak gibi yerlerdeki gayri müslim kuvvetlere karşı silahlı mücadeleyi ateşli bir şekilde desteklerken, El Kaide'nin hizipçiliğine seçenек oluşturacak bir cihatçılık arayışına da koyulmuş ve MK'nin Irak kolu, Saddam sonrası Irak'ın Amerikan destekli siyasi sistemini benimsemeye başlamıştır (Filiu, 2009). Dolayısıyla Irak'ta da MK "ılımlı" niteliğinden geri durmamıştır.

Zewahiri, Mısır rejimiyle bütünleşmesine yol açacağını düşündüğü MK'nin parlamento seçimlerine katılmasını eleştirmektedir. 6 Ocak 2006 tarihinde El Cezire televizyonunda yayınlanan kendisine ait bir videoda Zewahiri, MK'nin parlamentoda bağımsız listeden 80 üyesiyle temsil edilmesiyle, MK'nin laik rejimi benimseyeceği, bir gün iktidara gelirse Şeriat hükümlerini unutacaklarını, Mısır'ın haçlı üssüne dönüşmesini ve Yahudilerin varlığını kabul edeceklerini ifade etmiştir (Khalil, 2006a). Zewahiri'nin bu eleştirilerini MK yetkilileri reddetmektedir. Zewahiri'nin MK'ye yönelik bu eleştirilerine ve MK üyelerinin hapisanelerinde yattığı Mübarek'i hain olarak nitelendirmesine karşı çıkan MK Başkan yardımcısı Dr. Muhammed Habib, Zewahiri'nin sözlerinin kendilerini bağlamadığını belirterek iki hususun altını çizmiştir: *Birincisi*, MK tutukluları, siyasi muhaliflerini elimine etmek için herhangi bir nedene dayanmayan suçlamalarla gittikçe baskısı artan diktatöryel rejimin kurbanlarıdır. *İkincisi* de dünya kamuoyu, MK ideolojisi ile Zewahiri'nin bağlı olduğu El Kaide şebekesi arasında çok açık farklılıklar olduğunu anlamıştır. MK, El Kaide şebekesinin metotları ve eylemleri ile şiddeti ve terörizmi tamamen reddetmekte, barışçı değişimi ve reformları ise desteklemektedir (Nefa Foundation, 2006). MK sözcüsü Issam El Aryan ise Zewahiri'nin MK'ye karşı mücadele eden ve MK'nin seçime girmesini istemeyen Mısır rejimiyle aynı kampta olduğunu belirtmiştir. MK'nin diğer üst yetkililerinden Abdul Müneim Ebul Fütuh ise El Kaide'nin ancak şiddet politikasını benimsediğini, MK'nin bu tür politikalardan uzak olduğunu halkın seçim yoluyla ılımlı İslam modelini seçeceğini savunmaktadır (Khalil, 2006a) . Bu açıklamalardan hareketle MK'nin El Kaide ile yöntem ve hareket tarzı bakımından farklı bir organizasyon olduğunu düşünebiliriz.

7. MK ve Kıptiler

Mısır'da ağırlıklı olarak Hristiyanlığın ortodoks mezhebinden olan ve azınlıkta olan ve çoğunluğun asimilasyonuna karşı kendi kimliklerini korumaya çalışan Kıpti nüfus, haklarını kamusal ve özel alanlarda sağlayacak, kendilerine yönelik kısıtlamaları ortadan kaldıracak demokratik bir yönetimin Mısır'da iktidar olmasını istemektedirler. Her ne kadar Mübarek rejimine karşı muhalefet etmeseler de, bu rejimin haklarını müslümanların baskısından dolayı yerine getirmek istemediğini düşünmektedirler. Mısır'da resmi kurumlara ve yabancı türistlere yapılan saldırılarda alınan önlem kadar kendilerine yönelik yapılan saldırılarda alınmadığını ileri sürmektedirler. Kıptilerin şikâyet ettikleri ve düzeltilmesini istedikleri konular belli başlıları itibarıyla şunlardır: İnşaatına izin verilmeyen yeni kiliselerin inşaatına müsaade edilmesi, İslami amaçlarla kıptilerin vakıf malları üzerinde konulan

müsaderelerin kaldırılması, medeni ve kişisel haklardaki dezavantajlı durumlarının giderilmesi, İslami kuralların kendilerine empoze edilmesinin engellenmesi, kamusal kuruluşlarda kendilerine yönelik her türlü ayrımcılığın kaldırılması gibi diğer vatandaşlarla her yönden eşit koşulların sağlanması (Zeidan, 1999, 57). Mısır'daki Müslüman radikaller, Mısır'ın İslami kimliği üzerinde vurgu yapmakta, vatandaşlığın dini esaslı ümmet boyutu olduğunu, Mısır'ın firavun ve Kıpti mirasını reddederek laik düşüncenin İslam dünyasını bölmek için batılilarca çıkarıldığını belirtmektedirler. İslam devletinde bunlara ancak zimmi olarak muamele edileceğini, can ve mal güvenliğinin müslümanlarca sağlanacağını belirtmekle beraber, Kıptilerin ekonomik sistemde yer alabileceklerini fakat siyasi sisteme girmemeleri gerektiğini ileri sürmektedirler. İslamiyet ve Şeriatın her soruna çözüm getirdiği mesajını vermekle beraber, Kıptilerin düzeltilmesini istedikleri sorunlara ne gibi çözüm getirecekleri konusunda her hangi somut bir çözüm sunmuş değillerdir (Zeidan, 1999, 62).

Mübarek dönemindeki MK, aşırı anti Kıpti imajını kaldırmaya çalışmıştır. 1990 seçimlerinde Sosyalist İşçi Partisi ve Liberal Sosyalist Partisiyle seçim ittifakına girmesi her ne kadar pragmatik davrandığı ileri sürülse de radikal eğilimlerini bırakabileceği mesajını vermiştir. Tüm vatandaşlar için hak ve ödevlerin tam olarak uygulanacağını, ulusal birliğin sağlanması ve ılımlı program üzerinde çalışacağını bildiren İslami ittifak, radikal unsurlardan kendisinin uzak olduğunu açıklamıştır. Hatta bazı Kıpti adayları seçim listelerinde de göstermiştir (Zeidan, 1999, 63). Fakat Kıpti toplum, MK'ye mesafeli ve ihtiyatlı yaklaşmıştır. MK'nin 2005 seçimlerinde önemli başarı elde etmesi onları korkutmuştur. 2006 yılının başlarında MK, Kıptilerin kendileriyle ilgili korkularını gidermek için yeni bir tutum benimsediklerini bildirmiştir. MK'nin yetkililerinden Abdul Müneim Ebul Fütuh, MK'nin Mısır'daki tüm vatandaşların eşit haklarının olduğu anlayışına dayandığını, halifeliği siyasal bakımdan değil ruhi yönden canlandırmak istediklerini ve Kıptilere yönelik ayrımcı politikalarının olmayacağını açıklayarak başkanın izni olmadan da Kıptilerin yeni kiliseleri inşa etme haklarını benimsediklerini bildirmiştir. Fakat MK, açık ve net olarak Kıptilerin diğer taleplerini desteklediklerini açıklamaktan çekinmiştir. MK'nin önceki lideri Mehdi Akif'in Mısır ulus devletinin çok milletli İslam halifeliği karşısında önemini kaybettiğini, Said Paşa'nın 1956 yılında kaldırdığı zimmi statüsünün Kıptilere verilmesi, kendilerinden cizye alınması karşılığında askeri hizmetlerde görevlendirilmemeleri yönündeki açıklamaları Kıpti toplumda ciddi endişeler yaratmıştır (Issandr El Amrani, 2006). MK'nin 2004 yılındaki Reform Girişimi ile 2007 yılındaki Şura Programı adlı belgelerinde Kıptilerin ana vatanın eşit ortağı ve Mısır toplumunun dokusunun birer parçası oldukları belirtilmiştir. 2007 yılındaki

Şura Platformunda MK, Kıptilerin Müslümanlarla kardeş olduklarını, haklarda ve ödevlerde eşit olacaklarını, kamusal alanlarda yeteneklerine ve niteliklerine göre herhangi bir ayırım gözetilmeksizin görev alabileceklerini bildirmiştir. Fakat MK'nin bu açıklamalarına karşın Kıptilerin devlet başkanı olup olmayacakları silahlı kuvvetler ile devletin diğer üst birimlerinde yetkili olarak görev üstlenip üstlenmeyecekleri sorunlara net ve somut cevaplar verilebilmiş değildir. 2005 yılında MK yetkililerinden Azzaman Habib'in, MK'nin iktidara geçmesi durumunda anayasanın islama göre değiştirileceğini Müslüman olmayanların özellikle askeri bürokrasi başta olmak üst makamlara getirilemeyeceğini, bu görevlerin Müslümanlara mahsus olacağı yönündeki açıklamalar MK içindeki ılımlıların tepkisi üzerine söylemlerinde yumuşama sergilemiştir. Devlet başkanlığı dışında gayri Müslimlerin kamusal görevlere atanmalarında Müslümanlarla eşit haklara sahip olacakları yönündeki aynı yetkilinin açıklaması dikkate alınır, MK'de ılımlıların ağırlık kazandığını söylemek mümkün olmakla beraber kendisine yönelik Kıptilerin olumsuz tavırlarını yatıştırma amaçlı olduğunu düşünenler de vardır (Azarva and Tadros, 2007, 4). Mısır'da Müslüman Hristiyan çatışmalarını provoke eden İskendireye'deki kiliselere düzenlenen saldırılar ile Kıpti din adamlarına yönelik saldırıları ve benzerlerini MK'nin kınaması ve bu tür saldırıları tasvip etmediklerini açıklaması (Azarva and Tadros, 2007, 4), MK'nin provokasyonlara alet olamaması ve Mısır'da medeniyetler çatışmalarına zemin oluşturmak istememesi açısından dikkat çekicidir.

Kıptilerin MK'ye yönelik endişelerinin ve şüphelerinin yanında olumlu yaklaşımlar bulunanlar da vardır. Kıpti aydınlardan Milad Hanna, MK'nin hükümet tarafından resmen tanınması gerektiğini, tanınması durumunda MK'nin Kıptilere karşı daha toleranslı hale geleceğini belirtmiştir. Mısır Anayasasındaki islamın devletin resmi dini olduğu ve şeriatın yasamanın kaynağı olduğu yönündeki hükümlerin Hristiyan toplumu endişelendirmemesi gerektiğini düşünen Hanna, MK'nin iktidara geçmesi durumunda ılımlı yapıda olmasının da etkisiyle Kıptilere karşı şiddet uygulamayacağını onların Kıptilere tolerans tanıyacağına dair güvenlerinin olduğunu sözlerine eklemiştir (Ikhwanweb, 2008).

8. MK ve 2010 Seçimleri

Son dönemlerde üst liderlerinin de içinde bulunduğu MK üyelerinin tutuklanması, 2010'un Kasım ayında yapılması planlanan genel seçimlerde MK'nin başarı elde etmesini engellemeye yönelik olarak değerlendirilmektedir. Tutuklanmaların MK'yi rejim karşısında radikalleşmesine zemin hazırlama amaçlı olduğunu ileri süren MK yetkilileri, buna izin

vermeyeceklerini, MK'nin barışçı yollar dışında herhangi bir yöntemle mücadele etmeyeceğini, rejimin MK'yi halkın gözden düşürmeye yönelik oyunlarını boşuna çıkaracağını, despotizmle yolsuzluklarla mücadeleden ve reform isteklerinden vazgeçmeyeceklerini bildirmiştir. MK yetkilileri, hareketlerinin 2005 yılındaki seçimlerde elde ettiği başarının yeni seçimlerde engellenmesi için rejimin yasal ve siyasal önlemlere başvurduğunu, 2009 yılında tutuklanan beş bin MK üyesinin çoğunun serbest bırakıldığını, askeri mahkemelerde yargılanan bazı liderlerinin hükümeti devirme suçlamasıyla on yıla kadar mahkum edildiğini, halbuki MK'nin 1970'lerden beri şiddeti bıraktığını, illegal eylemlerinin bulunmadığını, tutuklama ve mahkumiyetlerin siyasi amaçlı olduğunu, tutuklamaların Gazze'ye yardım etmek isteyen MK'nin desteklediği Filistin davasıyla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Mısır rejiminin MK ile anlaşma yapmama, görüşmelerde bulunmama ve MK'yi tanımama olarak özetlenen üç hayır stratejisiyle MK'ye hiç yeşil yakmayacağı uzmanlar tarafından dile getirilmektedir (Nadia abou el-Magd, 2010). MK'nin 2008 yerel seçimlerde olduğu gibi 2010 seçimlerini boykot edip etmeyeceği henüz bilinmemektedir. Bununla birlikte MK'nin ikinci başkanı Muhammed Habib, seçimlerin yasal çerçevesi, seçimlerin yargı denetimi ve Mısır halkının iradesi olmak üzere üç faktörün MK'nin 2010 seçimlerinde yarışmasında etkili olacağını söylemiştir. Bu faktörler analiz edilirse, MK seçimlere katılma kararı verse dahi bir sonuç elde edemeyeceği gerçeği dikkate alınırsa MK'nin muhtemelen alacağı karar seçimlere katılmama yönünde olacaktır.

Habib'in belirttiği birinci faktör olan seçimlerin yasal çerçevesiyle ilgili olarak 2007'de yapılan anayasal değişiklik uyarınca dini referanslara dayalı parti kurulamayacağı düzenlenmesiyle MK gibi oluşumların seçimlere katılmasının engellenmesi amaçlanmıştır. İktidar partisi bu değişiklik çerçevesinde MK'nin seçimlere katılmasını engelleyecek yeni seçim kanunu teklif edecektir. Seçimlerin yargı denetimiyle ilgili ikinci faktöre gelince, bu konuda yapılan yasal değişiklik, yarı bağımsız da olsa yargı organlarının seçimleri denetlemesiyle ilgili yetkileri kaldırmış, onların yerine iktidarın etkisinin çok fazla olduğu yargıçlardan olduğu belirtilen Seçim Komisyonları seçimleri denetlemesinde yetkili kılınmıştır. Bu da seçimlerde her zaman iktidar yanlısı adayların kazanmasını beraberinde getirecek ve iktidar karşıtı adayların kazanması imkanını ortadan kaldıracaktır. Sonuçların önceden belli olduğu seçimlere MK'nin katılmasının iktidarın kötü uygulamalarını meşrulaştırmaktan öteye gitmeyeceği ve MK'ye seçimleri boykot etmekten başka bir seçenek bırakmayacağı MK yetkililerince dile getirilmektedir. Üçüncü faktör olan Mısır halkının iradesi, bu yasal düzenlemeler karşısında ne kadar etkili olacağı şüphelidir. MK'nin seçimlere

katılması halkın iradesi gereği olsa bile bu iradenin tecelli etmemesinden sonra bir anlam ifade etmeyeceği bilinmektedir (Nadia abou el-Magd, 2010).

Parlamentonun üst kanadı niteliğinde olan Şura Meclisi için 2010 yılının Haziran ayında (11.06.2010'da) yapılan seçimlerde MK üyelerinden seçilen olmamıştır. MK'nin bu seçimlerdeki iktidar partisinin yolsuzluk ve kayırmalarının yanında başarısızlığında yukarıda değinilen faktörlerin etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca bu seçimlerde iktidar partisinin uygulamaları sonucunda diğer laik partilerin sadece dört sandalye kazanması, parlamentonun tarihinde çok ender rastlanan bir durum olması açısından dikkat çekici olmuştur. Bu da seçimlerin ne kadar şaibeli olduğu konusunda şüphelerin uyandırmasına neden olmuştur (Zeinab Abul-Magd, 2010).

Sonuç

Mısır'da iktidarı elinde bulunduran Hüsnü Mübarek rejiminin MK'ye yönelik tutuklamaları MK'yi her ne kadar ılımlı çizgisinden uzaklaştırmasa da MK'nin kitle partisi olması yönündeki çabalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Uzun süreden beri yasaklı durumunda olan MK'nin gerek bağımsız gerekse başka partilerle ittifak kurmak suretiyle seçimler yoluyla yönetime katılma isteğinde bulunması ve buna bağlı olarak parlamentoya vekil göndermesi MK'yi uzun dönemde ılımlı çizgide tutacağını göstermektedir. Mısır'da uzun süreden beri uygulanmakta olan olağanüstü halle birlikte siyasi iktidarın başta MK olmak üzere tüm muhalif kesimlere karşı katı ve şiddete varan polisiye önlemlerini alması, hak ve özgürlükleri önemli ölçüde ortadan kaldırması ve halkın ekonomik durumunda herhangi bir iyileşme sağlamaması, MK gibi iktidara alternatif olduğunu ileri süren hareketleri halk nezdinde daha cazip hale getirmektedir. Halkın bu hareketlere yönelişini engellemek ve bu hareketlerin başarı kazanmasını önlemek için siyasi iktidar serbest seçimlere müdahale etmekte, muhalifleri tutuklamakta ve seçim kanunlarında demokrasiye aykırı değişiklikler gerçekleştirmektedir. Bu yüzden siyasi iktidar temsilcilerinin kazanmasına yol açan seçimler şaibeli olduğu kadar şeffaf olmaktan da uzaktır. Mısır üzerinde ABD ve İsrail'in etkinliği dikkate alınırsa 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin Irak ve Afganistan'ın işgaliyle somutlaşan islam toplumuna yönelik düşmanca tavırları, İsrail'in Lübnan ve Gazze'de kendisini gösteren ve gittikçe artan yayılmacılığı, Mısır'daki siyasi iktidarın MK'ye yönelik şiddet politikasının artış göstermesinde etkili olmuştur. MK'ye yönelik bu uygulamalarının MK'nin ılımlı çizgisini bırakıp radikal bir yöne kayması için bilinçli olarak yürütüldüğünü düşünmekteyiz. Çünkü iktidarın şiddete dayalı politikalarının meşru bir

zemin bulması için MK'nin radikal bir harekete dönüşmesi gerekecektir. İktidarın kendisine yönelik bu davranışlarına rağmen MK ılımlı yanını sürdürdükçe halk nezdinde daha fazla meşruiyetini kazanacağı şüphesizdir. Ayrıca MK'ye yönelik yasaklamalar ve tutuklamalardan dolayı MK'nin yeterince halk nezdinde tanınmaması, yanlışlıklarının düzeltilmesi imkanına sahip olmamasını beraberinde getirdiğinden MK'nin gizemli yapısı ve özelliği olsa da bu özelliklerinin açığa çıkma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Her ne kadar MK'nin muhalifken takiiye yaptığı ve iktidara geçtiği takdirde şiddete yöneleceği ve Mısır halkı üzerinde baskı uygulayacağı yönünde düşünceler olsa da Mısır'ın toplumsal ve kültürel yapısı dikkate alınırca bu düşüncelerin isabetli olması şüphelidir. Çünkü MK İslam'ı referans alsa da serbest seçimlerle iktidara geçme stratejilerini izlediği için iktidara geçse dahi Mısır'ın toplumsal yapısını pek fazla etkilemeyecektir. Bunun hukuksal zeminine bakılırsa şimdiki iktidar döneminde uygulanmakta olan Anayasanın devletin dininin islam olduğu ve islam hukukunun yasamanın ana kaynağı olduğu yönündeki hükümleri dikkate alınırca MK iktidarında Mısır'ın toplumsal yapısının ve hukuk düzeninin önemli ölçüde değişmeyeceği ve şimdiki halini koruyacağı ortaya çıkacaktır. Mısır'daki diğer partilerin demokrasi ve hukuk anlayışları MK'nin yaklaşımından pek farklı olmadığı göz önünde bulundurulursa sistem içinde kendisini dönüştürmeye çalışan MK'nin iktidara geçmesi ile diğer partilerin iktidara geçmesi arasında Mısır'ın içteki ekonomik ve politik konular üzerinde din ekseni bakımından bir farklılık yaratmayacaktır.

MK'nin iktidara gelmesi durumunda devletin içyapısında önemli değişiklik olmayacağına göre siyasi iktidarın MK'ye karşı izlediği baskı ve şiddet politikasının bizce en önemli nedenlerinden biri siyasi iktidar üzerindeki ABD ve İsrail'in baskısıdır. ABD'nin Irak ve Afganistanı işgali MK'nin ciddi anlamda kendisini sorgulamasını engellemekte ve işgale karşı referansını islam'dan alan hareketlerin ABD ve İsrail'e bağımlı siyasi iktidara karşı mücadelelerine İslam dünyası nezdinde meşruluk kazandırabilmektedir. Ülke yönetimini üstlenmesi durumunda MK'nin İsrail ve ABD karşıtı dış politika izleyeceği, Orta Doğu'daki radikal İslami hareketlere destek vereceği düşüncesi, MK'nin iktidara geçmemesi için her türlü engellenmenin yapılmasını beraberinde getirmektedir. MK'nin şimdilik ılımlı haliyle iktidara geçmesi halinde ABD ve İsrail'e karşı ne ölçüde karşıt dış politikası izleyeceği Mısır'ın dış politikasında radikal bir değişiklik getirip getirmeyeceği bilinmemekle birlikte ABD ve İsrail'in her türlü talebine boyun eğen ve Mısır'ı bu ülkelerin hegemonyasına sokan Mübarek rejiminin MK karşıtı baskı ve şiddet politikaları esasen MK'ye daha fazla saygınlık

kazandırmaktadır. Mısır halkının ekonomik durumundaki kötüleşmenin her geçen artması Mübarek rejiminin öneli çıkmazlarından birini oluşturmakta ve MK için önemli fırsat alanları yaratmaktadır. Bununla birlikte siyasi iktidarın demokrasiye aykırı bir şekilde MK'nin seçimlere girmesini dışlayacak şekilde düzenlenen seçim kanunlarını yürürlüğe sokması ve MK üyelerini tutuklamalarla caydırması her ne kadar kısa dönemde sonuç verse de uzun dönemde ülke yönetiminde önemli krizleri beraberinde getirecektir.

SON NOTLAR

*Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu.

KAYNAKÇA

Ateş, Davut (1998), *Ekonomik Development and Changes in Fundamentalist Movement: The Case of Muslim Brotherhood*, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Unpublished Master Thesis, Ankara.

Azarva, Jeffrey and Tadros, Samuel (2007), "The Problem of the Egyptian Muslim Brotherhood", Sunday, December 2, 2007 23:33, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=14768>, E.T: 01.04.2010.

Dalar, Mehmet (2010), "Mısır: İç ve Dış Çatışma Dinamikleri", *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Ed: Muhittin Ataman, Kemal İnât ve Burhanettin Duran, 3. Bası, Nobel yayın, Ankara.

Dinçer, O. Bahadır (2006), "Müslüman Kardeşler", 12 Eylül 2006, <http://www.usakgundem.com/>, E.T:15.05.2010.

Dorsey, James M. (2009) "Moderate Arab Islamists struggle to steer a democratic course", November 15, 2009, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=21685>, E.T:01.04..2010.

Egypt Constitution (1980), http://www.egypt.gov.eg/english/laws/Constitution/chp_one/part_one.asp, E.T:15.05.2010.

Filiu, Jean-Pierre (2009), "İhvan vs el Kaide: Hakikat ânı", *Hudson Institute*, çev:M. Alpaslan Balcı, http://www.dunyabulteni.net/author_article_print.php?id=11882, E.T: 25.03.2010.

Gürseler, Ceren, (2007) "Mısır Anayasası'ndaki Değişiklikler ve Müslüman Kardeşler Örgütü", çevrimiçi, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1497&kat1=34&kat2> E.T: 01.02.2008.

Hamzawi, Amr (2007), "Regression in the Muslim Brotherhood's platform?", *Daily Star*, November 1, 2007, çevrimiçi <http://www.carnegieendowment.org/> 07.05..2010.

Hamzawy, Amr, Ottaway, Marina and J. Brown, Nathan (2007), "What Islamists Need to Be Clear About: The Case of the Egyptian Muslim Brotherhood", *Policy Outlook*, February 2007, www.CarnegieEndowment.org, E.T: 07.05.2010.

Harnisch, Chris and Mecham, Quinn (2009), "Democratic Ideology in IslamistOpposition? The Muslim Brotherhood's 'Civil State'", *Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No. 2, 189-205, (March 2009).

Hüseyin, Asaf, (1990), *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, çev: Taha Cevdet, Pınar y., İstanbul.

Ikhwanweb (2010) .Translation: Muhammad Badie's acceptance speech, January 17,2010, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=22674>, E.T: 21.01.2010.

Ikhwanweb (2008), "Coptic Intellectual Says MB Won't Oppress Copts", June 25, 2008, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=17293>, E.T: 26.05.2010.

Investigative Project (2008), Investigative Project on Terrorism, <http://www.investigativeproject.org/documents/misc/135.pdf>, E.T: 24.05.2010

Issandr El Amrani (2006), "The Emergence of a "Coptic Question" in Egypt", April 28, 2006, <http://www.merip.org/mero/mero042806.html>, E.T: 26.05.2010.

Khalil, Lydia (2006a), "Al-Qaeda & the Muslim Brotherhood: United by Strategy, Divided by Tactics", *Terrorism Monitor*, Volume: 4 Issue: 6, March 23, 2006, http://www.jamestown.org/programs/gta/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=714&tx_ttnews%5BbackPid%5D=181&no_cache=1, E.T: 01.05.2010.

Khalil, Magdi (2006b), "Egypt's Muslim Brotherhood and Political Power: Would Democracy Survive?", *The Middle East Review of International Affairs*, Vol.10, No.1 March 2006. <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue1/jv10no1a3.html>, E.T: 01.05.2010.

Leiken, Robert S. and Brooke, Steven (2007), "The Moderate Muslim Brotherhood" Volume 86, Number 2, *Foreign Affairs*, (March/April 2007).

Mansour, Ali (2009), "The role of Moderate Islamists in the fight against terrorism, case study of the Egyptian Muslim Brotherhood", September 9, 2009, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=20940>

Mitchell, Richard P. (1993), *The Society of the Muslim Brothers*, pub.by Osford University Pres, New York.

Morrow, Adam and Moussa al-Omrani, Khaled, "EGYPT: Election Brings Victory Without Votes", Apr 18, 2008, <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=42048>, E.T. 01.03.2010.

Munson, Ziad (2001), "Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood", *The Sociological Quarterly*, Vol. 42, No. 4. (Autumn, 2001).

Nadia abou el-Magd (2010), "Brotherhood arrests are 'tactic in Egypt poll'", 11.02.2010, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=23118>, E.T: 11.02.2010.

Nefa Foundation (2006), "Habib Denounces Al-Zawahiri's Criticism of the Judges", June, 9, 2006, www.nefafoundation.org/.../nefahabibdenouncezawahiri0606.pdf, E.T: 25.03.2010.

Osman, Fethi (1991), *İhvan-İslam ve Demokrasi*, Hazırlayan: Aydın Ünlü, Çeviri: Aydın Ünlü, İzzet Akyol ve Ahmet Yıldız, Endülüs yayınları, İstanbul.

Özcan, Kıvanç (2008), "Müslüman Kardeşler: Siyasi Mücadele ve İç bölünme", *Doğudan*, yıl 1, sayı 4, (Mart-Nisan 2008).

Sullivan, Denis (2009), "Will the Muslim Brotherhood Run in 2010?", Tuesday, May 5, 2009, <http://www.carnegie-mec.org/publications/?fa=23057&lang=en>, E.T: 05.06.2010.

Telci, İsmail Numan (2009), "Mısır 2008", *Ortadoğu Yıllığı*, ed: Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran, Küre yayınları, İstanbul.

Temmam. Hüsam (2008), "İhvan-ı Müslimin'de Sosyal Meselelerin Yeri", 18 Nisan 2008, <http://www.timeturk.com/>, E.T: 24.04.2010.

WAMY (1990), *Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi*, çev. Kemal Hoca, Risale y., İstanbul.

Zeidan, David (2009), "The Copts-Equal, Protected or Persecuted? The Impact of Islamization on Muslim-Christian Relations in Müdern Egypt", *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. 10, No. 1.

Zeinab Abul-Magd (2010), "Shura elections: A new order of things...", Sat, 12/06/2010, <http://www.almasryalyoum.com/en/opinion/shura-elections-new-order-things>

Zuhur, Sherifa (2007) "Egypt: Security, Political, And Islamist Challenges", September 2007, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/>, E.T: 01.03.2010.

IRAK KÜRT MUHALAFET HAREKETİNDE ULUSLARARASI BOYUT: 1918-1975 ARASI DÖNEMİN ANALİZİ

Ogün DURU*

ÖZET

Bu makalede, Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürtler arasında merkezi yönetime karşı gelişen muhalefet hareketinin, bölge ve bölge dışı ülkelerle kurduğu ilişkilerden nasıl etkilendiği irdelenmektedir. Araştırmanın varsayımı, Kürt hareketinin ortaya çıktığı şartların, siyasi taleplerini dillendirme ve merkezi yönetimine bunları kabul ettirme başarısının dış dinamiklerle yüksek bir bağımlılık ilişkisi içinde olduğudur. Çalışmada; dış etkilerin Kürt kimliği'nin olgunlaşmasına, siyasi talep çitasının yükseltilmesine, muhalefetin bütünlüğüne ve dağınıklığına ne yönde tesir ettiği sorularına cevap aranmaktadır. Bu bağlamda çalışma Irak'ın İngiliz etkisine girdiği 1917 ile Kürt hareketinin en önemli kırılma noktalarından birini yaşadığı 1975 yılı arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kürt Hareketi, Dış Dinamikler, Kürt Kimliği, Kuzey Irak.

THE INTERNATIONAL DIMENSION OF IRAQI KURDISH OPPOSITION MOVEMENT: THE EVALUATION THE PERIOD 1918-1975

ABSTRACT

This article evaluates the effects of regional and non-regional countries on Kurdish movement against its opposition to the central government. It argues that the conditions that lead Kurdish movement emerged, its success in articulating its political demands, and its enforcement on central government to accept and recognise them are to a great extend dependent on the external dynamics. Thus, the article focuses on how the external dynamics reconstructs Kurdish identity, ascends the level of political demands of Kurds, and leads to integration and dispersion of its opposition to the central government. In this context, the scope of the research covers the period between the onset of the British influence in Iraq in 1917, and one of the most important breaking points of the Kurdish movement in 1975.

Keywords: Kurdish Movement, External Dynamics, Kurdish Identity, Northern Iraq

İNGİLTERE ve TÜRKİYE’NİN KÜRT HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:1918-1926 ARASI DÖNEM

1918-1919 aralığında Irak’taki yönetim modelini oturtmaya çalışan İngilizler, Musul’un kontrolünü amaçlayan Kürt projesine iyi bir başlangıç yapmış fakat çok kısa sürede projede kullandıkları aktörlerle ters düşmüşlerdir. İngilizler Musul’a hâkimiyetlerini, o dönem için bölgenin en nüfuzlu Kürt ileri geleni olan Şeyh Mahmud Berzenci’yi yetkilendirerek sağlamaya çalışmıştır. Süleymaniye’de yaşayan Şeyh Mahmud Berzenci, toprak sahibi bir aristokrat ve aynı zamanda Kadiri tarikatının başıydı.¹ Şeyh Mahmud gücünü büyük ölçüde, dedesi Şeyh Kek Ahmed ve babası Şeyh Sait ile üne kavuşan Berzenci Ailesi’nin itibarından alıyordu. Berzenci ailesinin etkinlik alanı ise Süleymaniye ile sınırlı olduğu belirtilmektedir.²

Şeyh Berzenci, Osmanlı devleti ve İngiltere ile ilişkilerinde reelpolitiğe uygun hareket etmiştir. En büyük hassasiyeti, yerel hâkimiyetini ya da otoritesini korumak, yani özerkliğini muhafaza etmek olmuştur. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı’nda silahlı birlikleriyle Osmanlı devleti safında İngilizlere karşı savaşmıştır. Osmanlı devletinin geri çekilmek zorunda kalacağına ve İngiltere’nin bölgeyi ele geçireceğine kanaat getirdiğinde ise, konumunu garantileyecek pazarlıklara girişmiştir. İngilizlerle ilişkilerinin istenen sonucu vermediği zamanlarda ise Türklerle ilişkiye girmeye çalışacaktır.

Şeyh Mahmud İngilizlerle ilk kez, 7 Nisan 1918’de Kerkük’ün işgal edilmesinden hemen sonra ilişki kurmuştur. Kerkük’teki İngiliz komutanına yazdığı mektupla İngilizlerin hâkimiyeti altında bir Kürt yönetimi kurulmasını ve özerk yönetimin başkanlığını kendisinin atanmasını istemiştir. Ancak, bölgenin en büyük aşiretlerinden Hemevendlerin de İngilizlerle ilişki kurmaya çalıştığı sırada dengeler aniden değişmiş, İngilizler Kerkük’ten çekilmiş, Türk yetkililer Mahmud’un temaslarını öğrenmiştir. Süleymaniye’deki Türk askeri birliğinin komutanı Mahmud’u tutuklamış, Irak cephesinden sorumlu komutanı da idama mahkûm etmiştir. Ancak infaz gerçekleştirilmemiş ve bir süre sonra Irak’taki 6. Ordu Başkomutanlığı’na getirilen Ali İhsan Paşa daha farklı bir siyaset gütmüştür. Ali İhsan Paşa, Berzenci’yi kazanmaya çalışmış ve İngilizlere karşı kendisinden faydalanmak için savaş gücü kapasitesini artırmıştır.³

Mondros Ateşkesi’nin yapılması ve Ali İhsan Paşa’nın Osmanlı kuvvetlerini bölgeden çekmek zorunda kalması üzerine, Paşa Süleymaniye’nin yönetimini Şeyh Mahmud’a bırakmıştır.⁴ Berzenci ise, Osmanlı devletinin çekilmesinden sonra bölgeye girmesi

kesinleşen İngilizlerle yeniden pazarlıklara girişmiştir. Binbaşı Noel Süleymaniye'ye gelmiş ve kendisiyle görüşmüştür. Noel, bölgede ilk tetkikleri yapan ve İngiliz siyasetine yön verme etkisine sahip bir istihbarat subayıydı. Bu nedenle Kürtlere özerklik verilmesi önerisi, (1920'ye kadar görevde kalacak) Bağdat'taki Yüksek Komiser Arnold Wilson tarafından kabul edilmiştir.⁵

Neticede, 1 Aralık 1918'de Süleymaniye'yi ziyaret eden Yüksek Komiser Wilson, Mahmud'a verdiği bir mektupla İngiliz devleti adına onu bölgenin valisi olarak yetkilendirmiştir. Şeyh Mahmud kendini tüm Kürtlerin temsilcisi olarak göstermek için 40 aşiret reisinin imzası olan bir mektup vermiştir.⁶ Merkezi Süleymaniye ve resmi dili Kürtçe olan bu yönetim, kendi askeri birliği, bütçesi ve gelir kaynaklarıyla ayakları üzerinde durabilen bir birime dönüştürülmeye çalışılmıştır.⁷ Ancak Şeyh Mahmud'un hâkimiyetini daha geniş bir bölgeye yayma arzusunun Yüksek Komiser Wilson'un görüşleriyle çatışması ise ilişkilerde aniden büyüyen bir çatlak yaratmıştır. Başından beri Kürtlerin özerkliğine karşı olan geleneksel emperyalizmin temsilcisi Yüksek Komiser Wilson, Kürtlerin de Araplar gibi bölünmesi ve kendilerini yönetmede başarısız olmaları halinde ne yapmaları gerektiğini İngiltere'nin tayin edeceği düşüncesindeydi. 1 Aralık 1918'de Mahmud'u yetkilendirmeye geldiğinde gövde gösterisi ve İngiltere destekli "birleşik-bağımsız Kürdistan" sözü verilmesi ısrarıyla karşılaşan Wilson, yetkinin kaynağının İngiltere olduğunu anlatmakta güçlük çekince Berzenci yönetimine karşı daha mesafeli bir politika içinde yer almıştır. Buna karşın Şeyh Mahmud hiçbir zaman bulunduğu noktayı İngilizlere borçlu olduğunu düşünmemiştir.⁸

Şeyh Mahmud'un bağımsızlık yönündeki girişimleri İngilizlerin tepkisine yol açmış ve 1919'da Kerkük ve Kifri ilçeleri Süleymaniye'deki özerk yönetimin yetki sahasından çıkarılmış; ardından Revanduz ile Köysancak da Erbil'e bağlanmıştır. Böylece Süleymaniye'deki özerk yönetimin etki alanı bu şehir ve yakın çevresinden ibaret kalmıştır.⁹ Bu gelişmeler üzerine Şeyh Mahmud doğrudan çatışmaya girerek İngilizlere isteklerini kabul ettirme politikasına yönelmiştir. Ancak çatışmalar İngiltere'nin üstünlüğüyle sonuçlanmış ve Şeyh Mahmud yakalanarak Hindistan'a sürgüne gönderilmiştir.¹⁰

1920 yılına gelindiğinde Anadolu'da gelişen kurtuluş savaşı İngiltere'nin Kürt politikasını modifiye etmesine yol açmıştır. Osmanlı sonrası döneme ilişkin olarak Şubat 1920 Londra Konferansı, Nisan 1920 San Remo Konferansı ve nihayet Ağustos 1920 Sevr Anlaşması, hem İngiltere'nin Kürt politikasını büyük ölçüde netleştirmiş hem de

Anadolu'nun nasıl paylaşılacağına karar verilmiştir. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nda Musul'daki Kürtlerin geleceğini tayin edecek çok önemli hükümler içermiştir. Anlaşma'nın 62, 63 ve 64. maddelerinde bazı koşulların yerine gelmesi halinde 1 yıl zarfında bağımsızlığına kavuşacak özerk bir Kürdistan kurulması öngörülmüştür. Özellikle 64. Madde doğrudan Musul'la ilişkiliydi.¹¹

Madde 64: İşbu anlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra, 62. maddede belirtilen bölgedeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurmaları halinde ve Konsey bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı salık verirse, Türkiye, bu tavsiyeye uymayı ve bu bölgeler üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeyi şimdiden yükümlenir. Bu vazgeçmenin ayrıntıları başlıca Müttefik devletlerle Türkiye arasında yapılacak özel bir sözleşmeye konu olacaktır. Bu vazgeçme gerçekleşirse ve gerçekleşeceği zaman Kürdistan'ın şimdiye dek Musul Vilayeti'nde kalmış kesiminde oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt devletine kendi istekleriyle katılmalarına, başlıca Müttefik devletlerce hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır.

Konferanslar ve anlaşmalar sürecinden sonra İngiltere'nin Kürt politikası ve Bağdat'ta kurulacak sistemin esasları, Mart 1921'de Kahire'de Winston Churchill'in başkanlığında yapılan toplantıda kesin çizgilere kavuşturulmuştur. Toplantıda, üç eski Osmanlı vilayetinin tek bir devlet -Irak'ın- çatısı altında birleştirilmesine, Fransızların Suriye'den kovduğu Faysal'ın kral yapılmasına ve ertesi yıl İngiltere-Irak arasında 25 yıl geçerliliği olan işbirliği anlaşması imzalanmasına karar verilmiştir. Kararlar hemen uygulanmış ve Faysal, 23 Ağustos 1921'de Bağdat'ta tahta çıkarılmıştır.¹² Krallık için yapılan göstermelik referandumda, Süleymaniye halkı oylamaya katılmayı reddetmiş; yüzde 4 civarındaki "hayır" oylarının büyük bölümü de Osmanlı yöneticisi isteyen Türkler ve Kürt yönetici isteyen Kürtlerin birarada yaşadığı Kerkük'ten çıkmıştır. Faysal'ın taç giyme törenine Süleymaniye'den ve Kerkük'ten katılan olmamıştır.¹³

Diğer yandan Türkiye ise İngiltere'nin Musul üzerindeki hak iddiasından ciddi rahatsızlık duymaktaydı. TBMM Hükümeti 1921-22 döneminde Musul'un kuzeyine bazı birlikler göndererek askeri operasyonlara başlamıştır. Aynı dönemde İngilizler tarafından sürgüne gönderilen Şeyh Mahmud Hindistan'daydı ve özellikle Süleymaniye çevresinde karışıklıklar ve ayaklanmalar artarak sürmekteydi.

Mustafa Kemal, Musul'daki Kürtlerin durumunu dikkatle izlemiştir. Henüz Milli Mücadele'nin örgütlenme çabalarının sürdüğü bir dönemde, Erzurum Kongresi'nin kararlarını Berzenci'ye iletmış ve işbirliği içinde hareket edilmesini gündeme getirmiştir.¹⁴ 1 Şubat 1922'de Başkomutan Mustafa Kemal'in verdiği talimatla, Mısır Çerkezlerinden Özdemir Bey komutasında bir grup asker Revanduz'a gönderilmiştir. Talimatta, bu birliğin Türkiye ile hiçbir ilgisi olmadığı ve tamamen mahalli bir örgütlenme olduğu görüntüsü verilmesi istenmiştir.¹⁵ Özdemir Paşa ve müfrezesi 24 Haziran 1922'de bölgeye geldiğinde Surçi (Sürücü), Barzan, Zabar, Nadost ve Pistar gibi aşiretler Türklere destek veriyordu. Aşiretlerle başarılı ilişkiler kuran Özdemir Paşa kısa sürede Kürdistan sorunu ve Kürt hükümeti işinin İngiliz oyunu olduğuna, İngilizlerin İslam birliğini parçalamaya, Müslümanlar arasında ikilik yaratmaya çalıştığına pek çok kimseyi ikna edebilmiştir. Çalışmalar sonucunda İngiliz karşıtı olanlar ve Türkleri seven Kürtler harekâtın merkezi Revanduz'da toplanmış, kısa süre içinde İngilizlere karşı küçük ayaklanmalar tertiplenmiştir. Özdemir Bey'in müfrezesi aşiret birlikleriyle takviye edilmişti. Ancak halen İngiliz kuvvetleriyle mukayese edilemeyecek kadar az ve donanımsızdı. Bu nedenle de harekât son derece dikkatli yürütülmüştür.¹⁶

Kürt bölgesinde siyasi ve askeri hâkimiyetleri iyice azalan İngilizler, Türklerle Kürtlerin Süleymaniye'ye ortak harekât düzenlemesinden korktukları için bu şehirdeki askeri birliklerini geri çekmişlerdir. Meydana gelen yönetim boşluğu üzerine, Süleymaniyeli ileri gelenler bir kent meclisi kurmuşlar, meclisin başına Şeyh Mahmud'un kardeşi Şeyh Kadir getirilmiştir. Ancak Meclis Revanduz'daki komutanlığın baskısını üzerinde hissetmiştir.¹⁷ Dönemin tanıklarından Refik Hilmi'ye göre Türklerin bölgedeki etkisi öylesine artmıştır ki, dengeler artık İngiltere aleyhine dönmüştür. Revanduz'u üs tutan Türkler ve Kürtler burada kendi Milli Meclislerini kurmuştur. Meclisin başına Surçi (Sürücü) Aşireti Reisi Şeyh Rakip getirilmiş, emrine verilen askeri güçle İngiliz kuvvetleriyle yapılan savaşlarda önemli başarılar sağlamıştır. Etki alanları Zibar, Akra, Ronya ve Derbend'e kadar yayılmıştır. Kürt aşiretlerinin çoğu Türklerle işbirliği yapmaya başlamış, hatta Süleymaniye'de Türk sempatzanları çoğunluğa ulaşmıştır. Amediye halkı ve Şeyh Ahmet Barzani de Revanduz Kürtlerinin safına geçmiştir.¹⁸

Köşeye sıkışan İngilizler, 1919'da sürgüne gönderdikleri Şeyh Mahmud Berzenci'yi, Kerkük ve Erbil'e karışmaması şartıyla 30 Eylül 1922'de Süleymaniye'ye geri göndermişlerdir. Mahmud bir ay içinde teşkilatlı bir hükümet kurmuş ve ikinci ayın sonunda

yani Kasım 1922’de kendisini “Kürdistan Kralı” ilan etmiştir.¹⁹ Mahmud’un dönüşüyle birlikte İngilizlerin korktukları başlarına gelecektir. Türklerle pazarlıklara girişen Mahmud İngilizlere karşı her an harekete geçmeye hazır olduğunu bildirecek, önkoşul olarak ise İngiliz işgalinden kurtulmayı müteakip Türk hükümetinin kendilerine muhtariyet tanımasını isteyecektir. 29 Aralık 1923’te aralarında aşiret liderlerinin de katıldığı yemin töreninde, Kur’an’ı Kerim’e el basılarak, “...Âlemi İslamiyete bağlı kalmak şartıyla Türk hükümetinin vereceği meşru bir imtiyazı ve idare-i muhtariyeti, İngilizlerin Kürt kavmine vermek istedikleri gayrı meşru bir istiklale tercih ettikleri ve bu ihsana karşı her türlü emir ve mücadeleye hazır ve kendilerinden başka hiçbir nüfuza merbut kalmayacakları...” yeminini etmişlerdir.²⁰ Artık İngilizler için Berzenci’nin kesin olarak bertaraf edilmesi gerekiyordu. Çünkü Kürt bölgelerindeki karışıklığın yanı sıra, Berzenci’nin güneydeki Şiilerle ülkede genel bir ayaklanma için temas kurduğu ve Özdemir Bey’le beraber Kerkük’e ortak saldırı planı yaptığı bilgisini almışlardı.²¹ Öte yandan Ankara Hükümeti ise ne Özdemir Bey’e askeri destek vermeye ne de Özdemir Bey’in Mahmud’u Türkiye’nin yanına çeken özerklik pazarlığına sıcak bakmıştır. Ankara’da umutlar Ocak 1923’te başlayacak Lozan görüşmelerindeki diplomasi trafiğine bağlanmıştır.

Türk ordusunun Musul’a girmekten vazgeçmesinden sonra, beklediği yardımcı kuvvetlerin gelmemesi Özdemir Bey’in bölgedeki otoritesini sarsmış, yörenin en büyük aşiretlerinden olan Barzan ve Balık aşiretleri İngilizlerle anlaşmaya başlamış ve kuvvet dengesi Türkler aleyhine dönmüştür.²² Bunun üzerine İngilizler meşhur hava kuvvetleriyle şiddetli bir saldırıya geçerek Mart 1923’te Berzenci’yi Süleymaniye’den ayrılmak, Türk birliklerini de Revanduz’dan geri çekilmek zorunda bırakmıştır.²³ Cephane sıkıntısına düşen ve kuvvetleri azalan Özdemir Bey, İran’a sığınmıştır. Böylelikle Türkiye’nin Kürt bölgesindeki askeri varlığı son bulmuş olmaktadır.

Askeri olarak Musul vilayetinin bir bütün olarak İngilizlerin etkisi altına girmesi Lozan görüşmelerini de doğrudan etkilemiştir. Lozan’da Türkiye Musul üzerindeki hak iddialarını gündeme getirmesine rağmen İngilizler bu konuda taviz vermek istememiştir. Bu durum doğal olarak her iki tarafın da Kürt hareketi üzerindeki etkisini artırmasına yol açmıştır.

Musul Sorunu Bağlamında Irak Kürt Hareketi: Türkiye'nin ve İngiltere'nin Kürt Politikası

Lozan'daki görüşmelerinde sırasında TBMM'de Musul'un İngilizlere bırakılacağı yönünde bir hava sezilmesi üzerine bazı Kürt milletvekilleri kuzey-güney ayrılığına tepki göstermişlerdir. TBMM'deki gizli oturumda Hükümet'e karşı eleştiri dozunun yükselmesi üzerine, Mustafa Kemal, Misak'ı Milli'nin belli bir sınırı olmadığını anlatan bir konuşma yapmıştır.²⁴ Lozan görüşmelerinin kesildiği ve iki ay ara verildiği dönemde çok önemli bir gelişme yaşanmıştır: Hilafetin kaldırılması. 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması Ankara'nın Anadolu Kürtleri'yle olduğu kadar Musul vilayetindeki Kürtlerle ilişkilerinde de bir milat olmuştur. Ömer Kürkçüoğlu Hilafet'in kaldırılmasını, Musul'u alarak Araplara komşu olacak Türkiye'nin İslam etkenini hilafet üzerinden tehlikeli biçimde kullanmasından korkan İngilizlere güvence vermesi şeklinde açıklamaktadır. Kürkçüoğlu'na göre, hilafetin kaldırılması Şeyh Sait İsyanı'nda belirleyici rol oynadığı gibi Kürt unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul üzerindeki Türk iddiasını da haliyle zayıflamıştır. Çünkü milliyetçi düşünceye yabancı olan Musul Kürtlerinin Türkiye'yi Irak'a tercih ettikleri söylenebiliyorsa bunun başlıca nedeni, Halife'ye yani İslam'a olan bağlılıklarıydı.²⁵ Nitekim o dönem Musul'da görevli olan İngiliz siyasi subayı Edmonds durumu şöyle anlatmıştır:²⁶

...Mart ayının ortalarında bu olayı ilk duyduğumuzda büyük şaşkınlığa düştük ve kulaklarımıza inanamadık. Bugüne kadar Kürdistan'ı patlamaya hazır bir volkan şeklinde tutan propagandalar esas itibarıyla Kürtlerin, bu en büyük dini otoritelerine karşı beslediği boş inançtan kaynaklanan derin saygılarına dayanıyordu. Bu nedenle Türklerin üzerine bastıkları zemini bu şekilde ayaklarının altından kaydirmaları bize gerçek olmayacak kadar güzel bir gelişme olarak görünüyordu..."

İngilizler, Türk tarafının ısrarlarına rağmen sınırın MC tarafından çizilmesi istemişlerdir. MC kararı çerçevesinde 19 Mayıs 1924'te, Haliç Konferansı olarak bilinen görüşmeler başlamıştır. Türk tarafı bu görüşmelerde Türkler ve Kürtlerin siyasal geleceklerini birleştirmiş iki kardeş halk olduğunu ve tam bir eşitlik içinde bir cumhuriyet kurduklarını, Musul vilayetinin de bunun bir parçası olduğunu bildirmiştir. İngiltere'nin bu yaklaşıma karşı olması sonucu Haliç Konferansı 5 Haziran'da çözüme ulaşmadan dağılmıştır.²⁷

Türkiye'nin üyesi olmadığı MC, 20 Eylül 1924'te görüşmelere başlamıştır. İngilizler burada da Türk tarafının plebisit önerisine karşı çıkmış ve bölgeye gönderilmek üzere bir

komisyon oluşturulmasını istemiştir. Musul'da incelemelerini tamamlayan Komisyon ise 16 Temmuz 1925'de MC'ye sunduğu detaylı raporunda özetle şu önerilerde bulunmuştur:²⁸

- Çoğunluğu oluşturan 500 bin kadar Kürt'ün ne Türk ne de Arap olduğu,
- Ekonomik açıdan Musul'un Irak'a bağlı kalması ve bölgenin yararı için Irak-Türkiye arasında ekonomi anlaşması yapılması gerektiği,
- Hakkari'yi Musul'dan ayıran eski vilayet sınırı şeklinde çizilen Brüksel Hattı'nın coğrafi sınır olarak belirlenmesi,
- Irak'taki manda yönetimi en geç 1928'de sona ereceği için, bu yönetimin 25 yıl uzatılması ve Musul vilayetindeki Kürtlere yönetsel ve kültürel haklar verilmesi kaydıyla, Musul vilayetinin Irak'a bırakılmasının en iyi çözüm yolu olduğu; bu iki hususa uyulmadığı takdirde ise Musul vilayetinin Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı,
- Musul'un taksimine karar verilmesi halinde ise, Küçük Zap çizgisinin sınır olabileceği.

İngilizler Komisyon'un 2 şartını kabul ettiklerini ve zaten Kürtlerin haklarıyla ilgili şarta hâlihazırda uyduklarını belirtmiştir. Türk tarafı ise, İngilizlerin Türkiye'ye karşı art niyetli hareketine vurgu yapmıştır. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Kürtlerle Türkler arasında ayırım gözetilmesini eleştirerek şöyle demiştir: “Korumak gerekçesiyle bir unsuru ayırmak için izlenen amacı bir türlü anlayamıyorum. Bu amaç, Kürtlerin ufak bir bölümünü elde bulundurarak, bunları Kürt çoğunluğa sahip ülke (Türkiye) aleyhinde kullanmak mıdır?”²⁹

Türkiye'nin Komisyon raporuna karşı çıkması üzerine MC Meclisi 19 Eylül'de Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na gitmiş ve buradan MC Meclisi'nin aldığı kararın bağlayıcı olduğu kararını çıkartmıştır. Bunun üzerine Meclis 16 Aralık 1925'te Komisyon'un raporunu benimseyerek, Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl uzatılması için İngiltere'yle Irak arasında yeni bir ittifak anlaşması yapılmasını istemiştir. Kararda; “Altı ay içinde bu şartın yerine getirildiği, Meclis'in bilgisine sunulduğu takdirde, Meclis bu kararının kesinleştiğini ilan edecek ve sınır çizgisinin belirlenmesi için gerekli tedbirleri gösterecektir. İngiltere Hükümeti, mandater devlet olarak Kürt halkı için Soruşturma Komisyonu'nca görülen mahalli yönetime ilişkin güvenceleri aldığını gösteren yönetsel tedbirleri Meclis'e sunmağa çağrılır” denilmiştir. İngiltere, MC Meclisi'nin kararı uyarınca 18 Ocak 1926'da yeni bir

antlaşma yapmış ve bunu bildirmiştir. Bunun üzerine MC Meclisi 11 Mart 1926'da, 16 Aralık 1925 tarihli kararının kesin olduğunu ilan etmiştir.³⁰

Türkiye, Musul'u Irak'a bırakan karara başlangıçta büyük tepkiler gösterdiği halde,³¹ daha sonra tutumunu yumuşatmış ve 5 Haziran 1926'da İngiltere'yle bir anlaşmaya imza atmıştır. Böylelikle Türkiye Musul üzerindeki haklarından vazgeçerken, Kürtler de yeni Irak devletinde varlığını sürdürmek için yeni bir mücadele dönemi başlatmak zorunda kalacaklardır. Türkiye tarafındaki desteğin kesilmesi ise Kürtlerin İngilizler karşısında zayıflamasına yol açmıştır.

Bölgesel Muhtariyetten Mahalli Özerkliğe: İngiltere'nin Kürt Hareketine Etkin Olması

Türkiye ile İngiltere arasında görüşmelerin sürdüğü yıllarda Şeyh Mahmud'a bağlı güçler kesintili bir şekilde İngilizlerle mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Şeyh Mahmut, Türkiye'nin devreden çıkmasından sonra dış destek arayışı için 20 Ocak 1923'te SSCB'ye yönelmiştir. "Doğunun kurtarıcısı SSCB'nin Kürtlere yardım elini uzatması"nı isteyen Mahmud, Kürt halkının kendi kaderini SSCB'ninkiyle birleştirmeye hazır olduğunu ve Rus halkını doğal müttefik olarak gördüklerini bildirmiştir. Ancak ayaklanmanın sınırlı bir çevreyle sınırlı kalması, bölgesel isyana dönüşmemesi, mıntikalar arasındaki fiziki kopukluk, isyancıların silah gücündeki zayıflık ve dış yardım olmaması gibi nedenlerle Berzenci başarılı olamayacaktır.³²

Kürt muhalefетinin askeri yöntemler kullanılarak kontrol altına alındığı bir dönemde İngiltere MC'nin Musul kararının önkoşullarından biri olan Kürtçenin kullanımı gibi yükümlölükleri yerine getirmemiştir. 1926'da MC'yi etkilemek için çıkarılan ve Kürtlerin kendi dillerinde ilköğretim görmelerine ve yayın yapmalarına izin veren Yerel Diller Yasası tam manasıyla uygulanmamıştır. Hatta 1926-27'de Kürt kültür derneklerinin sayısı ve siyasi faaliyetlerinin artması üzerine bunların kapatılması yoluna gidilmiştir.³³ Yine, Mayıs 1926'da Kerkük'teki Kürt vekillerin Kürt dilinin kullanılması önerisi kabul edilmemiştir.³⁴ 1929 başında Irak parlamentosunda 4 Kürt milletvekili tarafından sunulan ve Dohuk'un kuzeyinde yönetim merkezi olan bir liva kurulmasını, Irak Hükümeti'nin gelirlerinin yüzde 20'sinin Kürt bölgesinin gelişmesine ayrılmasını, Kürtçenin zorunlu eğitim dili haline getirilmesini, Kürt bölgesinden Irak hükümet birliklerini çıkartılmasını, Irak hükümetine iki Kürt temsilci atanmasını içeren paket de ret edilmiştir.³⁵

İngiltere'nin 1929'da 3 yıl sonrası için Irak'ın MC üyeliğini yani mandanın sona erip bağımsızlığını almasını destekleyeceği vaadiyle Iraklı yöneticileri ikna etmesi sayesinde 1930'da Irak ile İngiltere arasında imzalanan ittifak anlaşmasında, Kürtlere ilişkin hükümlerin yer almaması Kürtlerin tepkisini çekmiştir. MC'ye dilekçeler gönderilerek durum protesto edilmiştir.³⁶ Süleymaniye'de gösteriler düzenlenmiştir. Celal Talabani'ye göre öğrencilerin, işçilerin, ücretlilerin ve ticaret erbabının katıldığı Eylül 1930'daki bu gösteriler, Kürt hareketinin siyasi üssünün kırsaldan şehirlere kaydığının işaretiydi. Tepkiler üzerine Irak Hükümeti 1930'da, Kürtçe'nin bölgede resmi dil olmasına ilişkin yasa çıkarıldığını ilan etmişse de uygulamada herhangi bir şey yapılmamıştır.³⁷ Süleymaniye'de artan gerilim ise Şeyh Mahmud Berzenci'nin bir kez daha isyan etmesine fırsat vermiştir. Fakat, "Bağımsız Güney Kürdistan Hükümeti'nin" tanınmasını isteyen Mahmud bu sefer ağır bir yenilgiye uğramış ve göz hapsinde tutulacağı Bağdat'a götürülmüştür.³⁸

Irak'ın Mayıs 1932'de MC'ne bazı güvenceler vermesi üzerine, 3 Ekim 1932'de de MC'ye tam bağımsız üye olarak kabul edilmiştir.³⁹ Irak Hükümeti'nin dil, din, ırk, milliyet vs. ayrımı yapılmayacağı türünden güvenceler verdiği deklarasyonda Kürtlerle ilgili 4. ve 9. maddelerde şu hususlar yer almıştır: ⁴⁰

"Hiçbir Irak vatandaşının herhangi bir dilin zorunlu olarak kullanılmasına mecbur edilmemesi; Arapça resmi dil olsa dahi Kürtçe ve Türkçe'nin kullanımını öngören 9. madde uyarınca anadili resmi dil ile aynı olmayanlar için mahkemelerde sözlü ve yazılı olarak kendi dilini kullanmasına izin veren imkanların oluşturulması; Irak yönetiminin Musul, Erbil, Kerkük, Süleymaniye'de ve Kürtlerin ezici çoğunlukta oldukları bölgelerde Arapça ile birlikte Kürtçeyi de resmi dil olarak kabul etmesi; bununla birlikte, önemli bir Türkmen nüfusu bulunan Kerkük ve Kifri de ise resmi dilin yanında Kürtçe ya da Türkçe'nin de kullanılması; tüm bu bölgelerin memurlarının Kürtçe ya da Türkçe bilenlerden seçilmeleri".

Bağdat Hükümeti'nin deklarasyonunda geçen hususlar, kısa bir süre sonra Kürt hareketinin asgari taleplerinin çıtası olarak kabul görecektir; merkezi yönetim ilk zamanlarda hayata geçirmek istemediği bu şartları Kürtlerin pazarlık gücü arttıkça bizzat kendisi masaya getirecek, ama bu sefer de Kürt hareketi "ulusal hak" çıtasını yükseltmiş olacaktır.

IRAK DEVLETİ VE KÜRT MUHALEFETİNİN DIŞ DESTEK ARAYIŞLARI: 1932-1945 ARASI DÖNEMİ

Irak, 1932 yılında bağımsızlığına kavuşurken ve MC'ye kabul edilirken Kürt bölgesinde güvenlik alanında ciddi bir sorun bulunmamaktaydı ve Bağdat hem İngiltere hem de bölgesel işbirliği ile sorunları çözme konusunda adımlar atmaktaydı. Ayrıca 1933-1938 arası dönemde Kürt hareketinin İran ve Türkiye'de etkili olması bu ülkeleri birbirine yakınlaştırmıştır. Bu kapsamda 25 Haziran 1938'de Sadabat Paketi Anlaşmasının onay işlemleri tamamlanmış ve Türkiye-İran-Irak üçlüsü Kürt aşiretlerinin kontrolü konusunda uzlaşmaya varmıştır. Sadabat Paketi'nin 7. maddesi şu şekildedir:⁴¹

...Bağıtlı taraflardan her biri, kendi sınırları içinde diğer bağıtlı tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliği sarsmak veya politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir...

Bağdat'ın bölgesel işbirliğine yönelmesine karşın Kürt muhalefeti de kendi içinde gizli örgütlenmelerle Bağdat karşısında askeri bir direnç oluşturma politikasına yönelmiştir. Bu dönemde Irak Genelkurmay Başkanı olan Kürt kökenli General Bekir Sıtkı'nın, kısa iktidarı süresince Kürtleri ve Türkmenleri ordu içinde üst kademelere terfi ettirmesi önemli olmuştur. Ordu içinde sayıları artan ve yüksek rütbelere alan Kürt subayları, daha sonra görüleceği üzere, gizli Kürt örgütü Hevi başta olmak üzere Kürt hareketi içinde çok etkin roller üstlenecektir. Molla Mustafa Barzani'nin uzun süre için en önemli kurmayları bu subaylar olacaktır. Söz konusu yer altı örgütlenmelerinden, Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif'in Komala Brayeti (Kardeşlik Cemiyeti) ile koyu milliyetçi Darker örgütünün bir avuç üyesi vardı.⁴² Ancak Hevi örgütünün durumu daha farklıydı. Hevi 1930'ların sonunda, Şeyh Mahmut Berzenci'nin kısa bir süreliğine danışmanlığını yapan Prof. Refik Hilmi tarafından kurulmuştu.⁴³ Diğer örgütlere göre çok daha geniş bir ağ inşa etmişti. Farklı meslek gruplarından üyeleri vardı. Subaylar, öğretmenler, öğrenciler, petrol ve demiryolu işçileri gibi meslek grupları ile bazı şeyh ve aşiret lideri üyeleri vardı. 1941'de Alman yanlısı Reşit Ali darbesinden ve Refik Hilmi'nin Darker Partisi'ne katılmasından sonra bazı örgütlerin sorumluları kendi örgütlerini feshederek bir konferans toplayacak ve Hevi bünyesinde birleşecektir.⁴⁴

Kürt muhalefetin içinde kurulan gizli örgütlerin İngiltere'ye yakınlaşma çalışması da yürütmesi dikkat çekicidir. Dönemin Irak İçişleri Bakanlığı Danışmanlığı görevini yürüten Edmonds'a göre milliyetçi Kürtler İngilizlerin kalıcı varlığı konusunda ikiye bölünmüştü. Şeyh Mahmud ve diğer aşiret liderleri İngiltere'nin çok yakında ya da daha sonra Kürtlerin meşru haklarını teslim etmek için bir şeyler yapacağını düşünmekteydi. İkinci grup ise Kürtlerin durumunun İngilizlerin imparatorluk politikalarıyla açık biçimde çeliştiğini ve İngilizlerin Kürtleri Araplara tercih etmesinin mümkün olmadığını düşünüyordu. Fakat entelektüellerin ve subayların oluşturduğu bu grubun büyük bölümü Almanlarla ya da Ruslarla muhatap olmaksızın İngilizleri tercih ediyordu.⁴⁵ Ancak 1940'lara doğru Almanya'nın da genelde Orta Doğu özelde de Irak siyasetine egemen olma mücadelesine girmesi Kürtlere yeni ittifaklar kurmalarının kapısını aralayacaktır.

Irak Üzerindeki İngiliz-Alman Rekabeti ve Kürt Hareketine Etkisi

Kürt meselesi, Bekir Sıtkı'nın 10 aylık iktidarı sonunda, Türkiye'deki askeri tatbikata katılmak üzere yola çıktığı sırada bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra, bu sefer İngiliz-Alman rekabeti temelinde ısınmıştır. Almanya'nın Irak'a nüfuz çabaları ilk olarak Kuveyt sorununda gündeme gelmiştir. 1938'de Kral Gazi, Kuveyt'in Irak'la birleşmesi için faaliyetlerini hızlandırması İngiltere'nin tepkisine yol açmış ve İngilizler bunun Almanların planı olduğundan şüphelenmiştir. Aralık 1938'de Kral Gazi'ye bağlı basın organlarının Kuveyt için "Südet bölgesi" tabirini kullanması İngilizlerin şüphelerini haklı kılmıştır. Zaten kısa bir süre sonra Kuveyt Emiri devrilmeye çalışılmış ve Kral Gazi sınıra yığdığı Irak birliklerine Kuveyt tarafına geçme emri vermiştir. Fakat İngiliz birlikleri ve Emir'e destek veren Suudi birlikleri Irak birliklerinin hareketini genişlemeden engellemiş ve bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁶ Kral Gazi'nin ölümünden sonra Bağdat'ta kontrolü ele geçiren ve "Kare As" diye tabir edilen dört Iraklı albayın, 1943'e kadar Avrupa'da zafer kazanmaya devam eden Almanlara sempati duymaya başlaması ve Almanlara yakın olan Kudüs Müftüsü Hacı Emin El Hüseyin'in etkisine girmesiyle, İngilizler bir kez daha Alman nüfuzuna karşı koymak zorunda kalmıştır. İngilizler kendilerine yakın olan Prens Abdullah'ın, Almanlara yakın bir isim olan Başbakan Reşit Ali Geylani'yi görevden almasını sağlayınca, "Kare As" bir darbe daha yapmış ve Nisan 1941'de Geylani'yi göreve geri getirmiştir. Hitler yönetimi bu sırada bölgeye savaş gemilerini sevk emrini vermiş, Alman uçakları Suriye'ye kadar ulaşmış ve İngiliz uçaklarıyla "it dalaşı"na girmeye başlamıştır.⁴⁷ İngilizler ise Basra'ya birlikler indirmiş, Ürdün üzerinden yığınak yapmış ve Irak'ı bombardımana başlamıştır.⁴⁸

İşte bu dönemde, Alman yanlısı yönetimi devirme çabaları açısından Kürtler İngilizler için umut kaynağı olmuştur. Zaten Irak entelijensiyasının Alman etkisinde olmasından tedirgin olan ve Araplara karşı güveni sarsılan İngilizler, Irak'ta bulundurdıkları askeri birlikleri sorunsuz kullanabilmek için Habbaniye ve Basra'daki hava üsleri gibi yerlerde Arapları işten çıkarıp yerlerine Kürtleri almış ve onları silahlandırmıştı.⁴⁹ Ayrıca, Geylani'nin kuzeydeki Kürt bölgesine çekilmeyi planladığı sırada Bağdat'ın çevresindeki Kürt subayların, Kürt askerlerin çoğunlukta olduğu 4. ve 6. tugaylarla Kerkük'e çekilerek Geylani'yi orada karşılaması planlanmıştır.⁵⁰

Bu arada Süleymaniyeli önde gelenler aşiret liderleriyle birlikte Nazi yanlısı milliyetçi Geylani yönetimine karşı 15-20 Mayıs 1941 tarihlerinde bir hareket tarzı belirlemeye çalışmış; bir grup acilen harekete geçmek isterken, özellikle içinde ağaların bulunduğu grup Mihver güçlerin Musul, Kerkük ve Suriye'ye her an çıkarma yapmasından korktukları için kararı ertelemek istemiştir. Tam bu sırada, 16 Mayıs'ta Şeyh Mahmud Berzenci Bağdat'ta gözaltında tutulduğu yerden "kaçmış" ve Süleymaniye'ye gelmiştir. Şeyh Mahmud'un adamlarını toplayıp Süleymaniye'de hükümete karşı ayaklanmaya hazırlandığı sırada Geylani Hükümeti dağılmaya yüz tutmuştu. İngilizlerin Bağdat'ta kontrolü ele geçirmesi üzerine ayaklanmadan vazgeçen Mahmud, İngilizlerin kurduğu yeni hükümetle Kürt bölgelerinin özyönetimi ve gönüllülerden müteşekkil Kürt garnizonları oluşturulması gibi taleplerle pazarlıklara başlamıştır. Mahmud, talepleri kabul görmese de İngiltere Hükümeti'yle dostane ilişkilere duyduğu sadakatini bildirmiş ve köyünde sessizce oturmasına izin verilmiştir.⁵¹

İngilizlerin Alman tehlikesi karşısında Kürtlere bakışını anlatan en iyi göstergelerden biri, Geylani Hükümeti sırasında Süleymaniye'de abisi Şeyh Ahmet Barzani ile göz hapsinde olan Molla Mustafa Barzani'yi isyana teşvik etmesidir. Molla Mustafa Barzani aldığı teklifi şöyle anlatmaktadır:⁵²

...Reşit Ali Geylani, İngiliz karşıtı hareketi başlatınca bir İngiliz subayı benimle görüşmek üzere Süleymaniye'ye geldi. Bana Britanya Hükümeti adına cömert bir öneriyle gelmişti. Benden Erbil'e gitmemi, oradaki Kürt subaylarla temas kurmamı, onları Reşit Ali Geylani hükümetine karşı kışkırtmamı, işbirliği yapmamı ve oradan Barzan'a gitmemi istiyordu. İngiliz hükümeti binlerce tüfek, mühimmat ve erzakı kara ve hava yoluyla Barzan'a nakletmeye hazır olduğunu, orada bağımsız bir Kürdistan devletinin ilan edilmesine yardımcı olacağını vurguladı. Ayrıca İngiliz devletinin ordudaki Kürt asker ve subayların Barzanilere

katılmasını teşvik edeceğini ve İngiliz Hükümetinin kurulacak Kürt devletini tanımaya hazır olduğunu, bu devlete destek verip koruyacağını belirtti...

Molla Mustafa Barzani teklifi düşünmek için zaman istemiş ve durumu abisi Şeyh Ahmet'e aktarmıştır. Ancak abisi, İngilizlerin işleri bittiği anda kendilerini yine yalnız bırakacakları uyarısını yapmış ve kardeşinin olumsuz yanıt vermesini sağlamıştır. Bu olaydan sonra Molla Mustafa'nın Barzan'a yerleşmesinden sonra Hevi örgütüyle yoğun görüşmeler içinde yer almıştır. Barzani Ekim 1943'te Irak sınır karakollarını ve hatta zaman zaman Türk karakollarını vurmaya başlayarak silah ve erzak depolamaya başladığında, Bağdat'ta Hevi mensubu subayların başını çektiği kadrolar onun ve Kürt hareketinin propagandasını yapıyor, otonomi talebiyle birlikte bir dizi istekte bulunuyordu. Böylece Barzani'nin dağlardaki silahlı hareketi, başkentteki silahsız/legal siyasetle desteklenmeye başlanmıştır. Ancak Geylani hükümetinin düşürülmesi ve Almanya'nın Irak üzerindeki etkisinin sonlandırılmasından sonra İngiltere bir kez daha Kürt muhalefeti karşısında merkezi hükümeti desteklemeye başlayacaktı.

Kürt muhalefetine İngiltere'nin baskısına rağmen Bağdat'la sorunlar yaşamaya devam etmesi ve Barzani'nin bağımsızlığa yakın özerklik talebini 1943-45 arası da dönemde bir kez daha gündeme getirmesi Londra'da kaygıyla karşılanmıştır. İngilizler Mart 1945'te, artık kendisini Kürtlerin lideri gibi görmeye başlayan Barzani'nin Bağdat'la anlaşması için son kozlarını oynamış, kendisini üstü kapalı biçimde tehdit etmiştir. İngiliz yetkililer "Barzan'da yapılacak tatbikat"ının bilgisini verirken Barzani'den manevralara tepki göstermemesini istemiştir. Barzani ise mesajı doğru yorumlayarak İngilizlere tepkisiz olmaya çalışacağı güvencesini vermiş ama tetikte kalmak zorunda olduğunu bildirmiştir.⁵³ İngilizler bu görüşmeden kısa süre sonra, Bağdat Hükümeti'ne baskı yaparak Barzaniler hakkında bir af çıkartılmasını sağlamıştır.⁵⁴ Fakat tatlıya bağlanacağı düşünülen anlaşmazlık daha karanlık bir yola girmiştir. Mayıs 1945'te SSCB Barzani'ye yardım elini uzatmıştır. Bu tarih Irak Kürt hareketi ve Barzani'nin kaderindeki dönüm noktalarından biridir. Barzani çıkış yolu kalmadığı düşünülen bir anda, bir dünya gücünün desteğini arkasında bulmuştur. İran'a gönderdiği temsilcilerinin Sovyet yetkililerle yaptığı görüşmelerden sonra, Sovyetler Birliği'nin Kürt direnişine her türlü desteği vermeye hazır olduğu güvencesini almıştır. Görüşmelerden birini Molla Mustafa bizzat İran tarafına geçerek Sovyet generali Siyamendov ile kendisi yapmıştır.⁵⁵

Nihayet Ağustos 1945'te İngiltere destekli Irak Hükümeti Barzan bölgesinin işgal edilmesine karar vermiştir. İngilizler ise ilk etapta Irak birliklerinin askeri durumunun iyi olmadığı gerekçesiyle Hükümeti kötü bir zamanlama ve planla yanlış bir iş yapmaktan alıkoymaya çalışmışsa da hareketin genişlemesi ve Sovyetlerin Kürtleri desteklemesi sonucu olaylara müdahil olmuştur. İngilizlerin hava desteği vermeye başlamasının ardından çatışmalar yaklaşık 5 bin kişi civarındaki Barzani güçlerinin ağır yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bazı kaynaklarda Irak kuvvetlerini İngiliz General Renton'un komuta ettiği bildirilmektedir⁵⁶ Sovyetlerin vaat ettiği yardım ise hiç gelmemiştir. Böylece Barzaniler tek çıkış kapısı olan İran'a yönelmişler ve İran'daki Sovyet işgal bölgesinde varlıklarını güvenceye almışlardır.

Irak Kürt Hareketinin SSCB ile İlk Teması: Barzaniler ve Mahabad Dönemi

SSCB'nin Irak Kürtlüğüyle ilişkileri tarihsel olarak Çarlık Rusya'sına dayanmakla birlikte ilk ciddi ilişki boyutu II. Dünya Savaşı sonrası İran'da Sovyet desteğiyle kurulan Mahabad Kürt Devleti yoluyla olmuştur. Böyle bir dönemde, Irak'ta Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetlerin desteğini arkasına alıp İngiliz etkisindeki merkezi hükümetle çatışmaya girmesi ve Barzani'nin İngiliz-Sovyet rekabetinin yaşandığı İran'a geçmiş olması, büyük devletlerin Kürtler üzerindeki mücadelesini kızıştırmıştır. Daha doğru bir deyimle, Sovyetler Kürtler üzerinden İngiliz hakimiyetinin altını oymaya çalışmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başında, Eylül 1941'de İngilizlere başvurarak birleşik bir "Kürdistan" statüsü için himaye elde etmeyi uman ve aralarında Kadı Muhammed'in de olduğu İranlı Kürt önde gelenlerini,⁵⁷ Sovyet yetkililer Bakü'de bir görüşme gerçekleştirmişti. Görüşmede Kürtler özerklik-bağımsızlık arası bazı taleplerde bulunmuşlar fakat Sovyetler bölgedeki olayları kontrolden çıkarabilecek bu isteklere olumlu yanıt vermekten imtina etmişti.⁵⁸ Nisan 1945'te Mahabatlı Kürt muhalifler daha geniş kitlelere ulaşmak için liderlik arayışına girmiş ve Sovyetler bu süreci kendi kontrollerinde tutmak istemiştir. İran'ın en güçlü 3 Kürt aşireti Mamiş, Şikak ve Dehbokri aşiretinin reislerine teklif götürülen Sovyetlerin olumsuz yanıt alması üzerine, örgütün liderliğine Kadı Muhammed getirilmiştir. Sovyetler dört yıl aradan sonra Eylül 1945'te İranlı Kürt önde gelenleri ikinci kez Bakü'ye davet etmişlerdir. Bakü'deki görüşmelerde Kürtler bir kez daha özerklik talebini gündeme getirmişlerdir. Bu arada ikinci Bakü ziyaretinde Kürt muhalefeti Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurmuştur.⁵⁹ KDP'nin kuruluş çalışmaları son aşamaya geldiği sırada, Anglo-Irak birliklerinden ağır darbe yiyen Barzani, İranlı Kürt önde gelenlerin ikinci Bakü ziyaretinden dönüşünden ve KDP'yi kurmalarından hemen sonra, İran'a giriş yapmıştır. Barzanilerin

İran'a girişi pek tabii Sovyetlerin bilgisi ve izni dâhilinde olmuştur. Sovyetler, Barzani'nin savaş deneyimi kazanmış güçlerinden, İran'daki siyasal Kürt milliyetçiliğinin desteklenmesi için istifade edilebileceğini düşünmüş olmalıdır. Nihayet Ekim 1945'de bölgeye yerleşen Barzaniler, İngilizlerin baskısını dikkate alan Sovyet yetkililerin uyarılarıyla bir süreliğine gözlerden uzak bir yerde yaşamıştır.⁶⁰

İran'a geldiklerinde bölgedeki aşiret kuvvetleri içinde en donanımlı ve eğitimli güç durumunda olan Barzanilerin, İran birlikleriyle girdikleri küçük çarpışmalarda başarı kazanmaları ünlerini artırmıştır. Ayrıca, düzensizliklere neden olan bazı aşiretleri kontrol altına almışlar ve Mahabad çevresinde düzen sağlanmasında önemli rol üstlenmişlerdir.⁶¹ Diğer taraftan Kadı Muhammed ile Barzani hiçbir zaman büyük bir gerginlik yaşamamıştır. Zaten Mahabad'da gözler Sovyetlere ve dış dünyaya çevrilmişti ve yarı tedirgin yarı heyecanlı bir bekleyiş vardı. Böyle bir ortamda, (İran) KDP'nin kuruluşunu (12 Aralık 1945'te Azeri bölgesinde özerklik ilan edilmesinden sonra), yine Sovyet yetkililerin bilgisi dâhilinde 22 Ocak 1946'da özerk Mahabad Cumhuriyeti'nin ilanı izlemiştir.⁶² Tam adı, Kürdistan Cumhuriyeti Devleti (Devleti Cumhuri Kurdistan) idi. Savaş ve dışişleri bakanı dahil olmak üzere 13 bakanlı bir kabine oluşturulmuştu ve ulusal bayrağı ile marşı vardı.⁶³ Örgütlenme tarzı, bağımsız devlet arasında bir yapıyı çağırıyordu. Diğer taraftan, yerel şartlar dikkate alınarak toprak reformu gibi uygulamalara gidilmesi düşünülmemiştir, köylüler toprak ağaları karşısında biraz güçlendirilmekle yetinilmiştir. Yönetimsel teşvikler sonucu Kürtçe yayınların artmış, tiyatro oyunu sahnelenmesi ve kadınların kültürel siyasi alanda rol üstlenebilmesi gibi bazı ilkler görülmüştür.⁶⁴

Tüm bu gelişmeler Sovyetlerin askeri, siyasi ve kültürel desteğiyle gelmiştir. Fakat Sovyetlerin İran'ı işgal ederken İngiltere ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde birliklerini savaşın bitiminden en geç 6 ay içinde çekmeleri gerekmekteydi. Süre 2 Mart 1946'da dolmuş lakin Sovyetlerin çekilmesi yönünde hiçbir belirti görülmemiştir. Bunun üzerine İngiltere ve özellikle de ABD, Sovyetler üzerinde ağır baskı kurmuştur. Çekileceklerini Mart ayı başında açıklayan Sovyetler, karşılığında Tahran yönetiminden petrol imtiyazı verilmesi sözü almışlardır.⁶⁵

Sovyetler, çekilmeyi kabul ettikten sonra arkada bırakacağı yönetimlerin direnebilmesi için onları güçlendirmek istemiştir. Mahabad yönetimine, Mart ayında 10 Sovyet askeri kamyonu, 10 Amerikan yapımı eski kamyon, 10 tane de cip vermiştir. Mahabad yönetimi de

ordu çalışmalarına hız vermiş, Genelkurmay Başkanlığı'na Cafer Kerimi isimli genç bir subay getirilmiştir.⁶⁶ 31 Mart 1946'da aralarında Molla Mustafa Barzani'nin de olduğu dört kişi generalliğe terfi ettirilmiştir. Sovyetler, Nisan 1946'da Barzani'nin 1500 adamına dönemin efsane tüfekleri Brunoları dağıtmış ve Barzani kuvvetleri ilk kez modern anlamda askeri bir eğitim programına tabi tutulmuştur.⁶⁷

1946 Nisanı'nda Kürt ve Azeri yönetimleri Sovyet desteğinin sona ermesinin bedelini ödemeye hazırlanırken, Sovyetlerin bir araya getirmek için onca çaba harcadığı iki grup, kendi aralarında gerginlik yaşıyordu. Sınır anlaşmazlığı sorunu iki yönetimi savaşın eşiğine getirmişti. Ancak Sovyetler devreye girerek gerginliğe son vermiş ve hatta taraflara bir ittifak antlaşması imzalattırmıştır. Bu ittifak antlaşması, Kürt bölgelerinin özerk bir "Kürdistan eyaleti" altında toplanması önerisini getiren Tahran yönetiminin teklifini kabul etmek isteyen Kadı Muhammed'e ayak bağı olacaktır. Sovyetlerin Tahran Büyükelçisi, İran yönetimiyle görüşmeden çıkıp büyükelçiliğe gelen Kadı Muhammed'i Azerilere ihanet edemeyeceği konusunda uyarılmış, Muhammed de Sovyet desteğinin kesilmesini göze alamamıştır.⁶⁸ Ama zaten Mayıs 1946'da artık Sovyet birlikleri İran'dan çekilmeyi tamamlayacak ve Aralık ayında da İran birlikleri Azeri ve Kürt bölgesine girip her iki fiili yönetimi de ortadan kaldıracaktır.

Irak'ta SSCB'nin Kürt Politikası: Kürt Muhalefetine Sovyet Dönemi

Sovyetlerin Mart 1946'da ilk kez İran'dan çekilecekleri sinyali vermesiyle, Molla Mustafa Barzani de Irak Kürt hareketini yeniden canlandırma üzerine bazı girişimlerde bulunmaya başlamış ve bu yönde Irak –KDP'sini kurmuştur. (Irak) KDP'nin önemi, Irak Kürt hareketinin dinamik unsurları olan Soreş, Rızgari ve Hevi gibi gerek solun gerek sağın milliyetçi unsurlarını (örgütlerin kongre kararıyla) kendi çatısı altında toplayabilmeyi başarmış olmasıdır. 16 Ağustos 1946'da Bağdat'ta gizlice birinci kongresini yapan (Irak) KDP'sinde önemli kararlar alınmıştır. Molla Mustafa Barzani genel başkan, Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Şeyh Latif birinci başkanvekili, Hamza Abdullah genel sekreter olmuştur.⁶⁹ KDP, Sovyet Komünist Partisi'nin örgütlenmesini model almış, polütbüro ve merkez komite gibi organlar oluşturulmuştur. Parti programı büyük ölçüde Marksist düşünce şablonlarıyla yazılmıştı: Toprak reformu, işçi sınıfının yaşam koşullarının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal reformlar, doğal kaynakların millileştirilmesi, devlet ve din işlerinin ayrılması vs. Ama ulusal hak olarak tabir edilen özerklik talebi unutulmamıştır. (Irak) KDP bu programıyla IKP'ye oldukça yakın bir duruş benimsemiştir.⁷⁰

Ancak Mahabad Cumhuriyetinin çökmesinden sonra Barzani ilk etapta Irak'a geçmiş, İngiltere ve Irak hükümetinin sert muhalefeti gündeme gelince de SSCB'ne sığınmak zorunda kalmıştır. Barzani Sovyetlerde bulunduğu bir tarihte KDP-I'nın 1953'teki kongresinde monarşinin yerine kurulacak demokratik halk cumhuriyeti için sosyalist güçlerle işbirliği kararı almıştı. Stalin'in ölümünün ardından başa geçen Kruşçev yönetimi ile iyi ilişkiler kurmaya başaran Barzani Moskova'da hem Siyaset Akademisi'ne hem de⁷¹ askeri formasyon bilgisi almıştır.⁷² Ayrıca, Barzani'nin adamları da Moskova, Taşkent, Beyaz Rusya'daki üniversitelerde öğrenime başlamıştır.⁷³ Molla Mustafa Barzani yıllar sonra Sovyetler Birliği macerasını anlatırken, Rusça'yı iyi derecede öğrenmeleriyle birlikte ülkenin insanlarına ve atmosferine ısındıklarını, adamlarının Gürcü ve Özbek kızlarla evlenip aile kurduklarını,⁷⁴ toprak sahibi olup çiftçilik dahi yaptıklarını, fakat bunun bir uyku dönemi değil, düşünsel gelişim süreci olduğuna dikkat çekecektir.⁷⁵

Barzani için indoktrinasyon dönemi diyebileceğimiz bu evre, 1958'de Irak'ta monarşinin devrildiği darbeye kadar sürmüştür. SSCB Barzani'yi Sovyet topraklarında, partisini ise Irak topraklarında etkisi altına almıştı ve artık Barzani'nin Bağdat'ta Sovyetlere dostça yaklaşan yeni rejimle ilişki kurması gerekiyordu. 11 yıl boyunca Barzani'nin doğrudan bir ilişkisinin olmadığı partisi KDP, 1958'de darbenin olduğu sıralarda, İngilizlerin etkisindeki monarşiye karşı elindeki 500 savaşıyla gerilla savaşı başlattığını ilan etmeye hazırlanıyordu. Fakat Merkez Komite'nin harekete geçmek için belirlediği tarih olan 19 Temmuz 1958'in 4 gün öncesinde Bağdat'ta bir darbe gerçekleşmiştir.⁷⁶ Darbeyle birlikte Barzani'nin SSCB'den dönüş serüveni de hayata geçecektir.

Iraklı milliyetçiler tarafından İngiliz destekli rejimin bir darbe ile devrilmesinden sonra kurulan Irak hükümetinde Kürtleri temsilen Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Baba Ali (Ulaştırma Bakanı olarak) alınmıştır. Ayrıca bir Sünni Arap, bir Şii Arap ve bir Sünni Kürt'ten (Halid Nakşibendi) meydana gelen Egemenlik Konseyi kurulmuştur.⁷⁷ Bu durum Kürt hareketinin Bağdat'ta resmi düzeyde ilişki kurmaya başladığının göstergeleriydi.

Bağdat'ta ise darbeden hemen sonra yeni iktidar Pan Arabizm ile sol elit arasında ciddi bir iktidar savaşına tanık olmaktaydı. Darbenin ikinci adamı Abdüsselam Arif, General Kasım ile kişisel ve ideolojik rekabetinde Panarabizmi bayrak haline getirmiş ve Irak'ın Mısır ile birleşmesini savunmuştur. General Kasım milliyetçilere karşı dışarıdan SSCB'nin ve

içerden de sol grupların desteğini almaya çalışmıştır. Barzani'nin Sovyetlerle ilişkisi Kasım'ın Kürt muhalefetiyle farklı bir diyalog geliştirmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim darbeden kısa bir süre sonra Bağdat'a ulaşan Barzani milli kahraman gibi karşılanmış, Başkan Kasım kendisine geniş imkânlar tahsis etmiştir. Barzani'nin ilk işi, Başkan Kasım'a "antiemperyalist yönetiminin askeri olacağı" iletmek olmuştur ve Türkiye ile İran'ın Kürtlere verilecek haklar konusunda Irak'ı örnek almalarını istemiştir.⁷⁸ Böylelikle Irak'ta SSCB'nin etkin olduğu bir döneme işaret etmiştir.

1959 Ekiminde yapılan KDP'nin 4. parti kongresinde 23 maddelik bir program kabul edilerek Parti bir anlamda siyasi mücadelede Marksizm-Leninizm'den esinlenildiği, dünya barışının sağlanmasının Bandung Konferansı ve Afro-Asya bloğunun izlediği yoldan mümkün olduğu, Irak'ın birliği çerçevesinde Kürtlere otonomi verilmesini, Irak ile diğer ülkelerdeki komünistlerle ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiği gibi maddeleri kabul ettiğini ilan etmiştir. Ancak aynı yıl Başkan Kasım ile Barzani arasında otonomi talebi yüzünden sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

Krizin derinleşmesi üzerine Molla Mustafa Barzani, Bağdat yönetimi tarafından tasfiye edilmek üzere olduğunu fark etmiş ve bunun üzerine, bir kez daha dış dünyanın desteğine başvurmuştur. İlk olarak SSCB'ye yönelen Barzani Eylül 1960'da Ekim devriminin yıldönümünü izlemek üzere Moskova'ya giderek Sovyetlerden Irak'taki krize müdahale edilmesini gündeme getirmiştir. Moskova yönetimi Kasım-Barzani soğukluğuna karışmak yerine Kürtler ile IKP arasındaki sorunları çözmüş, ama daha da önemlisi silah yardımı yapmayı kabul etmiştir. Mesut Barzani Sovyet yardımını şöyle anlatmaktadır:⁷⁹

..İlke olarak Barzani'ye verdikleri sözlerden biri Barzani'nin belirleyeceği yere uçaklar aracılığıyla yeterli miktarda silah ve mühimmat indirmeleriydi. Bu yerin Dolehori vadisi olması kararlaştırıldı. Burası Şirin Dağı'nın arkasında Barzan'ın kuzeyine ve Silki köyünün güneyine düşen bir vadiydi. Ancak siyasal ve teknik nedenlerle bu operasyon gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine başka bir yola başvurmaya karar verildi. Sovyetler silah alınması için yeterli miktarda para yardımında bulunacaktı. Barzani, Barzan'da karargâhını kurduktan sonra silah alımı için bir program hazırlandı. Moskova ile Barzani arasındaki irtibatı Sovyet Elçiliği sağlıyordu. Sovyet Elçiliği'ne para gönderiliyor ve oradan da Barzan'a ulaştırılıyordu. Bu alışverişi doğrudan yapan elçilik birinci sekreteri Nasikov'du... Alınan silahlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan Çek ve İngiliz malı silahlardı. Ancak

bu silahlar sağlam ve kullanılır haldeydi... Haziran ve Eylül ayları arasında 3 bin parça silah alımı gerçekleştirildi...

Nitekim 1961 yılında Bağdat ile Kürt hareketi arasındaki kriz yerine çatışmalara bırakırken KDP, SSCB'den aldığı destekle otonomi talebini daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Bağdat yönetiminin silah bırakma çağrılarına verilen yanıtta “Kürt bölgesine gönderilen askeri birliklerin geri çekilmesi; Kürtçe'nin Kürt bölgesinde resmi dil olarak kullanılması; Kürtlerin sosyal ve ekonomik durumlarının düzeltilmesi, Geçici Anayasa'nın 3. maddesindeki “Kürtler ve Araplar Irak cumhuriyetinde eşit kardeşler” hükmünün tatbikini dile getirmiştir.⁸⁰

Sovyetlerin 1961 yazında Barzani'nin silahlanmasına yardım etmeye başlaması SSCB'nin Bağdat üzerindeki baskılarını artırdığı şekilde yorumlanmıştır. Bağdat'taki otoritesi zayıflayan Kasım yönetimi ise 8 Şubat 1963'te Abdüsselam Arif liderliğinde bir grup asker tarafından gerçekleştirilen darbeye devrilmiştir. Pan Arabizm döneminin başladığı Arif kardeşler döneminde Kürt hareketi varlığını sürdürmek için bir kez daha dış desteğe başvurmak zorunda kalacaktır.

1963 darbesi sonrası Bağdat'ta etkili olan en önemli aktörlerin başında Baasçılar ve Pan Arabistler gelmekteydi. 17 Nisan 1963'te Irak, Mısır ve Suriye arasında Federal Arap Cumhuriyeti kurulacağını ilan edilmesi, Kürtler için otonomi ya da federe birliğin eşit üyesi gibi haklardan bahsedilmemesi, Kürtlerin Panarabizm korkusunu doruk noktasına taşımıştır. Anlaşma çerçevesinde askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel bütünleşmeye ilişkin programların adım adım uygulanmaya başlanması, Kürt hareketinin karşısında bundan sonra en az üç ülke olacağını ve düşmanın büyüyerek güçleneceği şeklinde algılanmıştır.⁸¹

Nitekim Bağdat yönetimi, Kürtler ile Nisan 1963'de yapılan son görüşmelerde de anlaşmaya varılamaması üzerine 10 Haziran'dan itibaren askeri harekâtın başlayacağını ilan etmiş, Kürtlerden 24 saat içinde silahlarını teslim etmesini istemiş ve devrim düşmanı ilan ettiği Molla Mustafa Barzani'nin başına 500 bin sterlin ödül koymuştur.⁸² Operasyonlar 10 Haziran'da Süleymaniye'de 5 bin Kürt'ün tutuklanmasıyla başlamış ve Kasım ayına kadar sürmüştür.⁸³ Operasyon sırasında Suriye'deki Baas yönetimi Arap dayanışması çerçevesinde İsrail cephesinden çektiği 5 bin kişilik birliği Kürtlerle savaşması için Irak yönetiminin yardımına göndermiştir.⁸⁴ 1963 yazındaki operasyonlarda Kürtlerin en yakın destekçisi SSCB

idi. SSCB, son gelişmeler karşısında bölge ülkelerini uyararak Irak'ın kuzeyindeki Kürt ayaklanmasına müdahalede bulunmamaları için tehdit etmiştir. SSCB basını "Kürt ulusal hareketini" destekleyen ve Bağdat yönetimini ağır biçimde eleştiren yayınlar yapmıştır. Baasçıların tasfiye edildiği 1963 sonbaharına kadar SSCB'nin Irak'a askeri yardımlarını askıda tutacak olması, Irak'ı silah ihtiyacını karşılamak için İngiltere'ye yöneltecektir.⁸⁵ Irak birliklerinin saldırıları başlayınca Bağdat'ı Kürtlere karşı Hitler'in yöntemlerini kullanmakla suçlayan Sovyetler, kısa süre sonra Moğolistan Hükümeti üzerinden BM Genel Kurulu'na Kürt soykırımının tanınması amacıyla önerge verdirmiştir.⁸⁶

Sovyet tehditlerine rağmen devam eden Irak güçlerinin operasyonları, yönetimdeki Baas kanadını tasfiye etmeye çalışan Mareşal Arif'in 18 Kasım 1963'te yapacağı darbe için kuzeydeki askeri birlikleri çekmesiyle yavaşlamıştır.⁸⁷ Arif'in Baasçıları tasfiye etmesinin ardından Sovyetlerin ve ABD'nin Bağdat'ta nüfuz kurma mücadelesi kızışmıştır. Her iki taraf da yüzlerce milyon dolarlık askeri yardım paketleri açmışlardır. ABD bir taraftan da Kürtlere barışçıl çözüm telkin etmeye devam edecektir. Irak-Suriye ilişkileri ise bozulmuştur. Suriye'de yönetimde olan Baasçılar, Irak Baası'nın tasfiyesinden rahatsız olup Kürtlerle savaşmak üzere gönderdiği birlikleri geri çekmiştir.⁸⁸ Arap milliyetçilerinin Irak'ı bölgenin güçlü bir ülkesi yapma politikasına öncelik vermesi ise en başta Kürt muhalefeti ardından da İran ve İsrail gibi ülkeleri kaygılandıracaktır.

PAN ARABİZMİN KÜRT MUHALEFETİYLE İLİŞKİSİ: KÜRT HAREKETİNİNİN İRAN VE İSRAİL ETKİSİNE GİRMESİ

Baasçıların tasfiyesinden sonra Arif rejiminin milliyetçi politikalara öncelik vermesi, Irak'ın bölgede güçlenmesinden rahatsızlık duyan İran yönetimi rahatsız vermiş ve Tahran Barzani liderliğiyle doğrudan görüşmeleri başlatma kararı almıştır. Bu amaca yönelik olarak İran Şahı doğrudan Barzani'yle görüşmek üzere kendisine bir davet mektubu göndermiştir. Şah'ın davet mektubunu, SAVAK Başkanı General Bakrevan'ı temsilen gelen Kürt asıllı General Marsur Pur getirmiştir. 20 Haziran 1964'te SAVAK Başkanı Bakrevan ile bir araya gelen Barzani'ye Şah'ın Kürt ayaklanmasına karşı tavrını değiştirdiğini, her türlü yardımda bulunmaya hazır olduğunu, 1947'de Barzani hakkında çıkarılan idam kararının kaldırıldığı bildirmiş, Barzani de büyük kuşku beslemesine karşılık olumlu yanıt vermiştir.⁸⁹ Kurulan işbirliği doğrudan KDP'nin yapısına da yansımış ve Partinin 6. Kongresinde, parti programında Marksizm-Leninizme gönderme yapan her şeyin dışlanması açısından, SSCB etkisinden uzaklaşarak komünist olmayan devletlerle işbirliğine yapılan hazırlığın ilk adımları

olarak değerlendirilebilir. Zira bu tarihten sonra İran ve İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi ve ABD'nin desteğinin kazanılması için çabalar artacaktır. Barzani'nin Ekim 1964'te İsrail ile yeniden ilişki kurmasına (ilk temas 1961'deydi) İranlıların (SAVAK şefi General Pakrewan'ın) yardımcı olması, Arap olmayan üç unsurun -İran, İsrail ve Kürtler- yakın bir işbirliği dönemine girdiğinin işaretlerini vermektedir.

Ekim 1964'te Tahran'daki İsrail ticaret misyonu üzerinden kurulan ilişkinin ardından, Barzani'nin temsilcisi Tahran'dan bir helikopterle doğrudan Tel Aviv'e götürülmüştür. Temsilci, İsrail Başbakanı Levi Eskol, Dışişleri Bakanı Şimon Perez, Hava Kuvvetleri Komutanı ve bir grup subayın ardından Cumhurbaşkanı Herzog ile gizli görüşmeler yapmıştır. İsraillilere ihtiyaç listesi veren KDP temsilcisi görüşmelerin sonucunu, "İstediğimiz her şeyi elde ettik" şeklinde ifade etmiştir. İsrailliler görüşmenin ardından Kürtlere Arap ordularından ele geçirdikleri çok miktarda Rus yapımı silah ve mühimmatı vermişlerdir.⁹⁰

İsrail'in Arap dünyasıyla sorunları var olduğu ve özellikle Panarabizm ile Arap milliyetçiliği yükseldiği müddetçe, Irak'ın zayıflatılması/zayıf tutulması stratejik bir gerekliliktir. İran'da aynı gerekçelerle Irak'ın güçlenmesine karşı çıkmaktaydı. Öte yandan İran'ın ve İsrail'in Kürtlerin savaşının herhangi bir tarafın zaferi veya yenilgisi gibi kesin bir sonuca ulaşmadan sürüp gitmesini tercih ettiğini söyleyen Mesut Barzani, İsrail'in o yıllardaki hedefini şöyle değerlendirmektedir:⁹¹

...İsrail'in çıkarı, Irak ordusunun ya da büyük bir kısmının Kürtlerle savaş halinde olmasını gerektiriyordu. Böylece Arap ülkeleriyle girişilecek bir savaşta Irak ordusunun cephe hattında konuşlanması önlenmiş olacaktı. Nitekim Kürdistan'da savaşın durduğu dönemlerde meydana gelen birkaç çatışma dışında, Irak'ın İsrail'e karşı kurulan cephelere ciddi bir askeri eylem gerçekleştirmediği görüldü...

İsrail, Kürtler üzerindeki baskının yeniden arttığı bu dönemde, 1965 yılının Mayıs ayında David Kamhi isimli MOSSAD yetkilisini (kimi kaynaklara göre başkanı) Kürt bölgesine göndermiştir. İsrail'in yapacağı yeni yardımların detayları belirlenmiş ve yardım başlamıştır. Molla Mustafa Barzani uzun süre, İsrail'in ABD üzerindeki nüfuzunun ABD'nin Kürtleri desteklemesini sağlayacağını düşünecektir. Mayıs 1965'te BAC-Irak Birleşik Siyasi Komutanlığı kurulmasından rahatsız olan İran da Barzani'ye yaklaşmak için adımlar atmıştır.

Nasır'dan ve Arap ittifakından rahatsız olan İran 1965 baharında Barzani'ye havan topu, telsiz, Bruno marka yüzlerce tüfek ve İngiliz tüfekleri göndermiş, hastanelerini yaralı peşmergelerin tedavisine açmıştır. Hatta Kasım 1965'te İranlıların önerisi üzerine, Barzani güçleri İran topçusunun desteğiyle Pencıwin bölgesine saldıracaktır.⁹² Ocak 1966'da ise, Barzani kuvvetlerinin İran-Irak sınırındaki bir noktada yaptıkları saldırıda ilk kez ağır silahlar kullanan Peşmergelerin büyük kayıplar verdirmesi Tahran-Bağdat arasında büyük bir gerginliğe neden olmuştur. Irak nota verdiği İran'ı isyancılara askeri teçhizat, özellikle de havan, top, el bombası, tanksavar silahları gibi yardımlar yaparak kuzeyde İsrail benzeri bir oluşuma hizmet etmekle suçlamıştır.⁹³

Barzani bu sırada ABD'nin desteğini almak için oğlu Mesut Barzani'yi ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'ne göndermiştir. Fakat Amerikalılar, "Kürtlerin savaşına müdahale edemeyecekleri, bunun bir iç mesele olduğu" yanıtını vermişlerdir.⁹⁴ Buna karşın İran'dan alınan yardımlar sayesinde askeri alanda kazanılan başarı Bağdat'ın geri adım atmasına yol açmıştır. 29 Haziran 1966'da Barzani ile Bağdat arasında gerçekleşen ziyaretler sonrasında ateşkes ilan edilmiştir. Bağdat'ta Kürtlerin ulusal haklarını tanıyan bir anlaşmaya varıldığı ilan edilmiştir. Anlaşmada Kürtçenin resmi dil olarak kullanılması, normal yaşama dönülünceye kadar Peşmergelerin hükümet kuvveti olarak muhafazası, genel af ve genel seçimler gibi konular yer almıştır. Ayrıca, gizli maddelere göre başbakan KDP'nin yasalar önünde tanınacağını, tüm siyasi tutukluların bırakılacağını ve Behdinan'da Duhok çevresinde bir Kürt livası kurulacağını vaat etmiştir.⁹⁵

Anlaşmaya rağmen Irak'ta Kürtlerin istediği yasal düzenlemelerin yapılmaması tarafların zaman kazanmaya çalıştığını göstermektedir. Nitekim, 1967 yılına girildiğinde Arap-İsrail cephesindeki gerginliğin büyümesi de bunun göstergesiydi. Nitekim Haziran 1967'de İsrail-Arap Savaşı başladığında Kürtlerin kuzeyde saldırıya geçmesinden ve Irak'ın enerjisini iç sorunlara ayırmasından endişe eden Bağdat yönetimi, Irak birlikleri Ürdün'e sevk edildiği sırada Barzani'den kuzeyde saldırı başlatmamasını istemiştir. Ancak Molla Mustafa Barzani, Arap dayanışması ve birliği düşüncesinin Kürtleri nerede konumlandığının farkındaydı ve Suriye'ye gönderilen Irak birliklerinin komutanı General Mahmud Arım'in sözleri dilindeydi. Arım, savaşın başlamasından iki gün önce yaptığı konuşmada Suriyelilerin vaktiyle "ikinci İsrail"i yani "Kürdistan"ı yok etmek için Iraklı kardeşlerine destek verdiğini, şimdi de Iraklıların borçlarını ödemek üzere "birinci İsrail"i yok etmeye geldiğini söylemişti.⁹⁶ Buna karşın Barzani İsrail'le aynı cephede yer almanın ve herhangi bir saldırı

başlatmanın ciddi sorunları beraberinde getireceğinin farkındaydı. Bu nedenle savaşın dışında kalma ve kendi konumunu savunma stratejini hayata geçirmiştir.

Üçüncü Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşları) bölgesel politikalarda da önemli değişimlere neden olmuştur. ABD'nin desteği sayesinde İsrail karşısında ağır bir yenilgi alan Arap devletleri, Sovyetler Birliği'ne daha fazla yaklaşmıştır. Haziran ayında İsrail'e verdiği destek nedeniyle ABD, İngiltere, Batı Almanya gibi ülkelerle ilişkisini kesen Irak yönetimi de Moskova'yla ilişkilerini geliştirmek isteyen ülkelerden biriydi. Bu çerçevede Temmuz 1967'de Sovyet Yüksek Konseyi Başkanı Podgorni Bağdat'ı ziyaret etmiş ve 1968 başında da Doğu Berlin'deki "Irak Halkının Sesi" isimli rejim aleyhtarı gizli radyonun yayını durdurulmuştur. Doğu Bloku'ndaki komünist partilerin de Kürt meselesine olan ilgileri bir anda azalmıştır.⁹⁷ 1968 yazında Bağdat'ta Baas destekli gerçekleşen askeri darbe ile milliyetçilerin yerini sol anlayışlı Baas iktidarına bırakması ise SSCB-Irak ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Sovyetler kısa bir süre içerisinde Irak yönetimiyle müttefik haline gelirken, Kürtlerle de farklı bir müttefik arayışını hızlandıracaktır.

BAAS, İRAN VE İSRAİL'İN KÜRT POLİTİKALARI: BİR İLERİ İKİ GERİ

17 Temmuz 1968'de Bağdat'ta Arap milliyetçileri ile Baasçıların bir darbeyle General Abdurrahman Arif'i devirip yönetimi ele geçirmesi ve 30 Temmuz'da yapılan ikinci bir darbeyle Baas'ın sol kanadının hâkimiyetinin kesinleşmesi, Bağdat-Moskova ilişkilerinin derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan Baasçıların 30 Temmuz 1968'de iktidarı tam anlamıyla ele geçirmiş olması, İsrail ve İran'da tedirginliğe yol açmıştır. Yeni Bağdat yönetimini uyarmak isteyen bu iki ülke, Temmuz ayı sonu Ağustos ayı başında Barzani'nin önüne Sepilek ve Revanduz'u ele geçirmeyi amaçlayan bir plan koymuştur. 21 Ağustos 1968'de İsrail'den, birkaç gün sonra da İran'dan birer subay gelmiştir. Mesut Barzani'ye göre bu ziyaretlerin amacı Irak-Suriye-Mısır birliğine gidilmesini engellemek için Kürtleri kullanmaktır. Ancak fazla iddialı olan ve Molla Mustafa Barzani ile kurmaylarını tedirgin eden plan uygulamaya konulamamıştır.⁹⁸

15 Mart 1969'da bir Irak tugayının yardım için Suriye'ye gitmesi, 26 Mart'ta Suriye Savunma Bakanı (ve 1970'de Devlet Başkanı olan) Hafız Esad'ın Suriye-Mısır-Irak arasında birlik ve Suriye ile Irak Baaslarının tekrar birleşmesini istemesi, 2 Haziran'da da Irak Devlet Başkanı el Bekr'ın Suriye ile birlik çağrısı yapması,⁹⁹ ABD-İran-İsrail eksenini rahatsız eden gelişmelerdir. Nitekim bu rahatsızlık, Ocak 1969'da Baas yönetimi Barzani'nin 10 bin

peşmergesine karşı 60 bin askerle şiddetli bir saldırı başlattığında¹⁰⁰ İran'dan yardımı artırmasını isteyen Barzani'nin olumlu yanıt almasını ve hatta İran birliklerinin ilk kez Irak'a girip Kürtlerle omuz omuza çarpışmasını sağlayacaktır.¹⁰¹ 1968 yazında Molla Mustafa Barzani'yle görüşmeler yapan gazeteci Hulusi Turgut, Barzani'nin askeri gücünü şöyle bildirmektedir: 30 bin Peşmerge, 6 Sahra topu, 20 uçaksavar, 1 tank, 1 helikopter, 60 roketatar, 60 bin tüfek.¹⁰²

Yardım arayışları devam eden Barzani, ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'a mektup yazarak, destek verilmesi halinde ABD politikalarıyla tam bir uyum içinde hareket edeceklerini bildirmiştir. Barzani'nin bu mektubunu 29 Mayıs 1963'te Amerikalı diplomatlara veren temsilcileri, İsrail ile İran'ın gıda ve mühimmat yardımı yaptığını anlatmış ve yine Barzani'nin "ABD'nin 51. eyaleti olmak istiyoruz" şeklinde mesajını misyona not ettirmişlerdir.¹⁰³ Barzani'nin Irak birliklerinin saldırıları karşısında çok zor durumda olması, hemen iki hafta sonra 13 Haziran 1969'da Rogers'a bir mektup daha göndermesinden anlaşılmaktadır. Barzan'nin temsilcileri Amerikalılara İran ve İsrail'in yardımlarının yetersiz kaldığını, ABD'nin gerekli araç ve gereçleri vermeleri halinde Peşmerge gücünü 25 bine çıkaracaklarını anlatmıştır.¹⁰⁴

Eylül 1969'da Sovyetler Birliği'nin Baas ve Kürtler arasında arabuluculuk girişiminde bulunması İran ve ABD gibi ülkeleri kaygıya sevk etmiştir. Baas'ın güçlenmesinden ve Sovyetlerin Bağdat'ta hatta Körfez'de nüfuzunun artmasından endişe etmişlerdir. İran Şahı ise, Kürtlerle sorununu çözen Irak'ın enerjisini Tahran üzerinde odaklamasından endişe duymuştur.

Kürtlerin Bağdat ile uzlaşacağı haberini alan SAVAK Başkanı Nematollah Nasirisi soluğu Barzani'nin yanında almış ve Barzani hemen Tahran'a davet edilmiştir. 15 Ocak 1970'de Şah tarafından üst düzey bir protokolle karşılanan Barzani'ye, Bağdat ile anlaşma yapmaması halinde kendisine büyük yardımlarda bulunulacağı vaat edilmiştir. Şah bu işbirliğine ABD'nin destek verdiğini belirterek inandırıcılığını artırmak istemiştir. Ancak Barzani öneriyi kabul ettiyse de, İran Şahı'nın aynı ay içinde Bağdat'ta tezgâhladığı bir darbe nedeniyle vaat ettiği yardımı Kürtlere ulaştırmaması, Şah'a duyduğu güvensizliği artıran Barzani'nin yüzünü Bağdat'a çevirmesine neden olacaktır.¹⁰⁵ Buna karşılık Barzani para ve silah yardımlarını almaya devam edecektir. CIA belgesine göre İran ve İsrail yalnızca Şubat ayı içinde kendisine 3 milyon 360 bin dolar nakit para yardımı yapmıştır. Ayrıca, davet

üzerine 4 Mart 1970'de İdris Barzani Tahran'a gönderilmiş, burada SAVAK ve Mossad yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde İsrailliler Kürtlere uçaksavar ve hafif silahlar vermeyi önermiş, Kürtlerin iki Irak tankı ele geçirmesini önermiş, bunun dışında kendilerinin de İran üzerinden tank ve tank personeli verebileceklerini söylemesi, İdris Barzani ise tank personelinin Kürtler arasında yetiştirilmesini istemiş, İsrailliler bunu da kabul etmiştir. SAVAK Başkanı Nimetullah Nasırı ise, savaşı yeniden başlatmaları için Kürtlere gerekli yardıma hazır olduklarını ve İsrail planını desteklediklerini bildirmiştir.¹⁰⁶

İran ve İsrail desteğini arkasına alan Barzani Bağdat'la giriştiği pazarlıkta elini ciddi şekilde güçlendirmişti. Nitekim İran ve İsrail'le tam anlamıyla güvenmeyen ve taktiksel olarak bu güçleri Bağdat'a karşı oynan Molla Mustafa Barzani, 11 Mart 1970 gecesi, Irak Hükümeti'ni temsil eden Saddam Hüseyin ile tarihi anlaşmaya imza atmıştır. 11 Mart 1974'e kadar hükümleri yerine getirilecek anlaşmanın bazı önemli hükümleri şöyleydi:¹⁰⁷

-Anayasal çerçevede ve uygulamada Arapların ve Kürtlerin eşit haklardan yararlanması,

-Kürt bölgesindeki ekonomik geri kalmışlığın ortadan kaldırılması ve eğitim kurumlarının artırılması için bir plan hazırlanıp uygulanması,

-Halkın çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bölgelerdeki resmi kurumlarda Kürtlerin ya da Kürtçe bilenlerin görevlendirilmesi,

-Kürtler vali, vali yardımcısı ve emniyet müdürü gibi sorumlu makamlara da tayin edilebilmeleri,

-Kürtlerin nüfus oranına uygun olarak Irak parlamentosunda temsili,

-Devlet ve genelkurmay başkan yardımlarının Kürt olması,

-Örgütlenme özgürlüğü tanınması,

-Genel af ilan edilmesi,

-Kürtlerin ve Arapların yaşadıkları bölgelere geri dönmesi,

-Kürt bölgesinde tarım toprak reformunun hayata geçirilmesi,

-Çarpışmalarda ölen Kürtlerin ailelerine para yardımı yapılması,

-Peşmerge birliklerinin dağıtılmaması, sınır güvenliği ve bazı iç güvenlik konularında görevlendirilmeleri,

-Aralarında Kerkük'ün de olduğu yerlerde resmi nüfus sayımı yapılarak Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin birleştirilmesi.

-Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 4 yıl sonra otonominin ilan edilmesi.

Uzlaşmanın ilk yılı bazı altyapı yatırımlarına başlanmasıyla tarafların istediği şekilde geçmiştir. Ancak bir süre sonra Saddam Hüseyin'in Bağdat'taki otoritesini güçlendirmesi ve Kürtlerin de İran ve İsrail'le olan ilişkisinin zayıflaması yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 11 Mart 1974'te uygulamaya girecek otonomi için, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin tespit edilebilmesi amacıyla 1971 baharında yapılması gereken nüfus sayımı Bağdat tarafından iptal edilmesi gerginliğin artmasına yol açmıştır. Söz konusu gelişmeler üzerine Barzani, Bağdat yönetimiyle ilişkileri rayından çıkmaya yüz tutarken dış destek arayışını hızlandırmıştır. 11 Mart 1971'de Barzani'nin temsilcisinin ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği'ne giderek yardım talebinde bulunması kriz sonrası çatışma dönemine hazırlık şeklinde değerlendirilebilir.¹⁰⁸ Nitekim 29 Eylül 1971'de ve 15 Temmuz 1972'de Barzani'ye düzenlenen başarısız suikast girişimleri artan sıkıntının işaretleridir. Barzani ikinci suikastın hemen ertesi günü Beyrut temsilcisini ABD büyükelçiliğine gönderip destek talebini yineleyecek ve ABD ile işbirliğini güzel bir rüyaya benzettiğini bildirecektir.¹⁰⁹ Aynı dönemde Barzani'nin son 10 yıldır ABD'den yardım taleplerine aracı olan İran istihbaratı da ABD'yi ikna edebilmek için baskılarını artırmıştır. SAVAK, Irak'ta Baas'a karşı yürütülecek bir mücadelenin sadece ve sadece Barzani etrafında örgütlenebileceğini düşünmüş fakat KDP-Baas anlaşmasının gerek İran gerek ABD için tehdit oluşturduğu konusunda Amerikalıları halen inandıramamıştı.¹¹⁰

SAVAK'ın yoğun çabaları Baas yönetiminin de dikkatini çekmiştir. Zaten 1970 Anlaşması'nın uygulanma evresinde Baas'ı en fazla rahatsız eden konu, KDP'nin İran ile devam eden ilişkisi olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla, İran Şahı 11 Mart uzlaşmasından derin bir rahatsızlık ve hayal kırıklığı duymuş olsa da, Kürtlere en azından Baas yönetiminden istediği alana kadar işbirliğine devam ettirme politikasına sahipti. Baas Partisi'nin 23 Eylül 1972'de KDP'ye verdiği memorandumda devam eden KDP-İran ilişkilerinin detayları belirtilmiş ve Kürt liderliğinden İran'la ilişkilerini bitirmesini talep etmiştir.¹¹¹ Baas yönetimine göre, ilişkilerin sağlıklı biçimde devam edebilmesi için aşılması gereken ikinci temel sorun, Irak hükümetinin Kürt bölgesinde faaliyet göstermesine izin verilmesiydi. Memoranduma göre halen İran sınırını Kürtler kontrol ediyor, sağlık görevlileri dahil olmak üzere kuzeye alınmıyor, Kürtler kendi yargı mekanizmalarını işletiyor, vergi koyup topluyor, petrol boru hattı ve demiryolu ve hava alanı gibi yerlere saldırılarda bulunabilecek güçlere sahiptiler.

1970 anlaşmasının geçerliliğini yitirmeye başladığı dönemdeki en önemli gelişmelerden biri de, Kürtler için henüz denenmemiş bir devlet olan ABD'nin kapısının aşındırılmaya başlanmasıdır. SSCB gizli servisi, Molla Mustafa Barzani'yi 4 kez bu girişimlerinden vazgeçirmeye çalışmıştır.¹¹² Nitekim, 1972'de SSCB Irak'a 1000 petrol teknisyeni ve 8 bin askeri danışman göndererek son teknoloji bombardıman ve savaş uçakları satması, ardından Devlet Başkanı Bekir'in Moskova'ya gitmesi ve nihayet 10 Nisan 1972'de SSCB ile 15 yıllığına dostluk anlaşması imzalanması,¹¹³ ABD'yi pozisyon değiştirmeye mecbur bırakmıştır. Kürt liderliği Bağdat'ın SSCB'ye yanaşmasının ardından istediği desteği Washington'dan almaya başlayacaktır.

KÜRT MUHALEFETİNİN AMERİKAN ETKİ ALANI İÇİNE GİRMESİ:1972-1975 ARASI DÖNEM

Irak dış politikasında yaşanan değişimin ABD'ye etkisi, Barzani'nin temsilcilerinin Washington'da 3 Nisan 1972'de (bir otelde de olsa) görüşmeye almasıyla kendisini belli etmiştir. Silah ve para istediğini yineleyen KDP'liler, ABD'nin işini kolaylaştırmak için onların adına yardımı Ürdün Kralı Hüseyin'in ulaştırmasını önermiştir. Kürtler ayrıca, Baas'ın KDP'ye tahsis ettiği aylık 420 bin dolarla 24 bin Peşmerge'nin faydalandığını, ABD'nin gerekli bütçeyi oluşturması halinde silahlı adam sayılarının 50 bine çıkarılabileceğini bildirmiştir. Barzani'nin çabalarına SAVAK'ın ABD'yi ikna uğraşları eklenmiştir.¹¹⁴ Ancak Kürtler İran'dan gelen yardımı yetersiz bulmuş ve onlara güvenmediklerini ABD'lilere açıkça anlatmış,¹¹⁵ Barzani ABD Dışişleri Bakanı'na yeni mektuplar yazmaya devam etmiştir.

Nihayet ABD 1972 baharında Kürtlere yardım etmeye karar vermiştir. Dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissenger, yıllar sonra Amerikan yönetiminin kararına, "Stratejimizin en açık tarafı, Sovyet etkisine giren tüm ülkeleri zayıflatmaktır. Sovyetlerin Irakla askeri işbirliğine girmelerinden itibaren de, Kürtlere yardıma hazırдық" sözleriyle açıklık getirmiştir.¹¹⁶ Gerçekten de, Irak-SSCB Dostluk ve İşbirliği Andlaşması'nın imzalanmasından bir ay sonra, Mayıs 1972'nin son günlerinde, Moskova'daki SALT I anlaşması müzakerelerinden dönen ABD Başkanı Nikson Tahran'a uğramış ve Irak'taki yönetimi zayıflatmak amacıyla Kürtlere yapılacak yardım için destek vermeyi kabul etmiştir.¹¹⁷ 30 Haziran 1972'de Washington'da Barzani'nin temsilcileri ile CIA Başkanı Richard Helms, Albay Richard Kenedy ve bir CIA yetkilisinin daha katılımıyla Kürtlere yapılacak yardımın detaylarının kararlaştırıldığı tarihi bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Kürtler

toplantıda Irak'ın tamamen Sovyet kontrolüne girmesinin önündeki tek engelin "Kürdistan" olduğunu ama dış destek olmaması halinde Sovyet-Baas dayanışmasına ancak 6 ay dayanabileceklerini anlatmış; ABD'nin Kürtlerin otonomi hedefine destek vermesi, gizli ilişkileri sürdürmesi, parasal ve askeri yardım sağlaması istenmiş; bunun karşılığında "Kürt hareketinin mücadelesini ABD politikalarına endekslemeye hazır olunduğu" bildirmiştir. CIA Başkanı Helms de, içeriği daha sonra belirlenecek yardımın İran kanalıyla yapılacağını vurgulamıştır.¹¹⁸ Hazırlanan raporlarda ise Barzani'nin 25 bin kişilik Peşmerge ordusunun yıllık 18 milyon dolar tutarında finansman gerektirdiği belirtilmiş, ABD'den yıllık 60 milyon dolar isteyen Barzani'nin ise bununla 60 bin kişilik bir ordu yaratmayı amaçladığı tahmin edilmiş, fakat bu denli büyük olan ve hareket kabiliyeti azalacak bir hareketin desteklenmesinin örtülü operasyonun sınırlarını aşacağı uyarısında bulunulmuştur. Raporda, mevcut 25 bin kişiye uygun olan 18 milyon dolarlık bütçe esas alınmış, bunun yarısının da İran tarafından karşılanabileceği kaydedilmiş, Barzani'ye yıllık nakit yardım için 3 milyon dolar, mühimmat yardımı için de 2 milyon dolarlık bütçe konulması önerilmiştir.¹¹⁹ 5 Ekim 1972'de Kissenger, ABD Başkanı'na, Barzani'ye İran üzerinden yardım yapılmaya devam edildiğini, Temmuz ve Ağustos ayının nakdi yardımlarının teslim edildiğini, ilk partide 500 Kaleşnikov marka AK-47 taarruz silahı, 500 Sovyet yapımı hafif makineli tüfek ve 200 bin mermi bulunduğunun bilgisini vermiştir.¹²⁰ Mesut Barzani ise, 1972 yılı sonuna doğru başlayan ABD yardımının 6 milyon dolarını nakit olarak alındığını, geri kalan meblağın da silah bedeli olarak alıkonduğunu bildirmektedir. ABD'nin devreye girmesi, her şeyden önce, 1970'den ve özellikle 1972'den sonra vaatlerini artıran Şah'a halen güvenmeyen Barzani ve kurmaylarının İran'a bakışlarını değiştirecektir. Fakat Molla Mustafa Barzani, ABD taraf olduğu sürece Şah'ın Kürtler aleyhine dönemeyeceği düşüncesiyle İran'dan gelen yardıma gerektiğinden fazla güvenmeye başlayacaktır.¹²¹

Kürt muhalefетinin hızla ABD-İran-İsrail eksenine kaydığı bu dönemde, Sovyetler de hızla Kürtlerden uzaklaşmıştır. Sovyet politikalarına sıkı sıkıya bağlı olan IKP, Barzani'nin kontrolündeki "gerici" hareketle arasına mesafe koymuş ve "ilerici Baas" yönetiminin politikalarını övmeye başlamıştır. 17 Nisan 1973'te ilan edilen Baas'ın öncülüğündeki İlerici Ulusal Cephe'de IKP de yer almıştır. Bir süre sonra da IKP ile KDP arasında silahlı çatışmalar başlamış, diğer ülkelerdeki komünist partiler IKP'ye destek vererek KDP'yi eleştirmişlerdir.¹²² Böylece Kürtler için Sovyetlerle işbirliği dönemi kesin olarak kapanmış, Marksist düşünce de zemin kaybetmeye başlamıştır.

11 Mart 1970 Anlaşması hükümlerine göre 4 yıl sonunda Kürtlere verilecek otonominin ilan edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla 1973 yılının sonlarına doğru, KDP ve Bağdat arasında görüşmelere geçilmesi gerekmiştir. Görüşmede Bağdat yönetimi Kürtleri, can damarları olan İran desteğini kesmekle tehdit etmiştir. Saddam Hüseyin, İdris Barzani'ye, Bağdat'ın önerdiği özerklik paketinin kabul edilmemesi halinde İran'a Şattül Arap suyu konusunda taviz vererek karşılığında Kürtlere verilen desteğin kesilmesini sağlayacaklarını, ardından da Kürtlere karşı büyük bir harekât başlatacaklarını anlatmıştır.¹²³ İsmet Şerif Vanlı'ya göre bu tarihte Barzani'nin Bağdat yönetiminin teklifini hiçbir müzakere taktiği gütmenden ve görüşmeleri sürdürmekte istekli olmadan toptan reddetmesi, hatalı biçimde dış desteğe yatırım yapan Barzani'nin savaşa gitmedeki aceleciliğinin göstergesidir.¹²⁴ Barzani, o tarihte alternatif bir çözüm paketi açıklamak üzereyken bunun İran tarafından engellendiğini kabul etmiştir.¹²⁵ Artık Kürt hareketinin en büyük kırılma noktası olarak gösterilen 1975 çöküşüne giden sürecin başlamasına az kalmıştır.

Anlaşma sağlanamaması üzerine Nisan 1974'de çatışmalar başlamıştır. Irak kuvvetleri için öncelik İran'ın yoğun biçimde yardım ulaştırdığı koridoru kapatmaya çalışmak olmuştur. İran ise Kürtlere verdiği desteği artırmış Revanduz cephesini güçlendirmek için bir topçu taburu ile iki anti tank Rapiyer füzesi bataryasını 2 Kasım 1974'te bölgeye ulaştırmıştır. Ancak tüm bu destek Peşmergelerde rehavete neden olmuştur. İran topçusu ve füzeleri ise başlangıçta çok etkili olmasa da daha sonra etkili olmaya başlamış ve Iraklıların övünç kaynağı Sovyet yapımı SU16 gibi uçaklar düşürülmeye başlanmıştır.¹²⁶ Uçaksavar sistemleri ve tanksavar düzenekleri bu savaşta Kürtlerin ilk olarak kullandıkları silahlardır ve son yıllarda iyice güçlenen Irak ordusuna karşı sergilenen başarılı direnişte belirleyici olan desteklerdir.

Ancak Kürtler Irak kuvvetlerine karşı ciddi bir başarı kazanmak üzereyken İran'dan gelen yardım azalmış, Kürtler geri çekilmeye hazırlandıkları sırada ise bu yardım artmıştır. Tekrarlanan bu döngü, İranlıların Irak ordusunun yenilmesini değil oyalanmasını istediğini göstermiştir ve Kürtler bunu anlamış olmasına rağmen ellerinden hiçbir şey gelmemiştir. 1976'da yapılan KDP Kongresi'nde İranlıların oyunu şu ifadelerle anlatılacaktır: "...İran askerleri bize gönderilen yardım malzemelerinin bir bölümünü geri götürüyorlardı. Kullanılabilir silahları el altından mevziilerin dışına çıkarıyor, bize cephane ve mühimmatı yeterince ulaştırmıyorlardı..."¹²⁷ Irak ordusunun düzenlediği saldırının o güne kadar gerçekleştirilenlerin en büyüğü olması ve en sofistike silahların cepheye sürülmesi, Baas

yönetimi Kürt sorununu kökünden kazıma kararlılığını göstermiştir. Irak birlikleri gerçekten de ilk kez, Kürt bölgesinde daha önce ele geçiremedikleri bölgelere girmiştir ve Ocak 1974'e kadar İran sınırı içine sığınan Kürtlerin sayısı 200 bini bulmuştur.¹²⁸

Nisan 1974'te başlayan çatışmalardan sonra Kürtlerin savaşı 1. yılını dolduracaktı fakat Kürt yöneticiler arasında bu başarının neden siyasi bir getirisi olamadığı yani özerkliğin neden ilan edilemediği tartışılmaktaydı. Barzani'ye en yakın isimlerden biri olan Dr. Mahmut Osman bunun nedenini İran Şahı'na bağlamıştır. Gerçekten de Kürt yöneticiler bir yılın sonunda artık kendilerini İran için savaşır gibi hissetmeye başlamıştır.¹²⁹

1974 yazında İranlılar ile Iraklılar arasındaki temas trafiği artmıştır. İstanbul'da düzenli olarak yapılmaya başlanan görüşmelerden 1975 yılı başlarındaki bir toplantı sonrasında, anlaşmanın Kürtlerin aleyhine olup olmayacağı sorusuna İranlı yetkililer, "Bir çatışmanın üç tarafından ikisi anlaşmaya varırsa, üçüncü tarafın bundan zarar görmesi kaçınılmazdır" yanıtını vermiştir. KDP önderliği İran-Irak arasındaki anlaşma ihtimalinin güçlendiğini fark etmiştir ancak yapacak fazlaca bir şeyleri yoktu. Barzani İran Şahı ile görüşmek üzere Tahran'a gitmişse de, Şah kendisini 11 Mart 1975'e kadar bekletmiş, adeta 1970 otonomi anlaşmasına "evet" demesinin intikamını almıştır.¹³⁰ Barzani ve kurmayları, 6 Mart 1975'te ilan edilen Cezayir Anlaşması ile, Saddam Hüseyin'in "gerekirse Şattül Arap suyundan taviz veririz" tehdidinin blöf olmadığını anlamışlardır.

Cezayir Anlaşması; 1913 İstanbul Protokolü ve 1914 komisyonu çalışmaları çerçevesinde İran ile Irak kara sınırlarını ayıran çizginin saptanmasını, Thalweg hattına göre nehir sınırının belirlenmesini, bozguncu nitelikteki geçişleri önlemek amacıyla sınırların kesin ve etkin denetimini öngörüyordu. Daha açık bir ifadeyle, Şatül Arab su sorunu İran lehine çözülmüş, Irak yönetimi Kuzistan ve Basra'nın kuzey kıyısındaki bölgeler üzerindeki iddiasından vazgeçmiş, Bağdat'ta üstlenen İran karşıtı örgütlere ve İran-KDP'ye verilen destek kesilmiştir. İranlılar anlaşmanın ilan edildiği günün akşamı Barzani'nin Hacı Umran'daki karargâhını savunan topları geri çekmişler, İran'ın askeri kamyonları ve topçu birlikleri konvoylar halinde ülkeye geri dönmüş, uçaksavarlar ve füze bataryaları sökülüştür. Irak ordusu ertesi gün genel bir saldırıya geçmiştir. Ancak İran Şahı'nın arabuluculuğuyla bir hafta sonra ateşkes ilan edilmiş ve Kürtler Irak yetkililerini teslim olmakla İran'a iltica etme arasında tercih yapmışlardır. KDP kadrolarının bir bölümü savaşın sürdürülemediği anladıklarından İran'a iltica etmiş ve bir anlamda mağlubiyeti kabul etmiştir. Bir anda karşılaştıkları durumu hazmedemeyen bazı Peşmerge komutanları,

Barzani'nin silah bırakma emri karşısında çarpışmalara devam etmek ve oğul Barzanilerden birini başlarında bırakması için kendisini iknaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Mesut Barzani'ye göre silah bırakmak kaçınılmazdı çünkü İran Şahı'nın Irak birliklerine kuzeyden İran topraklarına girip Peşmergelere arkadan kuşatma izni verdiği anlaşılmıştı.¹³¹

Saddam Hüseyin'e göre Irak'a 10 bin yaralı ve ölü ile 4 milyar dolara mâl olan savaşın bedeli¹³² Kürtler için çok daha ağır olacaktır. Nisan 1974-Mart 1975 savaşı Kürtler için askeri yıkım olmanın ötesinde sosyal ve siyasi çöküntüyü beraberinde getirecektir. Yüzbinlerce Kürt İran ve Türkiye sınırlarında yaşam güvencesi arayacak, göçebe yaşam düzeni yeniden kökleşecektir. Siyasi çöküntünün faturası KDP liderliğine kesilecek, partiden büyük kopmalar olacak, çok sayıda siyasi grup filizlenecektir. Kılcal siyasi damarları artacak Kürt hareketi yeni bir özerk yönetim kurmak için 1991 Savaşına kadar beklemek zorunda kalacaktı.

Sonuç

Coğrafik olarak Irak'ın kuzeyindeki bölgede ortaya çıkan Kürt hareketinin siyasal varlığını sürdürmek için silahlı yöntemleri kullanması, dış destek ihtiyacının da ortaya çıkmasına yol açtığı görülmektedir. Kürt hareketinin dış etkilere açık olmasını, bölgenin tarihsel bir çatışma hattında olmasıyla da ilişkiliydi. Nitekim İngiltere, İran, İsrail, SSCB ve ABD gibi bölgesel ve küresel güçlerle kurulan ilişki sürekli bir şekilde Irak üzerindeki bir güç mücadelesinin de yaşanmasından kaynaklanmaktaydı. Kürt hareketi tarihsel olarak bakıldığında varlığını sürdürmek için sürekli bir dış destek arayışı içine girdiği buna karşın, dış desteğin ise sürekli verilmediği görülmektedir. ilk dönem itibariyle düşünüldüğünde Musul sorunu dolayısıyla Türkiye'nin Iraklı Kürtler bir ilişki geliştirdiği; ancak Musul sorunu İngiltere'nin amaçlarına uygun bir şekilde çözüldüğün de ise bu desteğin sonlandırıldığı görülmüştür. Aynı durum SSCB veya Amerikan desteğinde de kendini göstermiştir. Ancak beklide üzerinde durulması gereken en önemli örnek İran'ın Irak Kürt muhalefetine olan etkisidir. Dönemin Şah rejiminin doğrudan ilişki kurduğu Barzani hareketinin 1975'lere kadar desteklemesinin en önemli nedenleri arasında Şattül Arap su yolu üzerinde avantajlı konuma geçmekti. 1975 tarihinde Cezayir Anlaşması'yla bu amacı gerçekleştirdiğinde ise Kürtleri yalnız bırakacak ve Baas rejiminin onları ezmesine dolaylı şekilde destek verecekti.

Sonuç olarak, Kürt hareketinin Irak'ın kuruluş sürecinden 1975'e kadar olan dönemde yabancı devletlerin yoğun etkisine maruz kaldığı ve hareketin artan ve azalan dinamizminin dış etkenlere bağımlı olduğu görülmektedir.. Gerek Irak'a komşu ülkeler gerek Orta Doğu'ya

nüfuz etme çabasındaki bölge dışı ülkeler, bu ülkeye yönelik dış politika çıkarlarını gerçekleştirmek için Irak Kürtlerinin merkezi yönetime karşı kışkırtılmasını maliyeti az ve başarı şansı yüksek bir araç olarak değerlendirmiştir. Bu ilişkiler ağında varlığını sürdüren Kürt hareketi, merkezi yönetimden daha fazla imtiyaz elde edebilmeye şartlanmış ve Irak Kürtlerinin ülkenin bütüncül bir parçası haline gelmesi olumsuz biçimde etkilemiştir.

SON NOTLAR

*Yönetici Editör, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

¹ Saad Eskander, "Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918-1919", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 27, Sayı 2, Kasım 2000, s.141.

² Mehrdad İzadi, *Bir El Kitabı, Kürtler*, 2. bs., çev. Cemal Atilla, İstanbul, 2007, s.137.

³ Sir Arnold Wilson, A Clash of Loyalties, *A Personal and Historical Record, Mesopotamia 1917-1920*, Londra, Oxford University Press, 1931, ss.86-87.

⁴ Lütfü Akdoğan, *Molla Mustafa Barzani Anlatıyor ve Ortadoğu'da Çanlar Kimin İçin Çalıyor?*, İstanbul, Arkaplan Yayınları, 2007, s.82.

⁵ Eskander, a.g.m., s.145.

⁶ Wadie Jwadih, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi*, 3. bs., çev. İsmail Çekem ve Alper Duman, İstanbul, 2004, ss.320-322.

⁷ Eskander, a.g.e., s.150.

⁸ Jwadih, a.g.e., ss.318-320; Eskander, a.g.m., s.146.

⁹ Eskander, a.g.m., ss.148-150.

¹⁰ Hilmi Bayraktar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı: İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları*, 2007. s.39.

¹¹ Seha Meray ve Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara, A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1977, ss.67-68'den aktaran Erol Kurubaş, *Sevr-Lozan Sürecinden 1950'lere Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Cilt 1, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.99.

¹² Detaylı bilgi için bkz., Veysel Ayhan-Ferhat Pirinççi, *Saddam Hüseyin: Irak'ta Tarih Yeniden Yazılırken*, Ankara: Platin-Barış Yay., 2008.

¹³ C. J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar, Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyhat ve İnceleme (1919-1925)*, çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül, İstanbul, 2003.s.163.

¹⁴ Mustafa Kemal'in Eski Üçüncü Ordu Müfettişi İmzasıyla 13 Ağustos 1919'da Şeyh Mahmud Berzenci'ye Yazdığı Mektup", *Popüler Kürtür Esmer*, Sayı 5, 5 Mayıs 2005, s.39.

¹⁵ Suat Akgül- Sahir Uzel, *Musul-Kerkük Harekatı*, Ankara, Berikan, 2001, ss.44-45, 177.

¹⁶ Bülent Demirbaş, *Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi*, İstanbul, Arba, 1999, s.29.

¹⁷ Jwadie, a.g.e., s.371. Bazı kaynaklara göre Şeyh Kadir Türklerle işbirliği yapmıştır. Edmund, Ghareeb, *The Kurdish Question in Iraq*, New York, Syracuse University Press, 1981, s. 30.

¹⁸ Hilmi, a.g.e., ss.105-107.

¹⁹ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, çev. Fikret Başkaya, İstanbul, Avesta, 2001. ss.84-5.

²⁰ Akgül ve Uzel, a.g.e., s.88, ss.129-135.

²¹ Kutscherea s.88'de 24 nolu dipnot.

²² İsrail Kurtçephe, "Türk Dış Politikasında Musul Sorunu" http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_02.html, 14 Şubat 2008, s.7.

²³ Kutschera, a.g.m., ss.83-84, s.89; Jwadie, a.g.e., ss.385-392.

²⁴ "Misak-ı Milli şu hat ya da bu hat diye hiçbir zaman sınır çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin çıkarı ve Büyük Kurul'un bakışıdır. Yoksa bir haritası, mevcut bir hududu yoktur." TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, s.1318'den aktaran Hasan Yıldız, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan*, İstanbul, Doz Yayınları, 2005, s.180. Mustafa Kemal ayrıca, Musul'un askeri açıdan ele geçirilmesinin savaşın biteceği anlamına gelmediğine dikkat çekmiştir. Ali Fuat Cebesoy, *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, İstanbul, 1957, Vatan Neşriyatı, 1957, s.255'den aktaran Kürkçüoğlu, a.g.e., s.287.

²⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, Ankara, A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1978, s.309.

²⁶ Edmonds, a.g.e., s.496.

²⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi 1923-1934*, Ankara, y.y., t.y., s.83'den aktaran Kürkçüoğlu, a.g.e., s.292.

²⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., ss.295-6.

²⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, a.g.e. s.99'dan aktaran Kürkçüoğlu, a.g.e., ss.296-7.

³⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., ss.297-299.

³¹ Türkiye ve SSCB arasında 17 Aralık 1975'te Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.

³² Şakire Xıdoye Mihoyan, *İki Dünya Savaşı Arasında Irak'ta Kürt Sorunu*, çev. J. Slav, İstanbul, 1998, Peri Yayınları, ss.26-28, 58-59.

³³ Kerim Yıldız, *Irak Kürtleri, Dün, Bugün ve Yarın*, çev. A. H. Engin Urcan, İstanbul, Belge Yayınları, 2005, s.33.

³⁴ David Mc Dowall, *Modern Kürt Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç, Ankara, Doruk Yayıncılık, 2004, s.241.

³⁵ M.S. Lazarev vd., *Kürdistan Tarihi*, der. M.S. Lazarev ve Ş.X. Mihoyan, çev. İbrahim Kale, İstanbul, Avesta, 2001, ss.241-2.

³⁶ Yıldız, a.g.e., s.34.

³⁷ C.J.Edmonds, "Kurdish Nationalism", *Journal of Contemporary History*, Cilt 6, Sayı 1, 1971, s.93.

³⁸ Ekrem Sunar, *Barzan'dan Bağdat'a Kürtler*, İstanbul, Doz Yayıncılık, 2007, ss.35-38.

³⁹ Ernest Main, *Iraq, From Mandate to Independence*, Londra, George Allen & Unwin Ltd, 1935, ss.104-112.

⁴⁰ Deklarasyon Azınlıkların Korunması, Uluslararası Sözleşmeler, Kazanılmış Haklar ve Yükümlülükler, Vicdan Özgürlüğü, Mali Hükümler şeklinde 5 bölümden oluşuyordu. *Declaration of the Kingdom of Iraq, Made at Baghdad on 30 May 1932, on the Occasion of the Termination of the Mandatory Regime in Iraq, and Containing the Guarantees Given to the Council by The Iraqi Government*, Cenevre, United Nations Documents and Publications Database, E/CN.4/Sub.2/1992/NGO/27.

⁴¹ Atay Akdevelioğlu, vd., *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1990*, der. Baskın Oran, 7. bs., Cilt 1, İstanbul, 2003, ss.367-8.

⁴² Mc Dowall, a.g.e., s.388.

⁴³ Hıdır Göktaş, *Kürtler 2, Mehabad'dan 12 Eylül'e*, İstanbul, Alan, 1991, s.16.

⁴⁴ Jwadie, a.g.e., s.164.

⁴⁵ Edmonds'un bu değerlendirmeyi, Alman yanlısı Geylani Hükümeti henüz düşmeden yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat Alman "tehdidi" henüz İkinci Dünya Savaşı başlamadan baş göstermiştir. Bu nedenle İngiltere'yle ilgili kanaatlerin Nazilere tepki olarak bir anda oluşup dağıldığı düşünülmemelidir. C.J. Edmonds Private Papers, file 4 box 11, (Oxford University St. Antony's College, Middle East Centre), Secret, *The Kurds in Iraq*, May 1941, 27 Temmuz 1941'den aktaran Walid M. S. Hamdi, *Rashid Ali Al-Gailani and the Nationalist Movement in Iraq, 1939-1941, A Political and Military Study of the British Campaign in Iraq and the National Revolution of May 1941*, Londra, Darf Publishers, 1987, s.173.

⁴⁶ Malik Müfti, *Pan-Arabism and Political Order in Syria and Iraq*, Sovereign Creations, New York ve Londra, Cornell University Press, 1996, ss.34-35.

⁴⁷ Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında Irak'ta özellikle Kürt bölgesinde İngilizlere karşı provokasyon çıkarma girişimleri için bkz. Gottfried Müler, *Yanan Doğu'da Nazilerin Kürdistan Seferi*, çev. Mesut Keskin, İstanbul, Avesta, 2003.

⁴⁸ Müfti, a.g.e., ss.34-36. Almanların Musul demiryolu aracılığıyla Bağdat'taki müttefiklerine ulaştırdığı 3-4 tren dolusu askeri malzeme "Kare As" ve Geylani'yi kurtarmaya yetmemiştir.

⁴⁹ Bilgin, a.g.e., s.48, Kutschera, a.g.e., s.165.

⁵⁰ Hamdi, a.g.e., s.174.

⁵¹ Hamdi, a.g.e., ss.173-175. Acaba Berzenci'nin kaçması ile Barzani'nin kaçmasının sağlanmasına çalışılması arasında bir ilişki olabilir mi? Bu sorunun yanıtlanması için yeterli bilgi yoktur fakat zamanlama ve İngilizlerin Kürtlere biçmek istediği misyon "tesadüf"ün sınırlarını zorlamaktadır.

⁵² Mesut Barzani, *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, çev. Vahdettin İnce, 2. bs., Cilt I, İstanbul, Doz Yayınları, 2005, ss.58-59.

⁵³ Barzani, Cilt 1, a.g.e., s.112.

⁵⁴ Lütfü Akdoğan, *Molla Mustafa Barzani Anlatıyor ve Ortadoğu'da Çanlar Kimin İçin Çalışıyor?*, İstanbul, Arkaplan Yayınları, 2007, s.122.

⁵⁵ Barzani, Cilt 1, a.g.e., s.115.

⁵⁶ Bilgin, a.g.e., s.62.

⁵⁷ McDowall, a.g.e., ss.321-2.

⁵⁸ Aegleton, a.g.e., s.66.

⁵⁹ Archie Roosevelt, "The Kurdish Republic of Mahabad", *The Middle East Journal*, Cilt 1, Sayı 3, Temmuz 1947, ss.247-269. ss.254-5.

⁶⁰ Barzani, Cilt I, a.g.e., s.131, 175.

⁶¹ Jwadih, a.g.e., s.498.

⁶² Aegleton, a.g.e., s.152.

⁶³ Abdurrahman Kasımlı, *İran Kürdistanı*, İstanbul, Belge Yayınları, 1999., s. 32.

⁶⁴ Abdul Rahman Ghassemlou, *Kurdistan and the Kurds*, Prag, Publishing of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1980, s.76.

⁶⁵ Louise Fawcett, *Iran and Cold War, The Azerbaijan Crisis of 1946*, Sydney, Cambridge University Press, 1992., a.g.e., ss.122-128.

⁶⁶ Aegleton, a.g.e., s.187.

⁶⁷ Barzani, Cilt1, a.g.e., s.135.

⁶⁸ Roosevelt, a.g.e., ss.244-245, 257-259.

⁶⁹ Barzani, Cilt 1, a.g.e., ss.185-186.

⁷⁰ Kutschera, a.g.e., s.229-230.

⁷¹ Barzani, a.g.e., ss.241-242.

⁷² Bilgin, a.g.e., s.123.

⁷³ Barzani, Cilt 1, s.249.

⁷⁴ SSCB'ye 500 kişilik bir grupla iltica eden Barzani, Irak'a 784 kişi olarak döndü. Barzani, Cilt 1, s.338.

⁷⁵ Akdoğan, a.g.e., ss.131-132.

⁷⁶ Kutschera, a.g.e, ss.238-239.

⁷⁷ McDowal, a.g.e., s.404.

⁷⁸ Jawad, a.g.e., s.40; Barzani, Cilt 1, a.g.e., ss.331-333.

⁷⁹ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.32.

⁸⁰ Bilgin, a.g.e., ss.141-142.

⁸¹ Jawad, a.g.e., ss.122-123.

⁸² Göktaş, *Kürtler 2*, a.g.e., s.136.

⁸³ Kutschera, a.g.e., ss.282-283.

⁸⁴ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler ve Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, İstanbul, Anka, 2004, s.145.

⁸⁵ Edmund Ghareeb, *The Kurdish Question in Iraq*, New York, Syracuse University Press, 198 s. 68.

⁸⁶ Kutschera, a.g.e., ss.285-286.

⁸⁷ Göktaş, *Kürtler 2*, a.g.e., s.137.

⁸⁸ Bilgin, a.g.e., ss.192-3.

⁸⁹ Barzani, Cilt 2, ss.145-147.

⁹⁰ Kutschera, a.g.e., ss.298-311.

⁹¹ Barzani, Cilt 2, a.g.e., ss.372-373.

⁹² Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.158, 168.

⁹³ Kutschera, a.g.e., s.304.

⁹⁴ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.369.

⁹⁵ Kutschera, a.g.e., s.307.

⁹⁶ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.191.

⁹⁷ Bilgin, a.g.e., ss.237-238.

⁹⁸ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.205.

⁹⁹ Bilgin, a.g.e., s.253.

¹⁰⁰ Stephen C. Pelletiere, *The Kurds: An Unstable Element in the Gulf*, Boulder ve Londra, Westview Pres, s.164.

¹⁰¹ Kutschera, a.g.e., s.321.

¹⁰² Hulusi Turgut, *Barzani Dosyası*, İstanbul, 1969, s.120. Molla Mustafa Barzani, Hulusi Turgut'a Türkiye dönüşünde dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ve Başbakanı Süleyman Demirel'e iletmek üzere birer mektup vermiştir. Barzani mektuplarında, Türkiye'nin her türlü desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir.

¹⁰³ "Assyrian Representatives Reported to U.S. Officials that Kurdish Democratic Party Leader Mullah Mustafa Barzani was under Pressure to Attack the Kirkuk Oil Facilities, and Continued to Hope for U.S. Support", 29 May 1969, ABD Dışişleri Bakanlığı Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70821.pdf>, 1 Mart 2008.

¹⁰⁴ "An Official Emissary of Kurdish Democratic Party Leader Barzani Arrived to Deliver an Appeal for Assistance in the Struggle with the Iraqi Government from the Kurdish Leader to Secretary of State

Rogers", 13 June 1969, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70823.pdf>, 1 Mart 2008.

¹⁰⁵ Randal, a.g.e., ss.157-158.

¹⁰⁶ "Israeli Government Officials, Meeting with Kurdish Democratic Party Leader Barzani's Representatives in Tehran, Pledged Assistance if Hostilities Were Resumed", 7 March 1970, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70851.pdf>, 1 Mart 2008.

¹⁰⁷ M.S. Lazarev vd., *Kürdistan Tarihi*, a.g.e., ss.320-322; Gökteş, *Kürtler 2*, ss.145-150.

¹⁰⁸ "In a Meeting with Embassy Officers in Beirut, a Kurdish Democratic Party Leader Barzani Representative Again Requested U.S. Assistance for The Kurds' Anti-Baghdad Movement", 11 March 1971, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70878.pdf>, 1 Mart 2008.

¹⁰⁹ "A Close Associate of Barzani Contacted the Embassy in Beirut to Request Talks with the U.S. Government", 16 July 1971, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/72208.pdf>, 1 Mart 2008.

¹¹⁰ "Notifying Haig of the Renewed SAVAK Plea for Assistance on behalf of Kurdish Democratic Party Leader Barzani, Saunders Concurred with the Department and CIA that the United States Should Avoid Involvement", 27 March 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70899.pdf>, 1 Mart 2008.

¹¹¹ Ghareeb, s.117. Mesut Barzani de, 1970 anlaşmasının uygulanması konusunda her iki tarafın da kabahati olduğunu belirtmektedir ancak Kürt tarafının hatalarını anlatmamaktadır Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.241. McDowal'a göre, Kürt tarafı otonomi anlaşmasından sonra da yabancı devletlerle ilişkisini sürdürmesi Bağdat'ı tahammülsüzlüğe sevk etmişti. McDowall, a.g.e., s.444-445.

¹¹² Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.279.

¹¹³ Stephen C. Pelletiere, *The Kurds: An Unstable Element in the Gulf*, Boulder ve Londra, Westview Press.ss.166-167.

¹¹⁴ "Notifying Haig of the Renewed SAVAK Plea for Assistance on behalf of Kurdish Democratic Party Leader Barzani, Saunders Concurred with the Department and CIA that the United States Should Avoid Involvement", 27 March 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70899.pdf>, 1 Mart 2008.

¹¹⁵ "Helms Described the Kurdish Effort, Against a Background of Closer Soviet-Iraqi Ties, to Elicit International Support for their Resistance Movement", 29 March 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70888.pdf>, 1 Mart 2008; "Helms Passed Along Kurdish Views on Growing Soviet-Iraqi Cooperation, Soviet Pressure on the Kurds to Negotiate with Baghdad, and Kurdish Reservations Towards Dealing with the Ba'ath", 31 March 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70889.pdf>, 1 Mart 2008; "Killgore Passed Along a Memorandum of Conversation from the Meeting Between Iraqi Desk Officer Thomas J. Scotese and Zyd Uthman, Barzani Emissary, Who Appealed for US Financial and Military Assistance", 5 April 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/72268.pdf>, 1 Mart 2008.

¹¹⁶ Jonathan C. Randal, *Kurdistan After Such Knowledge, What Forgiveness?*, Londra, Bloomsbury, 1998, s.159.

¹¹⁷ Edgar O'Ballance, *The Kurdish Struggle*, New York, MacMillan, 1996, s.93.

¹¹⁸ “The Memorandum Reported on the June 30 Conversation Between Barzani’s Representatives and Dcı Helms, Richard Kennedy of the White House, and a CIA Officer”, 5 July 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/70906.pdf>, 1 Mart 2008.

¹¹⁹ “Haig Forwarded a Memorandum from Helms which Outlined the Outcome of His Talks with Barzani Representatives and a Proposal for Covert Assistance to the Kurds”, 28 July 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/72011.pdf>, 1 Mart 2008.

¹²⁰ “Kissinger Summarized for the President a Progress Report from Helms on the Kurdish Support Operations”, 5 October 1972, ABD Dışışleri Bakanlığı İnternet Sitesi, (Erişim) <http://www.state.gov/documents/organization/72019.pdf>, 1 Mart 2008.

¹²¹ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.363.

¹²² Bilgin, a.g.e., ss.282-283.

¹²³ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.294.

¹²⁴ Pelletiere, a.g.e., s.174.

¹²⁵ Ekrem Sunar, *Barzan’dan Bağdat’a Kürtler*, İstanbul, Doz Yayıncılık, 2007., s.88.

¹²⁶ Barzani, Cilt 2, a.g.e., s.330.

¹²⁷ Sunar, a.g.e., s.88.

¹²⁸ Pelletiere, a.g.e., s.169.

¹²⁹ Kutschera, a.g.e., ss.371-372.

¹³⁰ Göktaş, a.g.e., s.152-153.

¹³¹ Barzani, Cilt 2, s.345.

¹³² Kutschera, a.g.e., s.378.

Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu

Tayyar Arı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, 342 sayfa, 18,00 TL

ISBN: 978-605-5911-19-5

Veysel AYHAN*

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası yapıda kendini yeniden konumlamada bir süre sorun yaşayan Türkiye'nin özellikle 2000'in başından itibaren ortaya çıkan bazı krizlerin de etkisiyle dış politikasını yeniden tanımlama ve yeni koşullara uydurma gereksinimi duyması, artan ekonomik potansiyeli ve demokratik gelişimiyle birleşince daha aktif ve daha esnek bir dış politikanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni süreçte siyasal liderliğin rolü ve içsel dinamikler de dış politikanın yeniden formülasyonunda etkili olmuştur. Bu bağlamda yumuşak gücün öne çıkarıldığı, komşularla sıfır sorun ilkesine dayanan ve pozitif diplomasinin kullanımını öngören bir dış politika, Türk dış politikasının ana eksenine haline gelmiştir.

Bununla beraber söz konusu dış politika içerde ve dışarıda çok sayıda olumlu ve olumsuz eleştiriyi karşılaşmıştır. Bazıları bunu oldukça ütöpik ve romantik bulurken bazıları son derece ilginç ve işlevsel bulmaktadır. Prof. Dr. Tayyar Arı tarafından kaleme alınan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen yaklaşık iki yıllık bir proje çalışmasının sonunda ortaya çıkan çalışma bu alandaki tartışmaları ele alması açısından oldukça ilginç. Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu başlığıyla yayınlanan ve esas olarak Türkiye ABD ilişkilerinin Orta Doğu bağlamında özellikle kanaat önderleri, baskı grupları ve lobiler üzerinden analizini öngören çalışma analitik ve deskriptif unsurları dengeli bir şekilde kullanmasıyla dikkati çekmektedir. Yazara göre, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet imparatorluğunun yıkılması, bölgede ve uluslararası alanda tüm güvenlik parametrelerini değiştirmiş ve iki kutuplu yapı ve Doğu-Batı ekseninde belirlenen güvenlik politikaları bir anda altüst olmuştur. Yazar, 1990-2000 arası dönemi sistemik açıdan belli ölçüde tek kutuplu sisteme benzetmekle beraber esas olarak belirsizliğin hakim olduğu bir dönem olarak nitilemekte ve bu belirsizlik ortamının 2000'lerin başında Rusya'nın toparlanarak yeniden bir denge unsuru haline gelmesi ve Bush'un Irak'ı işgal etmesiyle beraber ABD'nin yükselişinin sonuna gelindiğinin anlaşılmasıyla sona erdiğini düşünmektedir. Yazar, 2005-2006 sonrasında, ABD'nin dünyayı tek başına yönetmediğinin, Rusya'nın ise eski Sovyet coğrafyasında fiziksel bir geri dönüşünün artık mümkün olmadığının anlaşılmasıyla göreceli

bir istikrarın oluşmaya başladığını; ancak 2008-2009'da dünyada ortaya çıkan ekonomik krizin de etkisiyle büyük güçler sorun yaşarken, Rusya ve Çin'in yanında Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi güçlerin yükselişe geçtiklerine dikkat çekmektedir. Yazar bu çerçevede önümüzdeki birkaç yılın büyük olasılıkla mevcut statükonun devam etmesini arzu eden büyük güçler ile yükselen güçler arasındaki iktidar mücadelesine sahne olacağını, ancak uzun vadede ister istemez bu rol mücadelesinin yerini daha dengeli ve çoğulcu bir uluslararası yapıya terk edeceğini öngörmektedir.

Çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinde ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasında yukarıdaki konjonktürel değişimlere paralel olarak bazı iniş çıkışlar yaşandığı gibi bundan sonra da buna benzer bazı sorunların yaşanmasının gayet doğal olduğuna dikkat çekilmektedir. Soğuk Savaş döneminin dayattığı güvenlik gündemi, zayıf ekonomik yapısı, istikrarsız demokrasisi ve siyasi liderlikten yoksun oluşu Türkiye'nin Batı'ya ve ABD'ye aşırı bağımlı bir ilişki içine girmesine ve Orta Doğu'dan uzaklaşmasına yol açtığını ileri süren yazar, 1980'li yılların başında Özal ile iç ve dış politikada yakaladığı ivmenin daha sonraki liderlerin geleneksel politika anlayışını sürdürme iradeleri dolayısıyla devam ettirilemediğini; bununla beraber 2002'de işbaşına gelen AK Parti iktidarı ile tekrar yeni bir ivmenin yakalandığını; içsel ve dışsal konjonktürün de etkisiyle Türkiye'nin etkin, bağımsız, esnek, pozitif, çok katmanlı, işbirliğine odaklı bir politikayı hayata geçirerek çevresine güvensizlik yerine güven ihraç eden bir ülke haline geldiğini ileri sürmektedir.

AK Parti iktidarı ile artan ekonomik potansiyeli, istikrar kazanan ve gelişen demokrasisi ile Türkiye'nin dış politikadaki başarısının Türkiye'nin cazibe merkezi haline gelmesine, merkez ülke, bölgesel güç, parlayan yıldız, bölgesel lider ve "Yükselen Güç" kavramlarının sıkça kullanılmasına neden olduğuna işaret eden yazar, yumuşak gücün akıllı kullanımına dayanan, tüm komşularla sorunların tamamen çözülmesine odaklanan, ayırım gözetmeden ve herhangi bir önyargı taşımadan tüm yerel ve uluslararası aktörlerle görüşmeyi temel ilke olarak benimseyen ve tamamen daha barışçı ve daha paylaşımcı bir dünya arzulayan Türk dış politikasının başarısının, Türkiye'yi ilgiyle takip edilen bir ülke haline getirdiğini vurgulamaktadır.

Çalışma, genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde subjektif unsurları öne çıkarıldığı izlenimini doğursa da yazarın, Türk dış politikası konusunda yaptığı gözlemleri ve görüşlerine yer verdiği yazarlar konusunda bir ayırma ya da tasnife girişmediği; tam aksine

objektif davranmaya özen göstererek her türlü görüşe yer vermeye çalıştığı dikkati çekmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Türk-Amerikan ilişkilerinin ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasının arka planı ele alınmaktadır. İkinci bölümde 11 Eylül sonrası Türk-Amerikan ilişkileri özellikle Bush dönemi ve bu dönemdeki temel parametreler ışığında analiz edilmektedir. Bu çerçevede Orta Doğu Barış süreci, Türkiye-İran, Türkiye-Suriye ve Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkileri ve Türkiye'nin bölgesel sorunlara yaklaşımının ve ABD ile ilişkisinin bölgede nasıl algılandığına bakılmaktadır. Obama dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinin ele alındığı üçüncü bölümde ise, özellikle barış süreci, Başbakan Erdoğan'ın Davos çıkışı ve İsrail'in Gazze yardım gemisine saldırısı çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkileri ile Nükleer takas anlaşması ve BM'deki yaptırım çerçevesinde Türkiye'nin İran politikasının ABD'de ve Orta Doğu'daki yansımaları ele alınmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla kitabın amacı hem Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde çatışma ve işbirliği alanlarına bakmak hem de bu ilişkiyi etkileyen aktörlerin sürece ilişkin algılamalarını ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Kitabı okuyan sadece yazarın görüşünü öğrenmekle kalmıyor, aynı zamanda 200'den fazla kanı önderinin görüş ve düşüncelerini öğrenme imkânı da bulmaktadır. Çalışma aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkileri, Türk Dış politikası ve bölgesel sorunlarda etkili aktörlerin ve kurumların kimliklerini ve duruşlarını da ortaya koymaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, olumlu değerlendirmelerin yanında olumsuz değerlendirmelerin de aynı şekilde çalışmada yer alması çalışmayı ilginç hale getirmiştir. Çalışma aynı zamanda Orta Doğu ülkelerinde sanıldığı kadar aksine oldukça canlı bir sivil toplumun varlığını da göstermiş bulunuyor. Özellikle bölgeyle ve Türk Amerikan ilişkileriyle ilgilenenlere, bu alanda etkili kişi ve kurumları ve bunların eğilimlerini öğrenme fırsatı sunmaktadır. Çalışma, sivil topluma dayalı analizlerin oldukça kıt olduğu alana önemli bir zenginlik getirmiştir. ABD ve Orta Doğu'daki siyasal ve toplumsal aktörlerin görüş ve düşüncelerinin derinlemesine analiz edilmesi dolayısıyla değerli bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu anlamda tek bir Amerika olmadığı gibi, tek bir Orta Doğu, tek bir Mısır ya da tek bir Kuveyt olmadığını; bu ülkelerdeki kanı önderlerinin çok farklı görüşlere sahip olduklarını görme imkânı sağlamaktadır.

Yazar araştırmasını yürütürken ABD ve Orta Doğu ülkelerindeki siyasetçi, bürokrat,

akademisyen, gazeteci ve araştırma merkezi uzmanından oluşan 100 dolayında kanı önderi ile doğrudan görüşme yapmış; ayrıca çok sayıda akademik çalışmanın yanında, 2003 sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri ve Türkiye'nin Orta Doğu politikası konusunda 200 dolayındaki yazı ve makaleye yer vermiştir.

Çalışmada oldukça kısa tutulan birinci bölümde daha ziyade ABD-Türkiye ilişkilerinin tarihsel geri plânına odaklanılırken, ikinci ve üçüncü bölümde 2000 sonrasına yoğunlaşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde görüş ve mülakatların ikinci bölüm kadar ağırlıklı olmaması, üçüncü bölümde ise iki ülke arasındaki ilişkilerde sürecin analizine daha az yer verilmesi iki bölüm arasında dengenin yeterince gözetilmediği izlenimini vermekle beraber, yazarın son dönemdeki olayların oldukça güncel olması dolayısıyla sürecin ayrıntılı incelenmesine gerek duymadığı anlaşılmaktadır. Çalışma Türkiye'de Türk-Amerikan ilişkileri alanında yapılmış olan ve daha ziyade 2000'in başına kadar ki süreci ele alan çalışmaları tekrarlamak yerine son döneme ağırlık vererek güncel tartışmalar için önemli bir platform oluşturmaktadır.

Yazara göre, ABD ile Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sorunlar, çıkarlar ve tehdit tanımlamaları oldukça farklılaşmış ve Doğu-Batı eksenindeki çıkar ve ideolojik çatışmaların ve buna bağlı tehdit tanımlamalarının yerini farklılaşan çıkarlar ve buna bağlı zaman ve mekâna göre farklılık gösteren çıkar ve güvenlik algılamaları almış olsa da Türk-Amerikan ilişkilerinin yeni dönemde de çoklu parametreler bağlamında uzlaştırılması ve stratejik sayılabilecek ilişkilerin kurulması mümkündür. Çünkü, özellikle uzun yıllar bölgesel ve küresel sorunlarda işbirliği yapmış olan bu iki ülkenin paylaşmış olduğu bu ortak geçmiş gelecek için ümit vermektedir. Türkiye'nin NATO üyesi olan ve AB'ye üyelik yolunda göstermiş olduğu kararlı iradenin yanında, Orta Doğu'da artan prestiji Washington ile Ankara'nın hem Doğu'yu hem de Batı'yı ilgilendiren konularda ortak hareket edebileceklerini göstermektedir.

Öte yandan özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Doğu Bloğunun dağılmasıyla ortaya çıkan yeni konjonktürün Türkiye'nin dış politikasına yeni hareket alanı sağlamış olmasına rağmen bunun dış politikaya hemen yansımadığını düşünen yazar, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının bir süre daha Batı ile ve özellikle ABD ile angajmanlarının gölgesinde geliştiğini ve bu durumun ancak 2002-2003'ten itibaren değişmeye başladığını savunmaktadır. Yazar bu değişime paralel olarak Türkiye'nin Orta Doğu'daki algılanış

biçiminde de olumlu yönde değişimlerin yaşandığını ifade etmektedir. Yazara göre, bu yeni dönemde olumsuz önyargıların yerini Türkiye'ye karşı olumlu değerlendirmeler almıştır. Yazar çalışmada bunlarla ilgili çoğunluğu mülakatlardan oluşan çok sayıda örnek sunmaktadır.

SON NOTLAR

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve ORSAM Orta Doğu Danışmanı.

alternatif politika

Alternatif Politika Dergisi, bir grup akademisyen tarafından; disiplinler arası çalışmalara ilişkin sürekli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika Dergisi'nin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır. Çalışmalarınızı Alternatif Politika'ya bekliyoruz.

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

Danışma Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska University, Lublin)
Prof. Dr. Füsun Arsava (Atılım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Prof. Dr. Ümit Cizre (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin Özman (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Rubba Salih (University of Exeter)

Yayın Kurulu (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina University)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta University)
Doç. Dr. Aksu Bora (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna Turam (Hampshire College)
Doç. Dr. Esra Hatipoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Kemal Öke (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burak Arıkan (Sabancı Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Defne Karaosmanoğlu (Bahçeşehir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Maya Arakon (Yeditepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Elçin Aktoprak (Ankara Üniversitesi)
Dr. Evgina Kermeli (Bilkent Üniversitesi)
Dr. Ipek Eren (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Şener Aktürk (Koç Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Telatar (Ankara Üniversitesi)
Avukat Ebru Sargıcı

Editöryal Kadro

Editör: Rasim Özgür Dönmez
Asistan Editör: Çağla Pınar Tuncer